

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**RİSK TOPLUMU VE KORKU KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA
EŞİTLİK VE EŞİTSİZLİK: COVID-19 PANDEMİSİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Sevcan DEMİR

Danışman

Doç. Dr. İlyas SUCU

**SAMSUN
2023**

TEZ KABUL VE ONAYI

Sevcan DEMİR tarafından, Doç. Dr. İlyas SUCU danışmanlığında hazırlanan “RİSK TOPLUMU VE KORKU KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA EŞİTLİK VE EŞİTSİZLİK: COVID-19 PANDEMİSİ ÖRNEĞİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 17.03.2023 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Doç. Dr. Yasemin YÜCE Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. İlyas SUCU Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Yaşar YEŞİLYURT Samsun Üniversitesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Ahmet TABAK
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet ☒

Hayır ☐

03/01/2023

Sevcan DEMİR

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: RİSK TOPLUMU VE KORKU KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA EŞİTLİK VE EŞİTSİZLİK: COVID-19 PANDEMİSİ ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 04.01.2023 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgürlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 8

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

04/01/2023

Doç. Dr. İlyas SUCU

ÖZET

RİSK TOPLUMU VE KORKU KÜLTÜRÜ BAĞLAMINDA EŞİTLİK VE EŞİTSİZLİK: COVID-19 PANDEMİSİ ÖRNEĞİ

Sevcan DEMİR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans, Ocak/2023

Danışman: Doç. Dr. İlyas SUCU

Büyük kitleleri etkisi altına alan küresel riskler modern sonrası dönemde toplumsal düzeni betimlemek ve toplumsal değişimi ortaya çıkartmada önemli faktörlerden biri olmuştur. Uluslararası tedarik zinciri, dijitalleşme, ulus ötesi ekonomik bağlantılar günden güne insanları daha fazla ortaklaştırmaktadır. Bu bağlantılara erişilebilirlik ise herkes için aynı olmamıştır. Ekonomik temelli birçok eşitsizlik toplumda varlığını sürdürmüştür. Bu ortaklıklar ve eşitsizlikler küresel risklerin toplumdaki yansımada devam etmiştir.

Covid-19 pandemisi, küresel risk toplumu anlatısına benzer şekilde dünya üzerinde belirli ortaklıklar ve eşitsizlikler yaratmıştır. Virüs, fizyolojik ve toplumsal olarak insanlar üzerinde eşitleyici olurken belirli alanlarda insanlar arası ayrımlara yol açmıştır. Bu çalışma Covid-19 pandemisinin dünya risk toplumu bağlamında insanlar üzerinde yarattığı eşitleyici unsurları ve toplumda görünür kıldığı eşitsizlikleri risk bölüşümü ve korku kültürü perspektifiyle ele almayı amaçlamaktadır. Virüsün toplumda yarattığı eşitsizliklerin yanı sıra eşitleyici unsurlardan bahsetmesiyle literatüre katkı sağlaması umulmuştur.

Nitel araştırma deseni olarak tasarlanan bu çalışma bir durum çalışması olarak gerçekleştirilmiştir. Pandemiye yönelik çoklu durum analizi yapılmıştır. Pandemi döneminde çalışma durumu, pandeminin geçirildiği mekân, risk yönetimi, aşı ve medya kategorilerine yönelik sorular saha görüşmelerinde katılımcılara sorulmuştur. Toplamda 25 katılımcıyla gerçekleştirilen görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Saha çalışmasından elde edilen bulgular tematik stratejiyle analiz edilmiştir. Bu görüşmelerin sonucunda Covid-19 pandemisinin toplumda bir travma etkisi yarattığı ve riskin sınır tanımayarak kır ya da kent fark etmeksizin herkesi etkilediği çıkarımında bulunulmuştur. Ölüm korkusu, ekonomik kaygılar ve belirsizliklerden doğan korkular toplumda hissedilmiştir. Bu ortaklıkların yanı sıra özellikle çalışma durumuna göre eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Riskin gündelik hayattaki yansıması ise insanın sosyal çevresiyle ve doğayla olan bağıni yeniden sorgulamasını beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Risk Toplumu, Korku Kültürü, Eşitlik, Eşitsizlik.

ABSTRACT

EQUALITY AND INEQUALITY IN THE CONTEXT OF THE RISK SOCIETY AND THE CULTURE OF FEAR: THE CASE OF THE COVID-19 PANDEMIC

Sevcan DEMİR

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Sociology

Master, January/2023

Advisor: Assoc. Prof. Dr. İlyas SUCU

Global risks which influence big masses are one of the important factors that describe social order and reveal the social change in the era of the post-modern period. International supply chains, digitalization, and transnational economic relationships are commonizing people day by day. Accessibility to these relationships is not the same for everyone. Many inequalities based on the economy continue to exist in society. These commonalities and inequalities continue to exist in the reflection of global risks within society.

The covid-19 pandemic has created particular commonalities and inequalities in the world similar to the description of a global risk society. Virus, physiologically and societally, has been an equalizer over people while causing discrimination in particular areas interpersonally. This study aims to discuss the Covid-19 pandemic's equalizing elements that were created over the people and inequalities that make visible with the perspective of risk division and fear culture within the context of a world-risk society. It is expected to contribute to the literature using referring to equalizer elements along with inequalities that the virus created in society.

This study was fulfilled as a case study that was designed as a qualitative research pattern. Multiple situation analysis was done during the pandemic. Questions about working conditions, the area in which the pandemic period time was spent, risk management, vaccine, and media themes were asked of participants in the field interviews. In-depth interviews were made with a sum of 25 participants via a semi-structured interview questionnaire. Findings which were obtained from the field study were analyzed with a thematic strategy. As a result of these interviews, the inference was made that the Covid-19 pandemic produced an effect of societal trauma and that the risk affected everyone, and know no bounds regardless of village or city. Fear of death, economical worries, and the fear of obscurity were felt in society. Besides these commonalities, inequalities according to working conditions especially emerged. And the reflection of the risk to daily life led to the questioning for the bond of humans towards its social environment and nature.

Keywords: Covid-19, Risk Society, Culture of Fear, Equality, Inequality.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca tecrübelerini paylaşan ve bu çalışmanın ortaya çıkmasında desteğini her zaman üzerimde hissettiğim değerli danışman hocam Doç. Dr. İlyas Sucu'ya anlayışı ve yardımları için teşekkürü bir borç bilirim.

Her zaman yanımda olan, birlikte yaptığımız sosyolojik tartışmalarla bu yolda beraber yürüdüğüm ve süreci birlikte tamamladığımız sevgili dostum Beliz Yıldız'a,

Araştırma sürecin de desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşım Rabia Banu Kılıç'a ve yüksek lisans eğitimim için beni cesaretlendiren ablam Zerrin Demir'e,

Tez süresince anlayışla beni idare eden ve her zaman yanımda hissettiğim başta canım annem Seyhan Demir olmak üzere aileme ve sevdiklerime teşekkür ederim.

Sevcan DEMİR

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	iv
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	v
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	v
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
TABLOLAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	3
1.2. Araştırmanın Özgün Değeri	4
1.3. Araştırmanın Yöntemi	6
1.4. Araştırmanın Çalışma Grubu	9
1.5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlıkları	9
1.6. Araştırma Verilerinin Çözümlemesi	10
1.7. Tezin Organizasyonu	10
2. GEÇ MODERN DÖNEMDE RİSK BÖLÜŞÜMÜ VE KORKU KÜLTÜRÜ.....	12
2.1. Risk Toplumu Kuramı	12
2.1.1. Risk	12
2.1.2. Riskin Tarih İçerisindeki Dönüşümü	13
2.1.3. Risk Toplumu Kuramı	17
2.2. Korku Kültürü.....	20
2.2.1. Korkunun Kavramsal Analizi	20
2.2.2. Sosyal Bir İnşa Olarak Korku ve Korku Kültürü.....	22
2.2.3. Akışkan Modernitede Korku ve Birey	25
2.3. Toplumsal Eşitlik ve Eşitsizlik	27
2.3.1. Sınıflı Toplum Yapısından Risk Ortaklığına Eşitsizliğin Dönüşümü	28
3. SALGIN TARİHİNDE ARALANAN KAPI: COVID-19	31
3.1. Salgın Zamanlarında Mücadele	32
3.1.1. Antoninus Vebasından Covid-19’a Salgın Tarihine Bakış	33
3.2. COVID-19: Bir Dünya Riski	37
3.2.1. Risk Yönetimi: İkincilleşen Kurumlar.....	40
3.2.2. Yalıtılmış Toplum: Kent Distopyasından Gündelik Hayata Covid-19 Pandemisi.....	43
3.2.3. Göz Ardı Edilebilir Risk: Covid-19 ve Çalışma Hayatı.....	45
4. BULGULAR VE YORUM.....	49
4.1. Katılımcıların Genel Özellikleri.....	49
4.2. Covid-19 Travma Etkisi: “Bu Kadarını Beklemiyorduk!”	51
4.3. Risk Ortaklığı.....	55
4.3.1. Bireysel Disiplin ve Toplumsal Bilinç: “Bu Herkesin Sorunu”.....	56
4.3.2. Risk Siyaseti: Salgın Döneminde Devlet Yönetimi	59
4.3.3. Aşı Çekimserliği: “Aşıya zorunluluk olmamalı farkındalık olmalı”	62
4.3.4. Manipülasyon Aracı Olarak Medya: “Viral Görüntüler Korku Saçtı”	66
4.4. Risk Farklılaşması.....	69
4.4.1. Mekansal Farklılaşmanın Getirdiği Eşitsizlik	69
4.4.1.1. Kentte Olmak	69
4.4.1.2. Kırdan Olmak.....	71
4.4.2. Dayanışma Ağlarının Getirdiği Eşitsizlik	73
4.4.2.1. Aile ve Akrabalık Ağlarına Dönenler	74
4.4.2.2. Gittikçe Yalnızlaşanlar.....	76
4.4.3. Çalışma Hayatının Getirdiği Eşitsizlik.....	78

4.4.3.1. Zorunlu İŖe Gitmek	79
4.4.3.2. Uzaktan Çalışma	80
4.4.3.3. Aynı Risk Farklı Ücret	82
4.4.3.4. Pandeminin Kazananları	83
5. SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	90
EKLER	96
ÖZ GEÇMİŞ.....	100

KISALTMALAR

TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
vd	: ve diğerleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Covid-19 Önemli Basamakları	7
Şekil 3.1. Covid-19 Genel Yayılım Seyri.	39
Şekil 3.2: Ülke Bazlı Covid-19 Vaka Dağılımı (Şubat 2021).....	40
Şekil 3.3. En Az Bir Doz Aşı Olan Kişi Sayısı (29 Kasım 2022).....	42
Şekil 3.4. Avrupa Birliği Tarafından Uygulanan Aşı Dozları.	43
Şekil 3.5. İşsizlik ve İstihdam Oranı.	48
Şekil 4.1. Araştırmanın Tema ve Kategorileri	51

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 4.1. Katılımcıların Genel Bilgileri	50
---	----

1. GİRİŞ

Değişim ve dönüşüm parametreleri, her dönem olduğu gibi içine doğduğumuz geç modern çağda da önem arz etmektedir. Değişimin niteliği ve hızı çağın getirdiklerine göre değişkenlik gösterirken, hangi toplumun nasıl değiştiği ise kendi toplumsal dinamiklerine göre şekillenmektedir. Tıpkı modern çağın her toplumda farklı zamansal çizgilerde gerçekleşmesi ve modern dönem parametrelerinin farklı şekillerde toplumları dönüştürmesi gibi modern sonrası dönem de her toplum için başka anlamlar taşımaktadır. Geç modern dönem, toplumlar üzerinde farklı tezahürlerini sürdürürken bir yandan da insanlar arasındaki ortaklık ve bağımlılıkları arttıran küresel bir dünya düzeni inşa etmektedir. Geç modern çağı, kendinden önceki çağlardan ayıran bu özelliği sebebiyle bireylerin hayat tarzları çeşitlenmekte ve bu çeşitlilik benzer şekillerde ilerlemektedir.

Modern dönem, dünyanın hızlı bir dönüşümünün sonucu olarak 20. yüzyılın sonunda siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda birçok değişimin başlangıcını oluşturmuştur. Bu oluşan yeni düzen, insanlar arasındaki bağımlılıkları günden güne arttırırken ortak bir toplum tasarısıyla insanları birleştirmiştir. Teknolojideki gelişmeler ve bu ilerlemelere paralel olarak gelişen ulaşım ve iletişim ağları, insanları benzer dünya görüşü benimsemeye itmektedir. İnsanlar arasındaki eşitlik veya eşitsizlikler mekâna ve zamana göre değişkenlik gösterse de insanlar arasındaki eşitsizliği oluşturan parametreler tarihsel süreç içerisinde kaybolmamıştır. Irka, ekonomik duruma, inanca, cinsiyete dayalı eşitsiz tutumlar hala toplumda belirgin bir şekilde görülmekte ve küresel bağımlılıklar insanlar üzerinde bu eşitsizlikleri devam ettirmektedir.

Modernlikle birlikte riske dair oluşan bu yeni açılımlar, sosyal teorinin de konusu olmuştur. Ulrich Beck, Zygmunt Bauman ve Anthony Giddens gibi isimler risk, güvenlik, eşitlik ve korku temalarına yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Beck, ele aldığı risk toplumu kuramıyla, modernleşmenin sonuçlarının kendi üzerine düşünülmesinin zorunlu olduğu “düşünsel modernleşmenin” gerekliliğinden bahsetmekte ve risk toplumu kavramsallaştırmasıyla bu dönemi değerlendirmektedir. Giddens ise Beck’in risk toplumu kuramına benzer düşünceler geliştirmiş fakat bunu daha genel bir perspektifle ele almıştır. Giddens, geç modern dönem kavramsallaştırmasıyla modernliğin getirdiği yüksek etkili riskleri ele almakta ve

giderek hayat biçimi haline gelen riskleri modernizmin karanlık yüzü olarak tanımlamaktadır (Beck, 2019; Giddens, 2010).

Risklerin küresel ortamda dolaşımı, paralel olarak korku çağı söylemlerini dile getirmiş ve korku kültürüne yönelik açılımlar risk toplumu ile birlikte anılır olmuştur. Risklerin sınırlarının nasıl belirlenip önleneceğine yönelik belirsizlikler toplumdaki korkuları beslemekte ve ortak bir korku kültürü yaratmaktadır. Küresel düzeyde hissedilen ortak risklere yönelik korkular, geç modern dönemde akışkan şekilde ilerlemektedir. Özellikle toplumdaki müphem durumların oluşturduğu “gri korkular” hem kaynağındaki hem de etkilerindeki belirsizlikle yeni korku durumları yaratmaktadır (Bauman, 2020).

Risklerle bir arada yaşamaya devam eden birey, günden güne daha fazla korkuyla yüzleşmektedir. Her yeni risk, yeni bir korku yaratırken her korku devamında yeni riskler doğurmaktadır. Örneğin; uzmanlık ilişkilerinin gelişmesi, daha az dayanışma ağı gereksinimi yaratırken bireyselleşmeyi fazlalaştırmıştır. Bireyin içe dönüşü ise beraberinde yalnızlaşma ve yabancılaşmayı getirmiştir. Yalnızlaşan birey dijital alanlarda görünürlük kazanmak istemiş, bu durum medya bağımlılığı gibi birçok dijital problemi ve korkuyu doğurmuştur. Medyaya yönelik talep beraberinde bilgi birikimini çoğaltmış, çoğalan bilginin denetimi güç hale gelmiştir. Bilginin denetimsiz şekilde dolaşıma girmesi ise yeni riskler ve korkular yaratmıştır. Bu durum birbirini sürekli olarak beslemeye devam etmektedir. Bunun sonucunda birey, hayata dair oluşan risk ve korkularıyla ‘baş edememe’ sorunuyla karşı karşıya kalmış, çevresindeki olaylara şüpheyle yaklaşırken kendine her zaman ‘temkinli’ olmasını tekrarlamıştır. Böylece sınıflı toplum yapısında ‘açlığa’ yönelik olan risk algısı, ‘dikkatli ol’ şeklinde bir korkuya dönüşmüştür.

Risk toplumu ve korku kültüründeki gelişim bu yönde ilerlerken, Aralık 2019’da başlayan Covid-19 virüsü tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Küresel bir pandemi durumu olarak kayıtlara geçen bu süreç tıpkı yukarıda anlatılan risk ve korku kültürüne benzerlik göstermiştir. Bu süreci modern bir risk haline getiren en önemli unsur, küresel ölçekte yayılması; ekonomi, siyaset, eğitim, ulaşım gibi hayatın temel dinamiklerini etkilemesidir. Gündelik yaşam dinamikleri de benzer şekilde yeniden düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Virüse karşı fiziksel temasın azaltılmasına yönelik önlemler, insanlarda sosyal olarak da mesafe yaratmıştır. Sokağa çıkma yasakları, medya organlarındaki ya da dijital mecralardaki haberler ve

tartışma programları, sürekli maske kullanma zorunluluğu gibi pek çok olay insanların üzerinde yeni korkular oluşturmaktadır. Virüse yakalanma riskine ve virüsün sosyal hayata yansımaya yönelik korkular, ortak bir kültürde insanları birleştirmiştir. Nesnel olarak bakıldığında virüsten herkes etkilenebilirken bu etkileniş her grup için aynı olmamaktadır. Virüs biyolojik olarak bakıldığında bir ayırım gözetmez, herkese bulaşabilir bir özelliktedir. Sosyal olarak bakıldığında ise virüsle karşı karşıya kalma riski sınıflı toplum yapısından doğan eşitsizliğe benzer bir şekilde sosyal statüye ve ekonomik duruma göre farklılık göstermektedir. Pandemi döneminde zorunlu olarak işe gitmek zorunda kalanlar, kalabalık mahallelerde yaşayanlar, ekonomik anlamda güçlük çekenler ve toplu taşıma kullanmak durumunda kalanlar gibi özelliklere sahip bireyler; pandemi sürecini kırsal alanda veya daha az yoğun yerlerde geçirenler, zorunlu olarak işe gitmeyenler, ekonomik anlamda refah düzeyine sahip kişilere oranla daha fazla riskle karşı karşıya kalmaktadır. Risk bölüşümüne yönelik eşitsiz durum, Covid-19 pandemisinde kendini göstermektedir. Risk bölüşümü herkes için aynı olmasa da ortak bir risk ve korku kültüründen bahsetmek mümkündür.

Covid-19 riski, makro düzeyde toplumun tümünü etkilemiştir. Ekonomi, siyaset, eğitim başta olmak üzere pandemi dönemi birçok kurumda kriz yaratmıştır. Bu krizlere yönelik bireylerin ortak hareket etmesi beklenmiş ve risk karşısında ortak bir dayanışma ağı ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ortaklığın dünya düzenini daha fazla küreselleştirdiği ya da daha fazla kendi sınırları içerisinde bir ulus devlet anlayışını ortaya çıkardığına yönelik tartışmalar süreç boyunca ele alınmıştır. Endişe hali her toplumda farklı yansımalar yaratsa da korku kültürü her toplumda hissedilmiştir. Toplumdaki kaygı düzeyi artarken bir yandan ortak bir korku kültürü oluşmuştur. Bu çalışmada da, riskin ve ortak korku kültürünün bölüşümü ve bireyler arasında ortaya çıkan benzerlik ve farklılıkların üzerinde durulacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Risk Toplumu ve Korku Kültürü Bağlamında Eşitlik ve Eşitsizlik: Covid-19 Pandemisi Örneği başlıklı bu tez, Covid-19 pandemisi dönemindeki risk ve korku bölüşümünü eşitlik teması üzerinden keşfetmeyi amaçlamaktadır. İstanbul'da yaşayan bireylerin Covid-19 pandemi deneyimlerini çalışma durumu, pandeminin geçirildiği mekân ve diğer sosyal ilişkiler bağlamında incelenmesini içeren bu çalışma, risk toplumu ve bu toplumun ürettiği korku kültürünün, insanlar arasındaki

eşitsizlikleri nasıl yeniden düzenlediğini ya da bu eşitsizliklerin risk ve korku bölüşümü mantığında daha dengeleyici bir yol izleyip izlemediği soruları üzerinde durmaktadır.

Araştırmanın genel amacı gözetilerek aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır:

- Bireylerin Covid-19 pandemisindeki risk algıları ve korkuları;
 1. Salgın sürecini geçirdikleri mekâna,
 2. Toplumdaki statülerine,
 3. Mesleklerine göre farklılık göstermekte midir?
- Covid-19 pandemisi, bireylerdeki risk ve korku durumundan doğan eşitsizlikleri daha görünür mü kılmaktadır?
- Statü ve rolleri birbirinden farklı olan bireyler, Covid-19 pandemisi sürecinde korku ve riski daha eşit düzeyde mi hissetmişlerdir?
- Risk ve korku insanları daha fazla yakınlaştırmak dayanışma ağını güçlendirmekte midir? Yoksa insanları daha fazla birbirinden uzaklaştırmakta ve yalnızlaştırmakta mıdır?

Bu temel sorulardan yola çıkarak ‘Covid-19 pandemi sürecinden doğan korku ve risklerin ortaya çıkardığı eşitlik ve eşitsizlikler nelerdir?’ sorusunun cevabını bulmak araştırmanın amaçlarındandır.

1.2. Araştırmanın Özgün Değeri

Riskler ve tehditler ilk çağlardan itibaren insan yaşamını etkileyen ve dönüştüren parametrelerden olmuşlardır. Modern dönem öncesi çağlarda, doğadan kaynaklı daha çok tanrısallıkla ilişkilendirilen risklerden bahsedilirken modernlikle beraber riskin muhtevası da değişmiştir. Endüstri Devrimi’yle birlikte üretim araçlarındaki dönüşüm, sosyal hayatı yakından etkilemiştir. Ekonomik temelle başlayan ilerlemeler; din, siyaset, insan ilişkileri, gündelik yaşamda gerçekleşen gelişmelerle birlikte devam ederken, değişimin sirayet ettiği bir başka alan ise riskler olmuştur.

Endüstri devriminin sonucunda, ‘açlığa’ dair riskler bir nebze olsun azalırken öte yandan yeni risk profilleri ortaya çıkmıştır. Modern dönem risklerinin en önemli özelliği hızlı bir şekilde yayılması ve küreselleşmesidir. Küreselleşmiş riskler, dünya üzerinde bölgesel ya da sınıfsal bir ayrım gözetmeksizin tüm insanlığı bir şekilde

etkilemektedir. Risklerin ayrıcalıklı olanlar ve olmayanlar arasındaki etkileyciliği her zaman aynı olmasa da risk tüm insanlığın riskidir (Giddens, 2010: 115). Modernliğin temel karakteristik özelliklerinden biri olarak adlandırabildiğimiz küresel riskler, kapsamları dâhilinde etkilediği kişilere eşitleyici bir etki yaratmaktadır (Beck, 2019: 49).

Bu çerçevede küresel riskler ve yarattığı korku kültürü insanlar arasında ortaklık yaratırken var olan toplumsal dinamiklerle bireyler arasında farklı şekillerde tüketilmektedir. Özellikle Covid-19 pandemisiyle ilgili güncel literatürde risk toplumu kuramı daha çok yarattığı eşitsizlikler üzerinden ele alınmıştır. Uysal (2021), *Risk Toplumu Bağlamında Covid-19 İçerikli Kamu Spotlarının Analizi* adlı çalışmasıyla Covid-19 pandemisini kitle iletişim ve medya üzerinden ele almıştır. İçerik ve söylem analiziyle yürüttüğü çalışmasında risk ve korku kültürü, çalışmasının metodolojik çerçevesini oluşturmuştur. Turgut (2021), *21. Yüzyıl'da Küresel Risk Toplumu: Covid-19 Örneği* isimli çalışmasıyla pandemiye küresel risk ölçeğinde analiz etmiş ve teorik bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Süslü (2021), *Risk Toplumunda Covid-19'un Öncülü Olarak Eşitsizlik* çalışmasında riskin olumsuzluklarından bahsederek eşitsizlikleri yine bir kuram çalışması olarak değerlendirmiştir. Polat (2022), *Covid-19 Salgınının Yarattığı Değişimlerin 'Risk Toplumu Teorisi' Bağlamında Değerlendirilmesi* adlı çalışmasında Beck'in risk toplumu kuramındaki kavramlardan yola çıkarak bir literatür çalışması yürütmüştür.

Bu ve benzeri çalışmalar değerlendirildiğinde mevcut literatürün ağırlıklı olarak risk ve eşitsizlik teması üzerinde durduğu gözlemlenmiştir. Risk ve eşitsizlikler belirli bir teorik çerçevede ele alınmış ve salt kuramsal çalışma olarak ele alınmıştır. Bu tez çalışması ise Covid-19 pandemisine yönelik bir durum çalışması olarak tasarlanmış ve çoklu durumlar üzerinden analiz edilmiştir. Pandemi dönemindeki çalışma durumu, pandeminin geçirildiği mekâna yönelik durumlar, medya ve devlet yönetimiyle ilgili durumlar ve gündelik yaşamın genel seyri, risk bölüşümü ve korku kültürü bağlamında ele alınmıştır. Bu doğrultuda eşitlik ve eşitsizlik parametreleri öne çıkartılmaya çalışılmıştır.

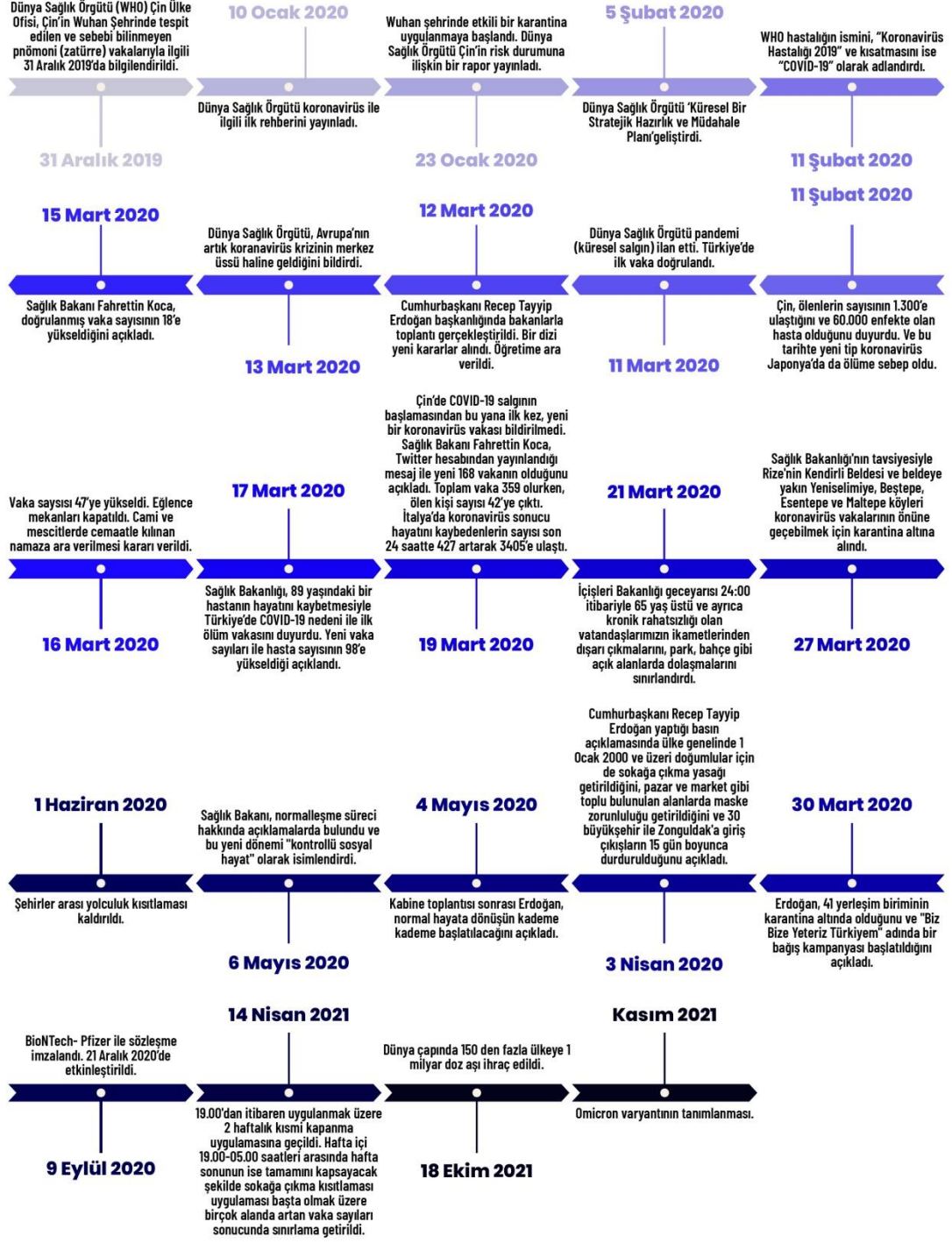
Sonuç olarak tezin hem çoklu durum çalışması olarak sahayla iç içe olması hem de sadece eşitsizliğe yönelik değil eşitliğe yönelikte çıkarımlarda bulunması diğer çalışmalardan ayrılan noktalarını oluşturmaktadır ve bu yaklaşımıyla mevcut literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Araştırma, Covid-19 pandemi sürecini kendi sosyal bağlamında anlamlandırmak ve Neuman'ın tabiriyle 'bağlamların dilini kullanarak' verileri analiz etmek için nitel bir desen olarak tasarlanmıştır (Neuman, 2014: 237). Covid-19 sürecini risk ve korku bölüşümünden doğan eşitlik teması üzerine incelemeyi amaçlayan bu çalışma, pandemi sürecinin toplumsal tezahürlerini bireylerin sosyal inşalarının bir sonucu olarak görmektedir. Bu yüzden yorumlayıcı yaklaşım çalışmanın temel görüşünü oluşturmaktadır. Yorumlayıcı yaklaşım ise sosyal hayatın toplumsallıkla inşa edilmiş anlama ve sosyal etkileşimlere dayandığını savunan bir görüştür (Neuman, 2014: 132).

Nitel desen olarak tasarlanan bu çalışma, bir durum araştırması olarak gerçekleştirilmiştir. Covid-19 pandemisi toplumda bir kriz anı yaratmıştır. Riskin yoğun olarak hissedildiği dönem ve zaman, belirli aralıklarla sınırlandırılabilir. Covid-19 virüsünün etkileyciliği hala devam ederken, belirli dönemlerin bazı paradigmalara analiz edilmesi ise mümkündür. Bireylerin bu süreç içerisindeki risk ve korku bölüşümlerini ve bu bölüşümlerin altında yatan sebepleri derinlemesine anlamak ve keşfetmek için durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması, araştırmacının bir olayı, durumu ya da eylemi çeşitli veri toplama yöntemleri kullanarak derinlemesine analiz ettiği bir araştırma desendir (Creswell, 2017: 14). Dolayısıyla araştırma, yapısı gereği durum çalışması yapmaya uygunluk göstermektedir.

Covid-19 pandemisinin hem hala devam eden bir süreç olması hem de belirli dönemlere göre pandeminin seyrinin değişebilmesi (vaka sayılarının, önlemlerin ve kısıtlamaların değişmesi gibi) saha çalışmasının hangi zaman aralığında yapıldığını önemli kılmaktadır. Covid-19 sürecinin önemli basamakları Şekil 1.1.'de gösterilmiştir. Saha görüşmeleri ise 20 Eylül - 27 Kasım 2021 tarihleri aralığında yaklaşık üç aylık bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Saha çalışmasının yapıldığı dönemde Türkiye normalleşme sürecinin sonucunda yeni pandemi sonrası düzeni kurmuştu. Virüse yönelik birçok toplumsal tartışma hem literatürde yer bulmuş hem de çeşitli yönleriyle ele alınan toplumsal bir süreç halindeydi. Virüse yönelik tartışmalar aşı ekseninde devam etmekteydi. Bu sebeple aşı süreci katılımcıların cevaplarında detaylı bir şekilde yer bulmuştur.

¹ 65 yaş üstü kişiler sokağa çıkma sınırlandırılması günlerinin birinde ve 4 saat süreyle dışarı çıkabilecek. Kurallara uyulması şartı ile Alışveriş Merkezleri 11 Mayıs itibarıyla hizmet vermeye başlayacak. 14 yaşına kadar çocuklar 13 Mayıs'ta 11.00 ve 15.00 saatleri arasında yürüme mesafesiyle dışarı çıkabilecek. 15-20 yaş grubu, 15 Mayıs Cuma günü 11.00 ve 15.00 saatleri arasında yürüme mesafesiyle dışarı çıkabilecek. Berber, kuaför, güzellik salonu gibi işletmeler 11 Mayıs'ta faaliyete geçebilecek. Lise Giriş Sınavı (LGS) 20 Haziran'da, Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) ise 27-28 Haziran'da yapılacak.

Şekil 1.1. Covid-19 Önemli Basamakları

Kaynak: Bu kronoloji haritası İstanbul Üniversitesi Enformatik Bölümü verilerinden ve çeşitli gazete haberlerinden alınarak oluşturulmuştur. (URL 1)

Kavramlar ve temalar Covid-19 pandemisinin farklı yansımalarını ortaya koymaktadır. Kentte olma durumu, çalışma durumu gibi durumlar Covid-19 döneminde iç içe ve eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bu sebeple Covid-19

dönemindeki korku ve eşitsizlikleri anlamak için oluşturulan çoklu durumlar farklı temalar üzerinden ayrıştırılmıştır.

Araştırmanın saha çalışmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Bu yapılan görüşmeler yüz yüze olarak gerçekleştirilmiş ve katılımcıların izni alınarak görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Ses kayıtlarının deşifre edilmesiyle ortaya çıkan veriler, araştırmacı gözlemi, T.C. İçişleri Bakanlığı, T.C. Sağlık Bakanlığı, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gibi kurumların yayınladığı bildiriler/bilgilendirmeler ve çeşitli üniversitelerdeki farklı bilim insanlarının yayınladığı konuyla ilgili dokümanlar ve makaleler araştırmanın veri toplama tekniğini oluşturmaktadır. Böylece çoklu durumlar, çoklu veri toplama teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Derinlemesine yapılan mülakatlarda kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu belirli temalar çerçevesinde oluşturulmuştur. Başlangıçta demografik sorular sorulmuş daha sonra katılımcıların Covid-19'a yönelik tanımlamalar yapmaları beklenerek virüse karşı ilk hissiyatları ve aldıkları bireysel önlemler sorulmuştur. Bu soruları ülke bazındaki önlemlere dair düşünceleri, aşı sürecine yönelik yaklaşımları, medyaya yönelik tutumları ve Covid-19'a yakalanıp yakalanmadığı, yakalandıysa hastalık deneyiminin nasıl gerçekleştiği üzerine yönelik sorular takip etmiştir. Sonrasında pandeminin katılımcıların gündelik yaşamlarındaki yansımalarını anlamak üzere ev yaşantıları, sosyal çevresiyle iletişimi, boş zamanlarını nasıl değerlendirdiği gibi sorular sorulmuştur. Tüm bu sorular katılımcılara eksiksiz bir şekilde sorulurken bundan sonraki ele alınan soru grupları katılımcının bireysel pandemi durumuna göre değişkenlik göstermiştir. Pandeminin geçirildiği mekânın neresi olduğu ve çalışma durumunun pandemide nasıl şekillendiği üzerine durularak farklı durumların katılımcılar tarafından betimlenmesi sağlanmıştır. Her katılımcıya kendi durumuyla ilgili olarak aynı sorular sorulmuştur. Durumlarını genel olarak anlatmalarını, daha sonra durumlarıyla ilgili olarak avantajları ve dezavantajları ortaya çıkarmaları beklenmiştir. Böylece toplanan veriler çoklu durum analiziyle çözümlenmiştir. Öncelikle temalar kendi içerisinde betimlenmiş daha sonra temalar arası karşılaştırmalarla ele alınmıştır.

1.4. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Covid-19 pandemisi bağlamında oluşmuş farklı kategorilerle belirlenmiştir. Bu kategorilere yönelik görüşmeciler ise tabakalı amaçsal örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Tabakalı amaçsal örnekleme, örneklemin belirli alt gruplarının özelliklerini betimlemek ve gruplar arasında karşılaştırmalar yapabilmek amacıyla seçilmiştir (Büyüköztürk, 2012: 12). Kategoriler kendi içerisinde oluşmuş farklı iddialar ve temalar barındırmaktadır. Pandemiyi İstanbul'da her zamanki evlerinde geçirenler, pandemi dönemini İstanbul dışında kırsal mekânda geçirenler¹, pandemi döneminde çalışanlar, çalışmayanlar ve pandemi döneminde uzaktan çalışanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin sonucunda bu farklı temalara ek olarak Covid-19'a yakalanıp yakalanmaması, yakalandıysa yakalanan kişilerin hastalık deneyimlerindeki farklılıklar, aşıya yönelik tutumlardaki ayırım, yaşa yönelik korku düzeyi gibi parametrelerin de değişkenlik gösterdiği ve farklı durumlar yarattığı gözlemlenmiştir.

1.5. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlıkları

Bu çalışma İstanbul'da yaşayan insanları kapsamaktadır. Güncel veriler incelendiğinde 15.840.900 (TÜİK, 2021) kişi ile İstanbul hem Avrupa'nın hem de Türkiye'nin en büyük şehirlerinden biridir. Toplam 39 ilçesi bulunan İstanbul'un ilçeleri genellikle kent merkezi konumundadır. Çatalca, Silivri, Şile ve Tuzla ise daha kırsal alanda kalan ilçeleridir. İstanbul, tarih boyunca ticaret ve ulaşım yollarının merkezinde olmuştur. Bu sebeple vebadan koleraya birçok salgından etkilenmiştir.

2000'li yıllardan sonra İstanbul'un küresel dünya üzerindeki konumu ekonomik ve politik olarak yükselmiştir. İstanbul gelişen ulaşım ağları ile Avrupa'nın önemli havayolu trafiği noktalarından biri haline gelmiştir. Özellikle bu faktör Covid-19'un kısa sürede İstanbul'a ulaşmasını sağlamış ve Türkiye'de ilk vakalar İstanbul'da tespit edilmiştir. Türkiye Covid-19 vakalarının yarısından fazlasının İstanbul'da bulunması, kalabalık kent mekânlarının çokluğu, insan trafiğinin ve hayat akışının hızlı şekillerde gerçekleşmesi, bunun yanı sıra sosyal

¹ Araştırma boyunca kırsal mekân olarak nitelendirilen alanlar, nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişinin altında olan yerleşimler yerleri olarak tanımlanmıştır. İstanbul, 2021 TÜİK verilerine göre km² başına 3049 kişi düşmesiyle Türkiye'nin en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ilidir.

sermaye anlamında çeşitliliğin fazla olması İstanbul’u salgın sürecinin yoğun olarak hissedildiği risk ortamına dönüştürmektedir (Sayın ve Bozkurt, 2020: 208).

1.6. Araştırma Verilerinin Çözümlemesi

Verilerin analiz süreci saha ile başlamış olup katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerin ses kayıtlarının deşifre edilmesi süreci ile devam etmiştir. Deşifreler üzerinden kodlama sürecine gidilerek ilk olarak In Vivo kodlar çıkartılmıştır. Daha sonra derinlemesine analiz ile görüşmeciler arasındaki ortaklıklar gözetilerek veriler el yordamıyla kodlanmıştır. Belirlenen kodlar belirli temalar oluşturmuş ve bu temalar çerçevesinde tematik analiz yapılmıştır. Nitel araştırmacılar genelleme yapmak için “genel fikirler, temalar veya kavramlar” kullanırlar (Neuman, 2006: 315). Bu doğrultuda ilk olarak ham veriler kavramsal kategorilere ayrılmış ve bu ayırım temalar ve kavramlar yaratmıştır.

Saldana (2022), nitel bir araştırmada kodlamanın verinin betimlenmesi amacıyla kullanıldığını söylemektedir. Görsel ya da sözsel verilerin özetleyici, çarpıcı veya özü yansıtıcı ifadelerle betimlenmesi sürecine kodlama denilmektedir. Kodlama süreci veriler ile verilerin anlamlandırılması arasında bir köprü oluşturmaktadır (Saldana, 2022: 4). Analiz için oluşturulan kodlar, verilerin anlamlandırılması ve ana konunun özünü temsil edecek açıklamalardan oluşmaktadır.

Kodlama sürecinde hem tümünden gelimci hem de tümevarımsal bir bakış açısı benimsenmiştir. Literatürden yola çıkılarak oluşan temalar ile saha deşifreleri üzerinden oluşturulan kodlar araştırmanın üzerinde durduğu temaları oluşturmuştur. Bu temalara yönelik katılımcı cevapları bulgular kısmında örneklendirilmiştir.

1.7. Tezin Organizasyonu

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm araştırmanın girişini ve yöntemini verirken ikinci ve üçüncü bölümler araştırmanın konusuyla ilgili literatürü ortaya koymayı amaçlamıştır. Dördüncü bölüm ise çalışmanın amacına yönelik veri toplama teknikleriyle elde edilen bulguların çözümlemesi ve yorumlanmasını içermektedir.

İkinci bölümde risk, korku ve eşitlik temaları ele alınarak çalışmanın metodolojik çerçevesi anlatılmıştır. İkinci bölümde her kavram kendi içerisinde açıklanmış, hem sosyolojik hem de diğer disiplinler arası karşılaştırmalar ile

kavramların içeriği detaylandırılmıştır. Her tema için kavramsal çerçeve kuramsal analizle devam etmiş ve sosyoloji literatüründe temaların nasıl anlamlandırıldığı üzerine durulmuştur. Risk başlığında, risk toplum kuramıyla Ulrich Beck ve geç modern dönem risk anlatılarıyla Anthony Giddens'in düşüncelerine yer verilirken korku temasında ise Zygmunt Bauman'ın akışkan moderniteyle ele aldığı akışkan korku kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümün sonu olarak eşitlik teması detaylandırılmış, hem risk bölüşümü hem de korku kültürünün yarattığı eşitlik ve eşitsizlik parametrelerine yönelik açıklamalar verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümü ise araştırmanın saha çalışmasına yönelik güncel literatürü vermeyi amaçlamaktadır. Covid-19 pandemisinden önceki salgın süreçleri örneklendirilerek salgın-toplum ilişkisinin tarihsel zemini verilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise Covid-19'a dair güncel kaynakların taranmasıyla ortaya çıkan başlıklandırmalara gidilmiştir. Covid-19 pandemi süreci; risk yönetimi, kentsel mekândaki dönüşümler ve çalışma hayatındaki değişimler hem T.C. Bakanlıklarından edilen bilgiler hem de mevcut literatürdeki tartışmalar ışığında ele alınmıştır.

Tezin dördüncü bölümü olan "Bulgular ve Yorum" kısmında ilk olarak araştırmanın çalışma grubu yaş, meslek ve eğitim düzeyi belirtilerek katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiştir. Görüşmecilerin cevaplarından oluşan ortak temalara göre başlıklandırmalara gidilmiş ve doğrudan alıntılarla belirlenen temalar üzerinden kuramsal tartışmalar yürütülmüştür. Edinilen bulgular, literatür göz önünde bulundurularak tezin amaç ve problemine uygun olarak yorumlanmıştır.

Bulgular kısmında öncelikle korku teması üzerinde durularak katılımcıların beklenmedik şekilde ortaya çıkan ve belirsiz olarak ilerleyen virüse karşı travmaları açıklanmıştır. İkinci olarak risk ortaklığından yola çıkılarak katılımcıların; disiplin, yönetim, aşı ve medyaya yönelik düşünceleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü temada ise risk farklılaşması göz önünde bulundurulmuş ve katılımcıların pandemi dönemi gündelik hayat pratiklerine yönelik cevaplarına yer verilmiştir. Katılımcıların pandemi deneyimlerinin mekâna, dayanışma ağlarına ve çalışma durumuna göre nasıl farklılaştığı üzerinde durulmuştur.

2. GEÇ MODERN DÖNEMDE RİSK BÖLÜŞÜMÜ VE KORKU KÜLTÜRÜ

2.1. Risk Toplumu Kuramı

2.1.1. Risk

Risk ve tehditler, insanlık tarihinin ilk anlarından itibaren toplumda var olmuşlardır. Her toplumsal kavram gibi risklerin de sayısız anlamı ve çağrışımı bulunmaktadır. Risk kelimesi, modern dönem öncesindeki anlamıyla macera ve tehlike öngörülerini betimlemek için kullanılan bir denizcilik terimi olup 15. ve 16. yüzyıllarda coğrafi keşiflerle birlikte daha sık kullanılmaya başlanmıştır (Koçak ve Memiş, 2017: 254). Günümüzde sözlük anlamı ‘zarara uğrama tehlikesi’ (Türk Dil Kurumu, 2021) olan risk kavramı, modern insanın gündelik hayatında sıkça yer verdiği kavramlardan biridir. Özellikle günümüzde toplumsal riskler kadar bireysel riskler de insanların yaşam tarzını etkileyerek gündelik hayat pratiklerinin düzenlenmesinde önem arz etmektedir. Geç modern dönemde “risk almak, riske girmek, risk faktörü, risk yönetimi, risk iletişimi” gibi kavramlar bireylerin ve kurumların sıkça kullandığı kelimeler arasında olmuştur (Altundere, 2016: 6).

Geç modern dönemle birlikte risklerin kendinden önceki dönemden daha fazla görünür olması, toplumların gelecek öngörüsünde bulunarak planlamalar yapmasını sağlamaktadır. Önceki deneyimler ve mevcut tekniklerden yola çıkarak sürekli olarak ileriye görmek “toplumsal paradigmalara geleceği kurmak” risk kavramının mahiyetini oluşturmaktadır. Modern dönem kavramı olarak risk ve riske yönelik açılımlar belirli bir tehdide karşı hazırlıklı olmayı ve olabilecek tehditlerin etkisini azaltmayı amaçlamaktadır. Risk, günümüz koşulları ve gelecekteki olasılıklar incelenerek tehlike ihtimallerini ortaya koymaktadır. Böylece risk günümüzde ‘istenmeyen sonuçlarla karşılaşma olasılığı’ olarak tanımlanan, kesin bir bilgiye sahip olamama durumunu anlatan bir olasılık halini almıştır (Er ve Sayım, 2009: 7-9).

Risk, geç modern dönemde sadece zarara uğrama tehlikesini değil, var olan tehlikenin bilinmezliğini de ortaya koymaktadır. Özellikle küreselleşmeyle beraber artan insanlar arasındaki ortaklıklar, teknolojik gelişmeler, kitlesel tüketimin giderek daha fazla artması, nükleer enerjilerin ve radyasyonun zararları gibi pek çok faktör insan yaşamını sosyal ve fizyolojik olarak derinden etkilemektedir.

Modern dönem öncesi riskler, doğa ve tanrısallıkla açıklanmaya çalışılan suçun hep ötekine atıldığı tehditlerden oluşmaktaydı. Modern zamanla birlikte bu durum dönüşüme uğramış, riskin baş yaratıcısı bizzat insanın kendisi olmuştur. Özneden bağımsız olarak insanın dışarıda tutulduğu risk öngörülerinin yanına, modernlikle beraber antropojenik kökenli riskler de eklenmiştir (Tırış ve Oğuz, 2020: 75). İnsanın riske yönelik bu tutumunu, Endüstri Devrimi'yle başlatmak mümkündür. İnsanın üretim nesnesi haline gelmesi ve emeğini kitlesel üretim için harcaması bunun yanı sıra teknolojik gelişmeler, insanın dünyaya yönelik tahakkümünü arttırmış bu artış insanın insana olan tahakkümüyle devam etmiştir. Bu durum hem doğaya hem de sosyal hayata karşı yeni modern dönem risklerini oluştururken daha sonraları insanın tüketim nesnesi haline gelmesi, dijital teknolojilerin gelişimi, giderek daha fazla artan bağımlılıklar, geç modern dönem risklerini oluşturmuştur. Endüstri Devrimi'yle başlayan dönüşüm, geç modern dönemdeki gelişmelerle devam etmiş ve riskin tarihsel süreci de bu çizgiye paralel olarak ilerlemiştir.

2.1.2. Riskin Tarih İçerisindeki Dönüşümü

Modern sonrası toplum riskleri, her toplumsal kavram gibi belirli tarihsel zeminde gelişmiştir. Modernitenin kurumsal eksenini olarak gelişen sanayileşmenin sonucunda aile, eğitim, siyaset ve ekonomi gibi pek çok süreç yeniden düzenlenmiş; kentleşme, emek piyasası, savunma sanayi, üretim ve tüketim dengeleri gibi yenileşmeler meydana gelmiştir. Bu dönüşüm ve yenilikler, toplumda yeni risk parametreleri yaratmıştır. Başta emek piyasasındaki değişim toplumu tümünden dönüştürmüş, kitlesel üretim ve kentleşmenin önünü açmıştır (Giddens, 2019: 152).

Toplumdaki bu köklü dönüşüm, 18. yüzyılda Sanayi Devrimi ile başlamış ve Sanayi Devrimi basamaklarındaki gelişmelere paralel olarak ilerlemiştir. Tarihsel süreç incelendiğinde toplumların geçirdiği endüstri devrimleri dört aşamadan oluşmaktadır. Bu dört aşama her toplum için aynı zamansal çizgide ilerlememiş, aynı dönem içerisinde bazı ülkeler 3.0 Sanayi Devrimi'ni yaşarken bazıları daha 1.0'yi yaşıyor olabilmektedir. Bunun yanı sıra basamaklar arasında zamansal olarak bir sınırlama da görülmemekte, bazı ülkeler Endüstri 2.0'yi yaşamadan Endüstri 4.0 basamağında gerçekleşen ayırt edici toplumsal özellikleri barındırabilmektedir. Risklerde ise geçişkenlik devam etmiş, endüstri devriminin gerisinde kalmış toplumlarda modern sonrası risklerden etkilenmiştir. Sanayileşme ilerledikçe görülen

dünya üzerinde risk oranı artmış ve küreselleşmiştir. Dünya üzerinde Endüstri 4.0'ü yaşayan tek bir ülkenin varlığı, dünya risk toplumundan bahsetmeye yeterlidir. Endüstri 4.0 dediğimizde artık küreselleşen ve bir diğerini de derinden etkileyen risklerden bahsetmek mümkündür. Günümüzde sanayileşmenin gerisinde kalan toplumlar Endüstri 4.0 toplumlarının yaptıklarının sonuçlarıyla birebir karşı karşıya kalmaktadır. Kitlesel ve küresel riskler günbegün daha fazla yayılmaktadır. Böylece riskin yaratıcıları ve riskten etkilenenleri arasındaki uçurum artmaktadır.

Modern anlamda risklerin oluşumu İngiltere'de buhar makinesinin icadıyla gerçekleşen endüstrinin birinci basamağıyla başlamaktadır. Mekanik üretim ilk olarak bu dönemde gerçekleşmiştir. Üretimin mekanikleşmesi beraberinde sermaye birikimini gerçekleştirirken, burjuva ve işçi sınıfı üretimdeki değişime paralel olarak doğmuştur (Çevik, 2017). İnsanın emeğinin dönüşüme uğradığı, makinenin insan gücünün yerini aldığı bir dönem olan bu ilk basamak, işçi sağlığını hiçe sayan ve doğal yaşam için risk faktörü haline gelen fabrikaların kurulduğu dönemdir. Demir yollarındaki gelişim, üretimdeki yenilikleri daha fazla kitleye ulaştırmıştır. Sanayileşmenin yaşandığı toplumlarda tarım nüfusunun çoğunluğu, tarım ve hayvancılıktan bölünerek sanayi ve buna bağlı gelişen hizmet sektörüne geçiş yapmıştır. Hem fabrikaların varlığıyla oluşan sanayi kentleri hem de ulaşım ağındaki gelişmeyle bir diğerinden haberdar olma durumu, toplumlar üzerinde sosyo-kültürel anlamda dönüşümler meydana getirmiştir. Bu dönüşümler Endüstri Devrimi'nin ikinci basamağında daha fazla görünür olmaktadır. Kitlesel üretime denk gelen ikinci sanayi devrimi "teknoloji devrimi" olarak da adlandırılmaktadır. Kimyasal alandaki gelişmeler ve petrol, bu dönemi ileriye taşıyan etmenler olmuştur. Kent ve fabrikaların elektrik hattına sahip oluşu yine bu döneme denk gelmektedir. Özellikle fabrikaların elektrik kullanımı ile seri üretime geçmesi, kitlesel tüketimin ve uluslararası pazarın önünü açmıştır (Özsoylu, 2017: 42).

Kitlesel tüketimden doğan zararlı gazlar ve atıklar doğadan kaynaklı antropojen riskleri meydana getirirken aynı zamanda kaynakların plansız bir şekilde tüketilmesi, gelecekteki kaynakların yetersiz kalması riskiyle toplumları baş başa bırakmıştır. Savunma sanayisinin gelişmesi ve buna bağlı olarak silah pazarının oluşumu toplumları tetikleyen risklerden olmuştur. Petrol hammaddesi olduğu her şeyin özellikle plastik üretiminin fazla oluşu atık sorunlarıyla toplumları tehdit etmektedir. Nükleer enerjiler ürettikleri radyasyon seviyesiyle kanser gibi insanın

hücrelerini etkileyen geri döndürülmesi g   sağlık sorunları yaratmaktadır. Nükleer silahlanmaların varlığı insan yaşamını ve doğayı ve dünya üzerindeki her canlı için en büyük riski teşkil etmektedir. Tüm bunların doğa üzerindeki yansımaları geç modern dönemin  ne çıkan risklerinden biri olan iklim krizi ile toplumları karşı karşıya bırakmaktadır. Yağış oranlarındaki gözle görülür düşüşler, orman yangınları, hayvan ekosistemindeki dengesizlikler, ormansızlaşma gibi birçok etmen iklim krizini kanıtlar niteliktedir. Silah tüccarlarının toplumlardaki kaoslardan besleniyor oluşu ve nükleer silahlanmanın bazı devletler tarafından kontrol edilmesi, toplumsal kaynaklı riskleri besliyorken; zararlı maddelerin bir sınırlama olmadan kullanılması, kitlesel tüketimin giderek fazlalaşması, doğadaki kaynakların sınırsızca tüketimi gibi sebepler ekolojik riskleri yaratmaktadır ( ebi, 2020: 41).

Köklerinin 2.0 Sanayi Devrimi basamağında atıldığı tüm bu riskler devam ederken 3.0 Sanayi Devrimi'ndeki gelişmeler toplumları sosyal anlamda daha farklı risklerle de karşı karşıya getirmiştir. 3.0 Sanayi Devrimi genel olarak üretimde dijitalleşme ile birlikte anılmaktadır. Otomasyon sistemlerindeki artışla beraber akıllı robotlar üretilmiştir. Bu durum üretimi otomatikleştirirken aynı zamanda ucuz ve daha verimli  retimn önünü açmıştır. Nitelikli iş gücü artarken mavi yakalı çalışan sayısında azalmalar meydana gelmiş, hatta “sanayisizleşme” tartışmaları başlamıştır. İlk mikro bilgisayar kullanımı bu dönemde başlamıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile insanlar arasındaki ilişkilerin dönüşümü tekrar olarak gerçekleşmiş, insanlar interaktif ekranlardan, her zaman yanlarında taşıdıkları cep telefonları ile farklı boyutlarda benlikler yaratmışlardır. “Dijital  ağ” olarak adlandırılan bu dönemde gerçekleşen iletişim alanındaki yenileşmeler bireyler üzerinde etkiler yaratarak medya bağımlılığı, anlama yönelik talepsizleşme, yalnızlaşma ve yabancılaşma gibi bazı toplumsal ilişkilere yönelik riskleri devam ettirmiştir ( evik, 2017;  zsoylu, 2017: 47).

Yapay zeka ve üç boyutlu yazıcıların üretime tamamıyla dâhil olması projesi olarak g r len Endüstri 4.0 ise ilk olarak 2011 yılında Almanya'da ortaya çıkmıştır. İnsan gücünün beyinsel olarak üretime dâhil olmasını temsil eden bu dönemde artık sermayenin ayırt ediciliği eskisi kadar önemli olmamakla beraber,  ne çıkan sermaye, akıl ve girişimciliktir. İlkel makinelerin yerini dijitalleşmiş robotlar almaktadır. Yapay zek  ile birlikte artık siberetik çağın varlığından bahsetmek mümkün olmuştur. Güçlü iletişim ağları ve insanların sürekli olarak iletişimde olma

hali “gözetim toplumu” tasavvurlarını meydana getirmiştir. Gözetim toplumunda bilgiler sürekli olarak birikerek, bulut sisteminde sonsuz datalar oluşmaktadır (Aksoy, 2017: 37-40). Bilgilerin dijital ortamlarda saklanması ve dijital araçları gündelik ve iş hayatımızda kullanmak, mahremiyet açısından bazı şeffaflıkları meydana getirmiştir. Veri güvenliği sorunu ve siber suçlar Endüstri 4.0’de karşımıza çıkan önemli risk parametrelerinden olmuştur. Sanayileşmenin birinci basamağında insan gücünün yerini makinelerin almasıyla gerçekleşen dönüşüm, Endüstri 4.0’de bu sefer insan beyni yerine robotik yapay zekaların almasıyla tekrar etmektedir. (Aksoy, 2017: 38).

Dijitalleşme, ekonominin büyük bir ayağını oluşturmaktadır. Tarih boyunca insanın ekonomiyle olan bağı her zaman insan ilişkilerini düzenlemeye başat bir rol üstlenmiştir. Özne ve üretim nesnesi arasındaki ilişki günümüzde sonsuz bir çeşitlilikte kendini göstermektedir. Bunlar arasındaki bağ o kadar profesyonelleşmiştir ki yaşadığımız geç modern çağda insan bilginin kaynağını unutmuş hale gelmiştir. Temelde insanın emeğine yabancılaşmasıyla başlayan bu yabancılaşma süreci insanın kullandığı, tükettiği her şeye yönelik bir bilinmezlikle devam etmiş; her şeyi öğrenmeye imkân varmışçasına yaşadığımız bu çağda anlama yönelik bir talepsizleşme süreci çıkagelmiştir. Bu da insanın sosyal yaşamı için bir başka riski teşkil etmekte, belirsizlikler içerisinde varoluşsal tartışmalar olmakta hatta artık olmamaktadır.

Sanayileşmenin basamaklarına paralel olarak ilerleyen geç modern dönem riskleri ekolojik, sosyolojik, fizyolojik ve psikolojik olarak toplumsal hayatı ve insan yaşamını derinden etkilemekte ve bu etkileniş dünyadaki tüm canlı yaşamına yansımaktadır. Geç modernlikle hayatımıza dâhil olan risklerin yanı sıra ırka, inanca, cinsiyete, ekonomik sınıfa yönelik toplumsal riskler toplumda hala varlığını sürdürmektedir. Fakat bu risklerin boyutları geçmişle mukayese edildiğinde farklılaşmaktadır. Ayrıca bu risklere yönelik toplumsal hareketler de risklerin yaratıcıları ve etkilenenleri de aynı değildir. Geç modern dönem riskleri, kaynağı bakımından köksüzdür ve içerisinde müphemlikleri barındırmaktadır. Geç modern dönemde daha kümülatif daha benzer ama bir o kadar da çeşitli olan diyalektik yapıdaki risklerden bahsetmek mümkündür. Bu çeşitlilik tüm insanları birleştiren bir ortaklık sunmakta ve ilerleyen endüstriyalizm ile bu ortaklıklar insanlar arasında yeni bağımlılıklar oluşturmaktadır. Bu ortaklıklar ve bağımlılıklar ise gitgide daha fazla

risk toplumunu beslemektedir. Dünya risk toplumunun yaratıcıları, etkilenenleri ve parametreleri Beck'in risk toplumu kuramında açıkça tartışılmaktadır

2.1.3. Risk Toplumu Kuramı

Ulrich Beck, risk toplumunu modernliğin sonucunda oluşan tehditlerin küreselleştiği, modern dönemin kendi sınırları ile karşı karşıya kaldığı bir dönemi anlatmak için kullanmıştır. Risklerin yaratıcısının kim olduğu, risklerden etkilenen kişi veya grupların kimler olduğu ve bu risklerin nasıl ve kimler tarafından önlenilebileceği konusunda birçok tartışma risk toplumundan doğan çatışmaların merkezinde yer almaktadır. Risk toplumu, sanayi toplumundan sonraki toplumsal düzeni nitelendirmektedir. Beck'e göre endüstrileşme ilerlerken bir taraftan da kendi ilerlemesine paralel olarak risk toplumunu meydana getirmiştir (Beck, 2019).

Beck modern çağı kıtlık toplumu olarak nitelendirmiş, risk toplumunu ise kıtlık toplumundan geç modernliğe doğru bir geçişle bütünleştirmiştir. Ona göre risk bölüşümü kıtlık toplumundaki refahın bölüşülmesine benzer olarak belirli gruplar arasında bölüşülmektedir. Hukuki, sosyal ve teknolojik ilerlemelerin modern sonrası dönemdeki yansımaları sayesinde modernlikteki gerçek maddi sorunların nesnel olarak azaltılabildiği savunan Beck, refah toplum tasarılarının açlığa dair olan riski azaltırken, doğaya ve insan yaşamına dair geç modern risklerin görünürlüğünü arttırdığını söylemektedir. Böylece ekolojik kriz veya salgın riski açlık riskinin önüne geçebilmektedir. Risklerin bölüşümü sınıflı toplum yapısındaki eşitsizlikler gibi belirli maddi imkânlar ile ayrılmaktadır. Buradaki farkı ise sınıflı toplum yapısındaki zenginliklerin üst sınıfta birikirken risklerin etkisinin dipte çoğalması oluşturmaktadır (Beck, 2019: 25-27).

Toplumsal ve bireysel riskler gitgide sanayi toplumunun sınırlarını aşmış ve denetim alanlarının dışında kalmıştır (Beck, 2005: 33). Bu durum modernleşmenin kendi üzerinde düşünmesini gerekli kılmaktadır. Beck, dönüşlü modernleşmeyle yeni bir toplum yapısının ortaya çıkmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Modernleşme kendinden önceki toplum yapısının egemenlik araçlarından özgürleşip, kilisenin boyunduruğundan kurtulup, toplumunun tasfiye edilmesiyle yeni bir toplumsal düzen vadedmiştir. Dönüşlü modernlik buna benzer olarak sanayi toplumunun tasfiye edilerek başka bir toplumsal düzen ortaya çıkaracağına yönelik olan inancı anlatmaktadır (Koçak ve Memiş, 2017: 259). Geç modern çağda riskin varlığı bir

sorunken riskin algılanması da ayrı bir sorun yaratmaktadır. Riskin algılanmasına yönelik ilerlemeler yeni toplumsal riskler oluşturmakta bu durum ise riskin dönüşümselliğini meydana getirmektedir. Risklerin değerlendirilmesinden doğan yeni tehditlerin toplumda görünür olması, dönüşlü modernleşmenin, dönüşlü risk kültürü yarattığını göstermektedir (Beck, 2019: 22).

Geç modern dönemde risk algısı, küresel dünyanın giderek büyümesiyle daha geniş alanları etkisi altına almış, riskler belirsiz ve etkileri hesaplanamaz hale gelmiştir. Modernleşme, yarattığı güvenlik alanları ile bireysel anlamdaki gündelik hayat risklerini azaltırken yüksek etkili gitgide daha fazla küreselleşen modern risk parametrelerini beslemiştir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sonucunda oluşan imal edilmiş riskler de bu sürece ortaklık etmektedir (Altundere, 2016: 7). Geç modern dönem tehditleri, modernleşmenin sonucunda oluşan sebepleri ve küresel doğaları gereği eski risklerden ayrılmaktadır. Günümüzde riskleri açıklamak ve nedenlerini bulmak güç hale gelmektedir. Uzmanlık bilgisi artıp güvenlik ortamları oluşsa dahi küresel olanın köküne inmek ve etkilerini hesaplamak geç modern çağda oldukça güç hale gelmektedir. Risklerin sınırlarının ne olduğu, görünürlüğü ve algılama biçimlerindeki belirsizlikler, risklere yönelik genel geçer bir yaklaşımda insanların birleşmesini engellemektedir. Geç modern dönem riskleri geri döndürülemez büyük tehditlerle büyük zararları tezahür etmektedir. Özü itibarıyla bu riskler gözle görülmese de nedensel yorumlarla açıklanmaya çalışılmaktadır (Beck, 2019: 27, Giddens, 2010: 120-121).

Bilginin konumu ve işleyişi risk toplumunda önem arz etmektedir. Yapısı gereği geç modern dönem riskleri bilgileri dâhilinde varlık kazanmakta ya da değişebilmektedir. Risklerin algılama düzeylerinin oluşmasında medya, hukuk, bilim ve siyaset önemli konuma sahiptirler. Toplumsal koşullar ve kurumların etkisi risk algılarını dönüştürürken bilim ve kitle iletişim araçları bu dönüşümü yaratıp yaymaktadır (Beck, 2019: 67). Risk bölüşümünden doğan çatışmalarda, kimileri için riskler tehditken kimi gruplar için riskleri risk haline getiren kişiler tehdit oluşturmaktadır. Geç modern dönem riskleri Beck'e göre belirli bir grubun kâr elde etmesi için göze aldığı bir sorun haline gelmiştir. Sanayi toplumu kendisine yönelik tehditleri çoğaltarak risk parametrelerini sistematik bir biçimde üretirken gelişmiş sanayi toplumu ürettiği risklerden beslenmektedir (Beck, 2019: 83-84). Aynı zamanda oluşan risklerin sonucunda kâr elde etmeye çalışan ve risk kapitalizmi

yaratanlardan da bahsetmek mümkündür. Beck, gıdalarda tüketilen zararlı maddelerin yol açtığı tehditleri görenler ile bu gıdaları üreten kişiler arasındaki çatışmadan bahsetmektedir. Gıda üreticileri kendi üretiminin sonucunda oluşan tehditleri, risk olarak algılayan kişileri kendine tehdit olarak görmektedir. Buna benzer olarak risklerin sınırını teyit edenler, risk ihtimalinin yol açacağı sonuçları düşünürken bir taraftan da ekonomik sonuçları da öncelemektedirler. (Beck, 2005: 40-42). Bu durum geç modern dönem ortaklığında risk felaketinin nasıl risk kapitalizmine dönüştüğünün bir göstergesidir. Risklerin nesnel olarak araştırılması, bilimlerin rasyonalizm iddiasıyla kendini çürütmektedir. Geç modern bilim anlayışı deneysel mantık zemininden soyutlanarak siyaset ve ticaretle ortak bir ilişkiye girmiştir ve bunun sonucunda rasyonel akla olan güven zedelenmiş, kâr elde etmenin karşısında risklerin görünürlüğü mağlup konumuna düşmüştür (Beck, 2019: 38). Uzmanlık bilgisi ile birlikte risklerin değerlendirilebilir oluşundaki artış yeni sınır değerleri oluşturmuştur. Sınırı belli olan risklerin algılanması ve görünür olması daha kolayken sınır değeri, zararı onaylayarak görünür kılmaktadır. Böylece risklerin denetlenebilir olması imkân sınırları dâhiline girerken bu durum çıkar sağlamak isteyen gruplar için kontrol edilebilir bir ortam sağlamaktadır (Beck, 2019: 96).

Geç modern dönem riskleri hem oluşumu hem de sonuçları itibariyle dünya risk toplumunu yaratmaktadır. Risk toplumu geç modern dönemin özetlendiği çerçeveye paralel bir şekilde insanları ortaklaştırırken sebepleri ve sonuçları itibariyle toplumda yeni bağımlılıklar oluşturmuştur. Geç modern dönem riskleri küresel etkileriyle ortak bir bilinci ve dayanışma ağını zorunlu kılmaktadır. Farklı toplum yapıları ortak bir risk kültürü yaratmayı güçleştirirken sorumluluk üstlenen bireylerin, kurumların ve toplumların olmaması belirli bir ortaklığın oluşmasındaki en büyük engeli oluşturmaktadır. Risklerin kaynağına yönelik belirsizlikler ve geç modern dönemin sınırsızca ürettiği riskler, hem tek tek bireylerin hayatında hem de temelde toplumsal yaşamda korku kültürünü beslemektedir. Risk toplumundaki belirsizliklere paralel olarak korku kültürü de bireyleri günden güne fazlaşan yeni korkularla baş başa bırakmaktadır. Geç modern dönemde korkular, risklere paralel olarak gelişerek korkunun sosyal inşası çeşitlenmiştir.

2.2. Korku Kùltürü

2.2.1. Korkunun Kavramsal Analizi

Korku; psikoloji, sosyoloji ve biyoloji gibi birçok bilim dalının konusu olmuştur. İnsanın yaradılışı gereği içinde bulundurduğu bir güdü olarak korku, fizyolojik tanımlamalara gerek duyarken korkunun kaynağı ve korkuyu koşullayan çeşitli nedenleri bulmak psikolojik tartışmalarda yer bulmaktadır. Korkuyu açığa çıkartan ortamları belirleme, korkunun insanın doğasında olan bir duygu mu yoksa sonradan oluşan bir refleks mi olduğuna yönelik psiko-sosyal tartışmalar yürütölmüştür (Kahraman, 2019: 11). Özellikle modern dönemle birlikte korku, sosyolojinin de ele aldığı konulardan olmuştur.

Frank Furedi korkuyu, öngörölememiş bir durumla karşılaşma durumunda “insan zihnini harekete geçiren bir mekanizma” olarak tanımlamıştır (Furedi, 2017; 8). Bunun yanı sıra Mannoni korkuyu bireyin karşılaştığı tehditlere karşı oluşturduğu bir tavır olarak görmektedir. Temel heyecan olarak görölen korkuyu, Mannoni iki temelde ele almıştır. Bunlardan birincisi “duygusal-entelektöel” alan ikincisi ise “biyoloji” alanıdır. Mannoni’ye göre korkan bireyin davranışında belirli düzensizlikler görölmektedir. Birey korkunun etkisiyle ani tepkilerde bulunabilmekte ve hızlı bir tavır takınmak zorunda kalabilmektedir. Korkunun getirdiğı heyecanla birlikte tepkinin belirsizliğı bireyin gerçeğe yönelik dikkatinde de bir azaltma meydana getirmektedir (Mannoni, 1992: 11-14; Yıldız, 2016: 73).

Korkuya dair oluşan tepkileri ve temel fiziksel yansımalarını bireyler tecrübe yoluyla tanımaktadır (Mannoni, 1992: 17). İçerisinde yaşadığımız topluma “uyma” doğduğumuz andan itibaren başlamaktadır. Yemek yeme, tuvalet alışkanlığı kazanma gibi temel fizyolojik ihtiyaçları bir diğerine uyum sağlayarak öğrenmekteyiz. Sevinme, şaşırma ve korkma gibi heyecanlar ise insanların ortak olarak doğuştan verdiğı benzer tepkilerdir. Tepkilerin nasıl ortaya çıktığına ya da oluştuğına dair biyo-psikolojik ve sosyolojik tartışmalar farklı bakış açıları sunmaktadır. Genel olan yargıya göre heyecanlar, belirli uyarıcıların tetiklemesiyle ortaya çıkan ve doğuştan geldiğıine inanılan bir duygu biçimini ifade etmektedir. İnsanların fizyolojik ihtiyaçlarına yönelik edindiğı öğrenme becerisi heyecanların oluşmasında da etkilidir. Toplumsal düzende görölen değıişimler; sevinç, korku, üzüntü gibi heyecanların nedenlerini de dönüştürebilmektedir. Korkunun nedenlerini

ve ortaya çıkarttığı tepkilerin zaman içerisindeki dönüşümü, korkunun toplumsal bütün ile bağlantısı üzerine düşünmeyi zorunlu kılmaktadır (Duhm, 2002: 21-24).

Korku, kızgınlık gibi heyecanların ve bunun sonucunda duygusal davranışa paralel olarak gelişen fizyolojik olayların, tüm insanlarda aynı şekillerde gerçekleştiği varsayımı büyük çoğunlukla kabul edilmektedir. Kültürden kültüre değişmeyen fizyolojik tepkilerin, toplumların tarihi boyunca bazı kendine özgü tarzlarla gelişebildiği de gözlemlenmiştir (Cüceloğlu, 2015: 270).

Korku, kaygı duyma ve endişe halinde olma benzer duygular olarak anılmaktadır. Endişe somut bir nesneye ilişkin değildir. Korku ise daha ynelimseldir ve bu yönüyle endişeden ayrılmaktadır (Han, 2019: 50). Korku hem bir duygu hem de anlık bir duygulanımdır. Anlık duyguların birleşimi uzun süreli korku duygusu yaratmaktadır. Bu durumda korkuyu genel kaygı halinden ayıran şey ise korkunun kaynağı gereği belirli, etkisi gereği ise belirsiz ortamlar yaratmasıdır. Böylece korku toplumda bir anlatıya yer açmaktadır (Han, 2019: 52-53). Korku ve kaygı arasında kabul edilmiş temel  farktan bahsedilmektedir. Bunlardan ilki korku ve kaygının kaynağına yönelik ayırımıda yatmaktadır. Korkunun kaynağı daha belirli bir yapıya sahipken kaygının kaynağı daha belirsizdir. Korku hissettirdikleri bakımından daha şiddetlidir. nc olarak ise korku daha kısa süreli kaygı ise daha uzun süreli bir zaman diliminde devam etmektedir (Cüceloğlu, 2015: 277). Mannoni, kaygının insanın içinde barındırdığı bir eğilim olarak görmüş ve belirli uyarıcılarla temel kaygı düzeyinin korkuya dönüştüğünü söylemiştir. Kaygı belirli bir nesne veya olayla birleştiğinde bunun dışa vurumu korkuyu oluşturmaktadır (Mannoni, 1992: 46). Korku insanın verdiği bireysel bir tepki olduğu kadar toplumsallıkla da yakından bir ilişki içerisindedir. Sosyal psikolog Stanley Schachter yaptığı çalışmalar sonucunda (1959) korku duygusunu yoğun hissedenden insanların, korku duygusunun daha düşük olduğu insanlara göre daha toplumsal olduğu sonucuna varmıştır (Akt. Yıldıız, 2015: 74). Korkuyu bastırma ve sosyalleşmeyi tamamlamak için insanlar daha fazla toplumsalla i ie bir tavır sergilemiştir.

Korku, geçmişteki anlamıyla iyi ve kötü olma durumundan soyutlanarak ahlakın dışında oluşan, kaçınılması gereken bir konuma gelmiştir. Korkudan uzak durmak geç modern dönemde bir amaç haline gelmiş, bu amaca yönelik korkular gündelik hayatımızı şekillendiren parametrelerden olmuştur.

2.2.2. Sosyal Bir İnşa Olarak Korku ve Korku Kültürü

Sosyolojik olarak özellikle sanayileşme ile birlikte toplumsallaşmanın sonsuz çeşitlilikte gerçekleşmesi korkuya yönelik yeni tanımlamalar doğurmuştur. Zamanın gerisinde kalma korkusu, belirsizlik korkusu, terör korkusu, siber kaymaklı korkular, ekonomik korkular, ekolojik korkular, hastalık korkuları, dışlanma korkusu gibi çeşitli toplumsal kökenli korkulardan bahsetmek mümkündür. Geniş bir zaman dilimine yayılan belirli bir süreç içerisinde ortaya çıkan toplumsal korkular özellikle modern dönemle birlikte oluşan risk algısıyla beraber sosyolojinin de yakından ilgilendiği bir alan olmuştur.

Korku, insan varoluşunun sadece bir yanıdır. Korkunun insan ve davranışını nasıl etkilediğini anlamak için toplumsal bütünlük içerisindeki konumu ve yönlendiriciliği ile düşünmek gerekmektedir. Her yönüyle korkuyu ele almak toplumsal bütün ile bağlantısı üzerine düşünmeyi zorunlu kılmaktadır (Duhm, 2002: 19). Her ne kadar korkular insanın doğasında olan ve ortaya çıkan bir heyecan olarak görülse de her korku bir ve aynı değildir. Yemek yeme ihtiyacı, tüm insanlarda görülür fakat herkes aynı şeyleri tüketmemektedir. Yemek yeme belirli kültürlere göre şekillenen, kişisel özelliklere ve bireysel imkânlarla göre değişiklik gösteren bir hayat tarzıdır. Korku da insanların içinde bulundurduğu doğal bir heyecan iken toplumdaki farklı yansımalarıyla bir kültürü oluşturmaktadır. Korku, kişisel ve bireysel imkânlarla göre değişkenlik gösteren, ortaya çıktığı dönem ve mekâna göre şekillenen, toplumsal ayrışmalara paralel olarak tüketilen bir yaşam tarzına dönüşmektedir. Tıpkı yemek yeme kültürü gibi korku kültürü de akışkan modern zamanda farklılıkları ve benzerlikleri ile tüketilebilmektedir. Temel olarak düşünüldüğünde korkunun ortaya çıkışı açlığın oluşması gibi doğal bir durumken açlığın sonucunda oluşan yemek yeme kültürü gibi korkuları işlenmesi de korku kültürünü meydana getirmektedir.

Duhm, korkuyu kapitalizmle ilişkilendirmiş ve kapitalist alanlar ile korkuyu bağdaştırmıştır. Ona göre metanın karakteri, egemenlik ilişkileri, yabancılaşma, başarı ve rekabet ilkesi kapitalist düzende korkunun kaynağını oluşturmaktadır. Onun temel tezi kapitalizmin bütün tipik özelliklerinin korku ürettiği üzerinedir. Egemenlik ilişkileri korku bölüşümünün temelini oluşturmaktadır. Egemenlik ilişkileri ekonomik ilişkilerden doğmakta, kapitalist düzende ekonomik ilişkiler ise ücretli emekle sermaye arasındaki temel çelişkiyi oluşturmaktadır. Bu çelişki, sınıflı

toplum yapısındaki eşitsizliklerin kaynağıyken korku da bu kaynağa göre şekillenmektedir. Korkuya karşı gösterilen savunma mekanizmalarından biri olarak nitelendirilen uyum, egemenlik ilişkilerinde boyun eğme aracı olarak görülmektedir (Duhm, 2002: 36-40).

Korku, tarih boyunca iktidar güçlerin kullandığı egemenlik araçlarından olmuştur. Toplumsal kontrolü sağlamak ve toplumsal düzeni sağlamak adına kuralları çiğneyenlerin cezalandırılması için baskı kullanılmış, baskı da korkuyu beraberinde getirmiştir (Duhm, 2002: 52). Günümüz egemenlik ilişkilerinden doğan korku ise daha karmaşıktır. Geç modern dönemde korku ve kaygı arasındaki fark şeffaflaşmaktadır. Uzun süreleri içinde barındıran kaygı hali modern toplumla birlikte daha fazla görünür olmuş ve kaynağındaki belirsizlikler daha fazla çoğalmıştır. Geç modern dönemde korkunun temel kaynağı ve etkileri belirsizdir. Bu da temel bir egemenlik gücü olarak korkunun aracı olarak kullanılmasını engellemektedir. Korkunun yarattığı belirsizlikler tekrardan korku kültürünü yaratmaktadır. Geç modern dönemde toplumsal korkular genel kaygı durumları meydana getirmiş, korku ve kaygı arasındaki sınır yok olmuştur. Risk toplumunun yarattığı korkular artık daha uzun soluklu ve yarattığı etkiler bakımından daha belirsizdir. Küresel riskler, insanları ortak bir korku kültüründe birleştirmektedir. Benzer risklere maruz kalan insanlar, benzer korkular yaşamaktadır.

Çevresel faktörler ile ortaya çıkan korku toplumsal korkuları yaratmakta fakat bu korkulardan etkileniş her birey için aynı etkiyi yaratmamaktadır. Bazen bir korku diğeri için aynı korkuyu belirtmez. Korkuyu tüketmede kişilik özellikleri değişkenlik gösterebilmektedir. Özellikle geç modern dönemde oluşan korkular gizlidir, vardır fakat her an hissedilmez, unutturulur. Geç modernliğin gündelik hayat dinamiği korkuların gelip geçici olmasını sağlarken iletişim araçları ve sınırsız enformasyon, korkulara dair tepkisizleşme sürecini beslemektedir.

Birey tanımladığı nesnelere, olaylara veya zihinsel süreçlere karşı tehditlerle karşılaşmaktadır. Tehlikelerin tanımlanması bireylerde korku sürecinin de başlangıcını oluşturur (Mannoni, 1992: 12). Geç modern risklerinin tanımlanmasından doğan yeni risklerin oluşması gibi risklerin belirlenmesi toplumsal kaynaklı korkuların da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Modernlikle gelişen bilimsel ilerlemeler Tanrı ve doğadan kaynaklı oluşan korkuları azaltmıştır. Nedenleri anlaşılmayan doğal felaketler, modern öncesi dönemde Tanrının bir cezası

olarak görülmüş ve topluma korku salmıştır. Metafiziksel süreçlerle açıklanan olayların görece anlam kazandığı modern dönemle birlikte doğadan kaynaklı korkular rasyonel aklın önderliğinde azalmıştır. Modern dönem, risklerde olduğu gibi bilinmezliğe dair olan korkuları yok ederken bilinene yönelik yeni korkular yaratmıştır.

Modern dönem bireysel ve toplumsal yeni korku profilleri oluşturmuştur. Özellikle risk toplumunun oluşturduğu küresel riskler geç modern çağdaki korku kültürünü beslemektedir. Ekolojik felaket öngörüler, salgın hastalıkların geniş kitlelere yayılması, terör saldırıları gibi tüm dünyayı etkisi altına alan riskler, korku ortaklığında insanları birleştirmektedir. Dünya risk toplumuna paralel olarak gelişen korkular, küreseldir. Korkuların küresel oluşu korkunun algılanma süreçlerinde ve korkuyu tüketmede ortak bir dayanışma gücüne yönelik inancı ortaya çıkartsa da korkuların toplumsal yansımaları toplumların kendi iç dinamiklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Geç modern dönemde korkular evrensel bir korku kültürü oluşturmuş, bu kültürün dinamikleri toplumların kendi kültürel yapısına göre dönüşmüş ve çeşitlenmiştir.

Bunun yanı sıra bireyselleşmenin ortaya çıkarttığı toplumsal korkulardan bahsetmek de mümkündür. Geç modern dönemde özellikle dijitalleşmeyle beraber sanal ortamların yaratılması gerçeklik ve taklit arasındaki ayrımı şeffaflaştırmaktadır (Baudrillard, 2011). Bireyler benliklerine dair yeni anlamlar oluştururken gerçek yaşama dair yeni yabancılaşma süreçleri yaşanmaktadır. Günden güne artan psikolojik buhranlar insan hayatını derinden etkilemektedir. Yaşama dair duyulan korkunun sebepleri psikolojik olarak da yansımaktadır. Özellikle aile kurmaya, çocuk yetiştirmeye, ekonomik anlamda geçinmeye, kadın veya erkek olmaya yönelik korkular, kişilerin kendi hayat biçiminde karşılaştığı korkuları oluşturmaktadır. Zamanın ruhuna göre korku çeşitleri farklılaşmakta ya da aynı korkulara yüklenen anlamlar değişmektedir. Geç modern dönem korkularının ayırt ediciliği ise insanlar arasında sürekli olarak dolaşması ve bu dolaşımın belirsizce ilerlemesidir. Belirli müphemliklerden doğan ve etkileriyle de toplumdaki müphemlikleri besleyen ve Bauman'ın da üzerinde durduğu “akışkan korkular” geç modern dönemin en belirgin korku inşasını oluşturmaktadır.

2.2.3. Akışkan Modernitede Korku ve Birey

Geç modern çağın akışkanlığı, toplumdaki belirsizlikleri oluşturmakta ve beslemektedir. Günümüz dünyasını tanımlayan temel kavramlardan olan hız ve sürekli hareket halinde olma durumu, toplumda her şeyin formuna yönelik değişiklik vadetmektedir. Geç modern çağda her şey hızlı bir şekilde dönüşüme uğramakta ve kısa sürede yeni formlar ve farklı biçimler oluşmaktadır. Bauman, geç modern dönemin sürekli devinim halindeki yapısını anlatmak için “akışkan modernite” kavramını kullanır. Akışkan modernite kesinlik ve kalıcılık yerine; sürekli değişen, geçicilik ve kısa dönemi içinde barındıran müphem bir toplum yapısını tasavvur etmektedir. Müphemlik ve güvensizlik gibi kavramlar korku kültürünün doğuşunun önünü açmaktadır. Bauman korkuyu, bir tehdide ya da belirsizliğe karşı nelerin yapılabileceğine karşı bilgisizliğin oluşturduğunu bir duygu olarak tanımlamaktadır. Toplumdaki devinimden doğan akışkanlık, belirsizlikleri de beraberinde getirmiş ve akışkan korkular oluşmuştur (Bauman, 2020a: 8; Güçlü, 2019).

Korku, fizyolojik olarak insan ve diğer canlıların ortak olarak yaşadığı bir duygudur. İnsanlar korku deneyimini hayvanlarla ortak olarak yaşamaktadır. Bundan farklı olarak insanların beslediği ikincil korkular vardır. İkincil korkular tehdidin doğrudan olup olmadığına bakmaksızın insanların davranışlarına rehber olan korkulardandır. Doğrudan bir tehdit durumu söz konusu olmasa bile insan davranışını şekillendiren bir faktör olarak ikincil korkular oluşmaktadır. Bauman’ın yaşadığımız çağa yönelik belirsizlikler üzerine kurduğu açılımlar en çokta ikincil korkularda kendini göstermektedir. Güvensizlik ve müphemlik içeren toplum yapısı, içselleştirilen herhangi bir tehdit olmasa dahi doğrudan tehlikeyle karşılaşmaya yönelik tutumlar sergileyecektir. Böylece ikincil korkular kendi kendini devam ettiren bir yetenek edinmektedirler (Bauman, 2020a: 10).

Toplumsallıkla yakından ilişkili olarak ilerleyen tehlikeler farklı şekilleriyle incelenebilmektedir. Beden ve dünyevi mal ile ilişkilendirilen tehditler; yaşlılık, istihdam, hastalık ve güzellik kaygısı gibi belirli korkuları oluşturabilmektedir. Bir diğer korku çeşidi ise bireyin toplumdaki konumu ile ilgilidir. Buradan ise bireyin dünyadaki yerini sorguladığı, toplumsal hiyerarşi içerisindeki konumundan kaynaklı sınıfsal ve kimliksel korkulardan bahsedilebilir. Korkular her yerde ve her şekliyle karşımıza çıkabilmektedir. Doğadan kaynaklı oluşan risklerin oluşturduğu korkular

ve kişisel yaşama yönelik bireysel korkular insanların mal, can ve statü kaybı gibi çeşitli korkularla karşı karşıya bırakmaktadır (Bauman, 2020a: 11).

Bauman, doğal ve beşeri tüm korkulara akışkan modernlikle birlikte üçüncü bir alan eklemektedir. Bu alanı “gri bölge” olarak adlandıran Bauman, hem doğal hem beşeri olan ya da ikisine de benzemeyen henüz isimsiz korkulardan bahsetmektedir. Gri korkular, akışkan modernliğin içerisinde oluşmuş, kaynağının ne olduğu konusunda müphemlikler barındıran, genellikle insanlar arasında benzerlikle tüketilen korkulardır. Enerji sistemlerindeki çökmeler, sınırsız üretimin getirdiği yok olmalar, piyasada gerçekleşen krizler ve borsanın çökmesi gibi tehditler, yaratıcısının belli olmadığı nedenleri ve sonuçları itibarıyla müphemliği beraberinde getirdiği küresel ölçekte etki yaratan akışkan modern korkulardır. (Bauman, 2020a: 12-13).

Akışkan modern dönemde korkular, tehditlere paralel olarak çok çeşitlidir. Yaşanılan toplum yapısının yanı sıra yaş, cinsiyet, statü ve kişilik özellikleri gibi fizyolojik ve bireysel faktörler korkuların çok ve çeşitli olmasına sebebiyet vermektedir. Bunun yanı sıra farklı sosyal bağlamlarda farklı insanlar arasında tüketilen ortak korkular da mevcuttur. Akışkan korkunun temel sorunu, bu korkuların anlaşılabilmesidir. Her ne kadar ortak tüketilen korkuların varlığından bahsetsek de korkuların tek tek hayatımıza müdahil oluşu bu korkuları ortaklaştırmayı ve birbirine bağlamayı güçleştirmektedir. Akışkan korkuların anlaşılması ve anlamlandırılması zor olduğu için toplumda daha fazla korku yaratmaktadırlar. Akışkan korkuların kökünü ve mantığını anlamaya yönelik girişimler sonuçsuz kalmakta, bu durum korkuların yarattığı tehlikelere karşı önlem almayı ve mücadele etmeyi zorlaştırmaktadır. Akışkan korkulara yönelik oluşan ortak bir bilincin varlığından bahsetmek güçtür. Korkular benzer ve hatta aynı olsa bile bu korkulara karşı bireylerin tek tek savaşıacağı varsayılmaktadır. Tek tek bireylerin korkulara karşı birleşmesine yönelik inanç, bu birleşimin nasıl ve hangi yollarla olacağına yönelik soru işaretleriyle yok olmaktadır. Korkuların nedenlerini anlamlandırmakta güçlük çekmemiz korkulara karşı tavrımızı biçimlendirirken nedenlerine yönelik belirsizlikleri içinde barındıran bu akışkan korkular, bazı kimseler için kader olarak görülebilmektedir (Bauman, 2020a: 32-33).

Küresel risk ortamında, büyük ölçekli risk beklentileri ile karşı karşıya kalan birey bu müphemliğin getirdiği gri korkular ile yaşamaktadır. Akışkanlığın içerisinde tüketilen korkular, küreselleşmenin getirdiği olumsuz yönlerle beslenmektedir. Suç,

terörizm, nükleer silahlanma ve enformasyon kirliliği gibi toplumsal faktörler küreselleşmenin olumsuz penceresini gözler önüne sermiştir. Bunların yanı sıra riskin modern dönemle birlikte “hesaplanabilir” oluşu riske dair ölçme değeri yaratırken “hesaplanamayan” riskin yarattığı belirsizlikler ise farklı korku durumları yaratmaktadır (Bauman, 2020a: 118).

2.3. Toplumsal Eşitlik ve Eşitsizlik

Toplumda düzen her zaman belirli bir hiyerarşik yapıda gelişmiştir. Tarih boyunca soy, inanç biçimleri, toprak ve sermaye sahipliği gibi çeşitli sebepler, bu hiyerarşik düzenin oluşmasına neden olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda Endüstri Devrimi’yle beraber başlayan üretim sistemindeki değişimler, insanlar arasındaki ilişkilere yeni tanımlamalar eklerken, kapitalist sistem gelişerek yeni küresel dünyanın yapı taşlarını oluşturmuştur. İnsanları yaşam tarzlarından düşünme biçimlerine kadar etkileyen bu küresel düzenin temelleri, sanayileşmiş dünya düzenine karşılık gelen modern dönemle atılmıştır (Giddens, 2019: 28-29).

Sınıflı toplum yapısı, her ne kadar toplumdaki eşitsizlikleri farklı şekillerde devam ettirmişse de bir yandan da alt sınıfa yönelik iyileştirme hareketlerinde bulunmuştur. Modern dönemle birlikte devletlerin görev edindiği refah toplum projeleri, dezavantajlı grupların toplumda iyileştirilmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda sosyal eşitsizliklere yönelik adım atılması yoksulluğu, kabul edilmiş bir toplumsal sorun haline getirmiştir. Toplumsal sınıflar yoksul ve zengin arasında doğan bir ilişki olduğu kadar aynı zamanda iktisadi sömürünün bir biçimini oluşturmaktadır. Sınıflar toplumda sürekli olarak üretilmektedir. Yoksulluk da buna bağlı olarak sınıfsal çelişik durumların yarattığı, üretilen bir durumu ifade etmektedir (Güneş, 2018: 84).

Endüstrinin ve hizmet sektörünün gelişmesi ve buna bağlı olarak büyüyen beyaz yakalı işçi sayısındaki artış, yeni bir orta sınıf yaratmıştır. Bu orta sınıf proletaryanın imkânlarından çok daha fazlasına, iyileştirilmiş çalışma koşullarına ve maddi imkânlara sahip olmuş; sosyal anlamda toplumda büyük bir çoğunluğu oluşturmuştur. Yeni orta sınıfın gelişmesi ve sosyal devlet anlayışı “açlığa” dair duyulan ihtiyaçları bir nebze olsun azaltırken; kapitalizmin ilerlemesi kar amacıyla hareket eden sermayedarların zenginliklerine zenginlik katmıştır. Sınıflı toplum yapısındaki yoksulluğa dair iyileşme hareketleri her ne kadar devam etse de sınıflar

arası uçurum yok olmamıştır. Sadece ekonomik eşitsizlikler değil sosyal ve kültürel eşitsizlikler de sınıflı toplum yapısında devam etmiştir. Geleneksel düzende karşılaşılan inanca, ırka ve cinsiyete yönelik eşitsiz tutumlar toplumda görünür olmaya devam etmiştir.

2.3.1. Sınıflı Toplum Yapısından Risk Ortaklığına Eşitsizliğin Dönüşümü

Modernliğin sonuçlarıyla birlikte bu eşitsizlikler devam ederken yeni eşitsizlik parametreleri de var olmuştur. Sınıflı toplum yapısından farklı olarak hiyerarşik toplumsal yapıda sadece eşitsizlik yaratan tutumlar değil insanları eşitleyen faktörler de ortaya çıkmıştır. Endüstrinin ilerlemesi ve buna bağlı olarak kapitalist sistemin küresel ortaklıkta insanları birbirine bağlaması, toplumsal alanda oluşan her şeyin, herkesi etkilediği bir çağı yaratmıştır. Küreselleşme kendi yapısı gereği başlı başına bir risk oluşturmaktadır. İnsanların birbirine bu kadar bağımlı oluşu, her şeye yönelik bir riski beraberinde getirmektedir. Dünya risk toplumu, yarattığı risklerle insanları ortaklaştırırken her toplumun ve bireyin riskleri aynı derecede hissetmemesi ise insanları bölmektedir. Geç modern dönem risklerinin yarattığı belirsizlikler akışkan korkuları beslerken korkuların bireylerin hayatına tezahürü de risk bölüşümüne paralel olarak değişiklik göstermektedir. Küresel riskler ortak korku kültürü yaratarak ortak bir bilince yönelik dayanışma ağları oluştursa da oluşan dayanışma ağları da kendi içerisinde hiyerarşik bir düzeni meydana getirmektedir. Sınıflı toplum yapısında refah toplum anlayışının yoksulluğa yönelik yarattığı sosyal devlet anlayışı gibi risk toplumunda da korkuya yönelik ulus-ötesi anlaşmalar yapılarak ortak bir dayanışma ağı kurulmaya çalışılmaktadır. Örneğin küresel iklim değişikliği uluslararası toplantılar yapılarak anlaşmalar imzalanmıştır. (Çebi, 2020: 26-27). Siyasi ve ekonomik güce sahip olan devletler, modern dönem risklerini hem besleyen hem de çözüm üreten yapılar haline gelmiştir.

Küresel ortaklıklar, insanlar üzerinde bazı eşitleyici durumlar yaratırken var olan eşitsizlikleri yok etmemiş aksine daha fazla görünür kılmıştır. Geç modern çağda sınıflı toplum yapısından doğan eşitsizliklere risk bölüşümünden doğan eşitsizlikler eklenmiştir. Buradaki fark ise risk bölüşümünden doğan eşitsizliklerin uzun vadede insanlar arasında eşitleyici durumlar yaratıyor olmasıdır. Dünya artık risk toplumdur ve bu toplumdaki tehditler tüm insanlığın riskidir (Beck, 2019: 49).

Risk bölüşümünün yarattığı farklılıklar ve bu farklardan doğan eşitsizlikler ise sınıflı toplum yapısındaki eşitsizliklere benzemektedir. Belirli zenginliği ve siyasi gücü elinde bulunduran sınıflar veya genel anlamıyla toplumlar; az gelişmekte olan toplumlardan ve yoksul insanlardan daha fazla avantaja sahiptir. Üst sınıfın daha iyi koşullarda yaşaması için yapılan tüketim ve üretim dengelerinden doğan ekolojik tehditler ve emeğin eşitsiz bölüşümünden doğan toplumsal tehditler, eşitsizliğin temelini oluşturarak sınıflar arası ayrışmaları beslemektedir (Beck, 2019: 47).

Günümüzde küresel ısınmanın etkileri tüm dünya üzerinde görülmektedir. İklim değişikliği doğadaki kaynakları tüketirken bu tükenişin etkileri toplumda ani şekillerde gerçekleşmemektedir. Toplumdaki çatışmaya paralel olarak iklim değişikliğinin etkileri değişiklik gösterse de bu farklılığın boyutlarını anlamak güçtür. İklim değişikliği, özellikle gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuzluklar, toplumsal ve ekolojik dışlanmalara sebep olmaktadır (Özer, 2020: 68).

Makineleşmedeki gelişmeler ve buna bağlı olarak gelişen ekonomideki büyüme hareketleri, insanların birincil ihtiyaçlarını karşılayarak refah toplum tasarısını oluşturmaktadır. Modernleşmenin en önemli kurumsal boyutlarından biri olan ekonomi, insanlar arasındaki ilişkiye yönelik yeni dönüşümler meydana getirmiştir. Yeni oluşan işçi sınıfı ve onun sorunları, bir taraftan ilerlerken giderek uluslararasılaşan şirketler, ekonomiyi oluşturan baş faktörlerden olmaktadır. Sınıflı toplum yapısında giderek fazlalaşan ekonomik eşitsizlikler artarken bir yandan da küresel ekonomi, insanları ortaklaştırmakta ve günden güne daha fazla artan bir bağımlılıkla toplumları ve insanları birbirine bağlamaktadır. Bu bağ dünya üzerinde kozmopolitik insan anlayışını yaratmıştır.

Bauman kimliğin tabakalaşma üzerindeki etkisinden bahsetmektedir. Modern dönemle birlikte birey, geleneksel toplumdaki tabakaların yerine, ait olduğu sınıfa yönelik toplumdaki konumunu oluşturmaktadır. Böylece bireyler kimliklerini oluşturmak ve modernizmin gündelik hayat pratiklerine ayak uydurabilmek için kendi “biyografilerini” oluşturmak zorunda kalmışlardır. Bauman, bu durumu modern bireyin üzerine almak durumunda kaldığı bir görev olarak nitelendirmiştir. Ona göre birey, içerisinde doğduğu sınıf konumuna göre hareket etmek zorunda kalmakta ve kişi sınıfına yönelik bir hayat tarzı geliştirmektedir (Bauman, 2020b: 51-

63). Küresel dünya düzeni beraberinde farklı kimlikleri marjinalleştirerek kozmopolit bir kimlik anlayışı ortaya çıkartmaktadır.

Beck, risklerin er ya da geç onları yaratanları veya onlardan kar edenleri de yakalayacağını söyleyerek bumerang etkisinden bahsetmektedir. Suçlu ve mağdur, modernleşmenin risklerinin çatısı altında eninde sonunda özdeşleşerek birleşmektedir. Geç modernlikteki riskler oluşumları itibariyle yerellik barındırsa da etkileri itibariyle küreselleşmekte ve riskin yaratıcıları, zamanla riskin mağdurları konumuna geçmektedir. Bumerang etkisi, kendisini hayata yönelik doğrudan bir tehdit olarak göstermeyerek kendisini temsili araçlarda yani para, mülk ve meşruiyette de gösterebilmektedir (Beck, 2019: 50-52).

3. SALGIN TARİHİNDE ARALANAN KAPI: COVID-19

Küresel risk ortamında riskler büyük kitleleri hızla etkisi altına almaktadır. Geç modern dönemde gün geçtikçe farklı risklerin oluşturduğu risk ortamları, küresel risk toplumunu beslemektedir (Beck, 2019: 26). Büyük alanları etkisi altına alan dünya risk ortamında oluşan tehditlere bir yenisi 2019 Aralık ayının son günlerinde eklenmiştir. 2020 yılının ortalarında neredeyse tüm dünyayı etkisine alacak Covid-19 virüsü, insanlık tarihinin en son karşı karşıya kaldığı büyük ölçekli risklerden biridir (Alkın, 2021: 29).

2019'un son günlerinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü, kısa sürede diğer ülkelere sıçramış ve 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Virüsün kaynağının tam olarak ne olduğu ilk başlarda belirsizliğini korurken, hastalığın kimler için daha riskli olacağı, belirtilerinin ne olduğu, bulaş hızının nasıl ilerlediği ve hastalığa çözüm olabilecek tedavilerin neler olduğu sorgulanmıştır. İnsanların vücudunda ağır grip semptomları gösteren Covid-19, saf haliyle grip ya da zatürreden farklı olarak akut solunum yolu hastalığıdır ve bunun tedavisi için saf oksijen desteği gerekli olmuştur. Bunun yanı sıra virüsün tam olarak vücudun hangi noktasını etkilediği konusunda tartışmalar yaşanmış, sonra ise virüsün insan vücudunun zayıf olan noktalarını ve varsa diğer hastalıklarını tetiklediği varsayılmıştır (Jurich ve Işık, 2021: 26-27; Rickards, 2021: 24). Bu fizyolojik kökenli belirsizlikler toplumsal belirsizliklerin de kaynağı olmuştur. Başta tedavi sürecinin nasıl olması gerektiği, virüse karşı devletlerin nasıl bir yol izleyeceği ve sonraki süreçlerde yeni toplumsal düzenin pandemiye göre nasıl şekilleneceği, belirsizliğini koruyarak devam ettirmiştir. Tedarik zinciri, çalışma hayatı, eğitim, ekonomi ve sosyal yaşam gibi pek çok kurumsal düzen Covid-19 pandemisiyle değişime uğramıştır. Virüse karşı tedavinin nasıl olması gerektiği konusundaki belirsizlikler, ülkelerin aşı süreci ile birlikte yerini aşı karşıtlığından doğan belirsizliklere bırakmıştır (Keyman vd. 2022: 55). Covid-19 virüsünün ortaya çıkmasından tedavi sürecine ve genel olarak tüm sürecin toplumsal yansımalarına kadar her döneminde belirsizliklerin olması toplumda kaygı düzeyini arttırmış ve belirsizlikler korku ortamı yaratmıştır (Türkçapar, 2020: 19).

Salgın ve toplum arasındaki bu ilişki insanlık tarihi için ilk olmamış neredeyse her yüzyılda bir ve hatta bazı dönemler daha da sık olmak üzere insanlık çeşitli salgın hastalıklarla sınanmıştır (Gökhan, 2022: 15). Bu bölümde insanlık

tarihini derinden etkileyen bazı salgın hastalıklardan kısaca bahsedip daha sonra salgın-toplum ilişkisinin Covid-19 pandemisi döneminde nasıl şekillendiği üzerinde duracağız.

3.1. Salgın Zamanlarında Mücadele

Salgın hastalıklar, toplum ve insan yaşamı için her zaman bir kriz ortamı yaratmıştır. Aynı zamanda salgınların yarattığı yeni kriz algısı dönemin diğer toplumsal, siyasi ve ekonomik krizlerini de dönüştürmüştür. İlk çağlarda salgınlar, doğaüstü güçlerin insanlara verdiği cezalandırıcı felaketler olarak tanımlanmıştır. Temiz su kaynaklarına sahip olamamak, çeşitli hayvanlardan gelen parazitler, yanlış gıda kullanımları gibi çeşitli farklı sebepler salgın hastalıkların çıkış noktasını oluşturmuştur. Daha sonraları ise sanayinin gelişmesiyle beraber salgın hastalıklara yeni bir bakış açısı geliştirilmiş ve salgınlar hava kirliliği ile ilişkilendirilmiştir (Arslan, 2020; Turan, 2021: 15-16).

Toplumlar sadece salgın hastalıkların çıkış noktaları ile savaşmamış bunun yanı sıra salgınların ekonomik, siyasi ve kültürel pek çok yansımaları ile de baş etmek durumunda kalmışlardır. Çoğu zaman salgın hastalıklar toplumda yeni kriz alanları yaratsa da toplumda hali hazırda devam eden kriz alanlarını da beslemiş ve aynı zamanda salgının toplumsal gidişatı bu kriz alanlarından etkilenmiştir. Karşılıklı bir etkileşimle ilerleyen salgın-toplum ilişkisinin politik sonuçları da olmuştur. Salgınlar, kimi toplumların sonunu getirirken kimi toplumlar için avantajlı stratejiler yaratmıştır. Tarih boyunca çeşitli etkiler ortaya çıkaran salgın hastalıklar, bazı kültürlerin ve inanışların yayılımını hızlandırmış bazılarının ise tamamen ya da göreceli olarak yok olmasına sebep olmuştur. Savaşların gidişatında önem arz eden salgınlar, bazı toplumlar için savaş etkisi yaratacak güçte silahlar olmuştur (Berk, 2021: 59).

Çevre kirliliği, yetersiz beslenme, sağlıksız konaklama gibi pek çok koşula sahip toplumun dezavantajlı grupları, tarih içerisindeki bu virüslerden ilk etkilenen ve derin yaralar alan kimseler olmuşlardır. Uzun süreli kıtlıklar, temiz su kaynağına ulaşamama, insanların kendi çöpleriyle beraber yaşaması gibi birçok sebep vebadan koleraya pek çok salgın hastalığı yaşamanın önünü açmıştır. Bunun yanı sıra askeri faaliyetler, ticaret, göçler salgınların yayılımını hızlandırmıştır. Küreselleşme ile

beraber modern tüketim anlayışları ve kıtalararası hareketliliğinin artmasıyla salgın hastalıkların yayılması giderek hız kazanmıştır (Bodur, 2020: 187).

Tarih içerisinde görülen veba, kolera, çiçek, sıtma ve daha birçok salgın hastalık toplumlarda böylesi etkilere sebep olmuştur (Yaşa ve Abacı, 2022: 37). Özellikle bu salgınlardan bazılarının etkileri yayıldıkları toplumlar için dönüm noktası olmuştur.

3.1.1. Antoninus Vebasından Covid-19’a Salgın Tarihine Bakış

Salgın tarihinde yer edinen bu virüslerin hemen hemen hepsi yayıldığı alanlarda farklı etkiler meydana getirmiştir. Antoninus Vebası, MS 160-183 yılları arasında aralıklarla görülmüş, Batı Roma İmparatorluğu’nun tümüne yayılarak yüz binlerce kişinin ölümüne sebep olmuştur. İsmi dönemin İmparatoru Marcus Aurelius Antoninus’tan alan bu hastalık, Roma İmparatorluğu’nun çöküşüne zemin hazırlayan ilk olaylardan biri olarak görülmüştür. Salgın hastalığın sonucunda Roma İmparatorluğu ordusundaki asker sayısı azalmış, üretimde yer edinen halk ve kölelerin ölmesi ya da göç etmesi ile beraber üretimdeki işgücünü etkilenmiş ve politik olarak kayıplar yaşanmıştır (Karakuş, 2022: 1-15). Roma İmparatorluğu’nda birkaç yüzyıl sonra bir başka salgın boy göstermiş ve Antoninus vebasına benzer olarak ismini dönemin Doğu Roma imparatorundan alan bu salgın ise Justinianus Vebası olarak kayıtlara geçmiştir. MS 541-549 yılları arasında görülen bu salgın aralıklarla ortaya çıkmış ve bu durum 750 yılına kadar sürmüştür. Tarıma dayalı ekonomisiyle Doğu Roma İmparatorluğu, insan nüfusunda büyük kayıplar yaşatan bu salgınla beraber insan gücü bulma konusunda zorlanmış, bu durum ise kıtlığı beraberinde getirmiştir (Berk, 2021: 68-71).

İnsanlık tarihini derinden etkileyen ve toplumsal sonuçları ağır olan Kara Veba salgını ise 14. yüzyılın ortalarında yaşanmış ve aralıklarla salgın tarihi sahnesinde bulunarak dünya üzerinde yaklaşık 200 milyon kişinin ölümüne neden olmuştur. Vebanın sarsıcı sonuçlarının etkileri uzun yıllar toplumlarda hissedilmiştir (Demir vd., 2022: 185). Kara Veba, 1347-1349 yılları arasında Orta Doğu’da, 1347-1352 yılları arasında ise Avrupa ülkeleri arasında görülmüştür. İlk olarak Çin’de başlayan bu salgın Moğalistan’a oradan da Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarını etkisi altına almıştır. Hastalığı taşıyan insanların vücudunda görülen siyah lekelerden dolayı Batı’da bu veba “kara ölüm” olarak adlandırılmıştır. Toplu ölümlere yol açmasıyla

İslam dünyasında ise Fenaül-Kebir (büyük fenalık) olarak adlandırılmıştır. Avrupa’da ilk veba salgınlarına “plague” denilirken büyük kara veba salgınından sonra tüm vebalar “kara ölüm (black death) olarak adlandırılmıştır (Gökhan, 2022: 137). İlkçağlarda veba kötü ruhların etkisine bağlanmış bu sebeple hastalığın giderilmesi için din adamları hekimlik görevi üstlenmiştir. Hastalıktan kurtulmak için büyü, tılsım gibi doğaüstü güçlere başvurularak günahkâr olan insanın cezasından kurtulup temizlenmesi beklenmiştir. Ortaçağ Hristiyan dünyasında vebaya karşı ayinler düzenlenmiş mum yakıp ritüeller gerçekleştirilmiştir (Gökhan, 2022: 53).

Ticaret gemileri aracılığıyla hastalık Avrupa’nın çeşitli bölgelerine yayılmış ve Orta Asya’dan Avrupa’ya kadar milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanmıştır. Veba, Avrupa’da feodal toplum yapısının değişimindeki baş faktörlerden birisi olurken Doğu-Batı ticaretinin arasında kalan Osmanlı İmparatorluğu, Safevi Devleti gibi devletler aracılığıyla diğer Doğu ülkelerinde de hızlı bir yayılım gerçekleştirmiştir. Böylelikle veba Ortaçağ’da hem feodalitenin sonunu hazırlamış hem de toplumları derinden etkileyerek devletleri politik anlamda da zedelemiştir (Turan, 2021: 17-18).

Savaşlar, istilalar ve buna bağlı olarak gerçekleşen göçler, veba salgınlarının çıkmasında ve yayılmasında etkili olmuştur. Avrupa’dan Doğu’ya gerçekleşen Haçlı Seferleri, bunun yanı sıra Moğol istilaları, kentlerde uzun süreli kıtlık yaratmış ve salgın hastalıklar görülmüştür. Vebadan önce toplumlarda hep bir kıtlık durumu söz konusu olmuş, veba ve kıtlık bir arada anılmıştır. Yemek bulamayan kemirgenler, fareler insanların yaşam alanlarına, yiyecek alanlarına karışmış böylece hastalık bulaştırmıştır (Gökhan, 2022: 24-52).

Veba salgını sonrasında toplumda çeşitli olumsuzlukların yanı sıra fırsatlar da doğmuştur. Salgın sonrasında nüfus azalmasına bağlı olarak tarımsal ve hayvansal ürünlerde artış gözlemlenmiştir. Bu durum uzun vadede hayat standardının artmasına ve ekonomik yeni canlılıkların doğmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak salgının yarattığı sosyo-demografik değişimler, ekonomik ve kültürel birçok farklılaşma meydana getirmiştir (Demir vd., 2022: 184).

17. ve 18. yüzyıllarda coğrafi keşiflerle birlikte hastalıkların daha hızlı dolaşıma girmesi kaçınılmaz olmuştur. 18. yüzyılda da Sıtma Hastalığı kıtalararası

hareketlerle birlikte kısa sürede Yeni Dünya'ya yayılmıştır. Sıtma hastalığı, Afrika'dan Yeni Dünya'ya getirilen ve Latin Amerika'nın kıyı bölgelerinde yaşayan köleler ile Karayipler'de yaşayan yerliler açısından son derece yıkıcı sonuçlar yaratmıştır. Benzer bir etki çiçek hastalığında da görülmüştür. Çiçek hastalığı Kızılderililer üzerinde sarsıcı izler bırakmış ve nüfusun büyük bölümünü yok etmiştir (Turan, 2021: 17-18). Böylece hastalık sadece fizyolojik olarak insan yaşamını etkilememiş, hastalığın bazı gruplarla beraber anılması ırksal olarak da ayrımlar oluşturmuştur.

Salgın tarihi incelendiğinde toplumda derin izler bırakan ve uzun süreli olarak birçok coğrafi bölgeyi etkileyen bir diğer hastalık ise kolera salgınıdır. Su kaynaklı bir virüs olarak kolera, insanlık tarihinin belirli dönemlerinde birçok kez görülmüştür (Yaşayanlar, 2022: 60). Kolera, hastalığın kaynağı olan Hindistan'dan Batı'ya doğru hızlıca ilerlemiş ve Osmanlı'da ilk olarak 1800'lü yılların ilk çeyreğinde karşılaşmıştır (Yılmaz, 2022: 72). Hastalığın üst seviyelere geldiği 1865 kolerasında Osmanlı Devleti'nde kötü yaşam koşulları içerisinde olan işçiler, en çok kayıp veren kesimler olmuştur. İstanbul'un kalabalık bir şehir olması, sefaletin yüksek olması, buna bağlı olarak yetersiz beslenme koşulları, 1865 kolerasında yüksek ölüm oranlarının çıkmasında etkili olmuştur. Toplumda var olan gelir düzeyindeki eşitsizlikler salgının dağılımını etkilemiştir (Yılmaz, 2022: 107).

Covid-19 pandemisi ile beraber toplumsal sonuçları yeniden düşünülen bir başka salgın ise İspanyol gribidir. İspanyol gribi, 1918-1920 yılları arasında gerçekleşen "influenza pandemisi"dir. H1N1 virüsünün ölüm riski yaratan bir alt türü olan İspanyol gribi de tıpkı Covid-19 gibi hava yoluyla insandan insana hızla bulaşarak pandemik bir hal yaratmıştır (Varlık, 2022: 19). Özellikle 19. yüzyılda buharlı taşıma yollarının gelişmesiyle hastalık farklı coğrafyalara yayılmıştır. İspanyol gribi pandemisinde ölen kişilerin sayısı yaklaşık 50-100 milyona ulaşmış, böylece pandemide ölen kişilerin sayısı Birinci Dünya Savaşı'nda ölenlerin sayısını geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber hastalık dünyanın en ücra yerleşim alanlarına kadar ulaşmıştır (Yolun, 2022: 251-253). Osmanlı'da ise hastalık Birinci Dünya Savaşı sebebiyle askerler ve siviller arasında hızla yayılmaya başlamış, Osmanlı'nın ve özellikle İstanbul'un ticari merkez konumu hastalığın Osmanlı'da görülmesinin ana sebeplerinden olmuştur. Savaş sebebiyle girilen

ekonomik buhran, Osmanlı'da sağlık alanında yetersizlikler yaratmış ve ilaç temininde sıkıntılar yaşanmıştır (Berk, 2021: 87-89).

Hastalık ilk kez İspanya'da görülmemesine rağmen İspanyol gribi olarak anılmasını sebebi İspanya'daki yayın özgürlüğü olmuştur. Diğer  lkeler İspanya'nın aksine salgına haber sansürü uygulamışlardır. Salgınla ilgili haberler ancak salgının İspanya'ya ulaşması ile mümkün olmuştur. İspanya'daki haberler ile birlikte uluslararası basında hastalık yer edinmeye başlamış ve kabul görmüştür. Böylece İspanyol salgının dünya üzerinde duyulması politik sebeplerden dolayı gecikmiştir (Berk, 2021: 86).

Covid-19 ve İspanyol gribi pandemilerinin toplumsal etkileri karşılaştırıldığında, Covid-19'a yakalanan kişi ve ölen kişi sayısı İspanyol gribine göre çok daha az olmasına rağmen, Covid-19'un dünyadaki görünürlüğü ve ekonomik buhranı İspanyol gribine göre daha fazla ses getirdiği tartışılmaktadır (Varlık, 2022: 20). Bunun en önemli sebeplerinden birisi İspanyol gribinin Birinci Dünya Savaşı ile paralel olarak ilerlemesi ve savaşın pandeminin görünürlüğünün azaltmasıdır. İkinci olarak ise İspanyol gribinde salgın haberlerinin yapılmasının yasaklanmasıdır. Bunun aksine Covid-19 haberlerle sürekli olarak toplumsal yaşıma dâhil edilmiştir. Virüsün gösterge değeri böylece çok daha yüksek olmuştur. Bunun yanı sıra Covid-19 da İspanyol gribine benzer şekillerde diğer toplumsal olaylarla beraber zaman zaman toplum için ilk öncelik hali olmaktan çıkmıştır. Ukrayna-Rusya Savaşı (Şubat 2022 itibariyle), dünyanın çeşitli yerlerinde başlayan orman yangınları, ABD'de işsizlikten doğan ayaklanmalar gibi çeşitli sosyal olaylar virüs gündemini değişirmiştir.

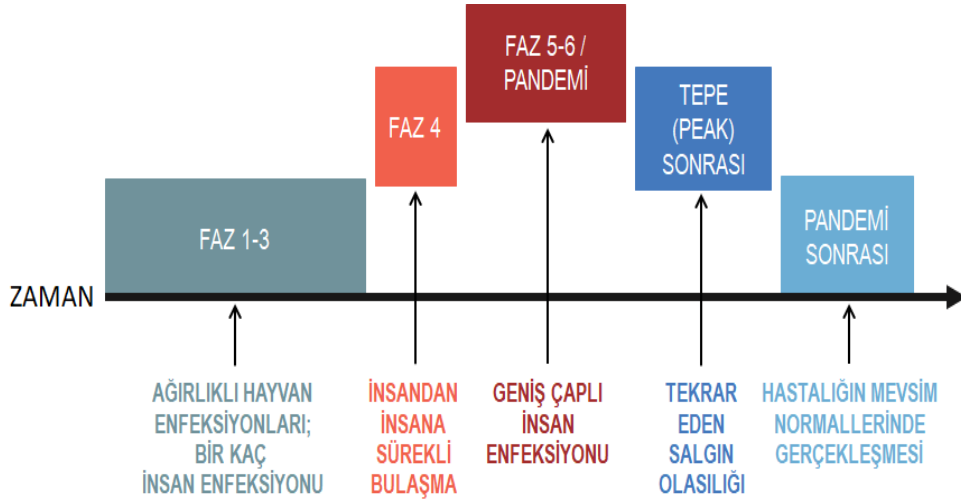
Salgın hastalıkların tarih içerisinde çıkma alanlarından yayılım alanlarına kadar ilerleyişini etkileyen süreçlerin politik olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Tüm salgın hastalıkların ortak özelliği, salgının toplumda hâlihazırda var olan dezavantajlı gruplar için daha da zor şartlar altında geçtiğidir. Sıtma, kızamık gibi hastalıklar çeşitli etnik kökenli topluluklarla özdeşleştirilerek toplumda ayrımcılık yaratan bir parametreye dönüşmüştür. Zor şartlar altında yaşıyıp kendi kültürlerini yaşımaya  alışan Kızılderili halkı için kızamık, bir Amerikalı için aynı anlamı ifade etmemiştir. Sıtma ise göçmen halk ile birlikte anılır olmuştur. Tarihin çeşitli dönemlerinde g r len ve pek çok coğrafyayı etkisi altına alan vebalar ise toplumdaki kıtlık dönemlerinde ortaya çıkmış ve toplumun başta alt kesimleri olmak üzere büyük

kitlelere yayılarak toplumun tüm kurumlarını etkilemiştir. İspanyol gribi ise Birinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde ilerleyerek dünyada büyük nüfus kaybına neden olurken, isminin dünya üzerinde duyulması politik sebeplerden dolayı gecikmiştir.

Politik, ekonomik ve kültürel değişimlerle beraber toplumsal hayat en nihayetinde salgın sonrası parametrelerle birlikte yeni normale dönmüştür. Tüm bu etkiler salgın-toplum ilişkisinin karşılıklı olarak nasıl etkilendiğini gösterirken aynı zamanda yazının bundan sonraki kısmında küreselleşen dünyada yeni bir pandeminin eskiye nazaran hangi farklılık ya da benzerliklerle tüketildiğini gösteren bir zemin oluşturacaktır.

3.2. COVID-19: Bir Dünya Riski

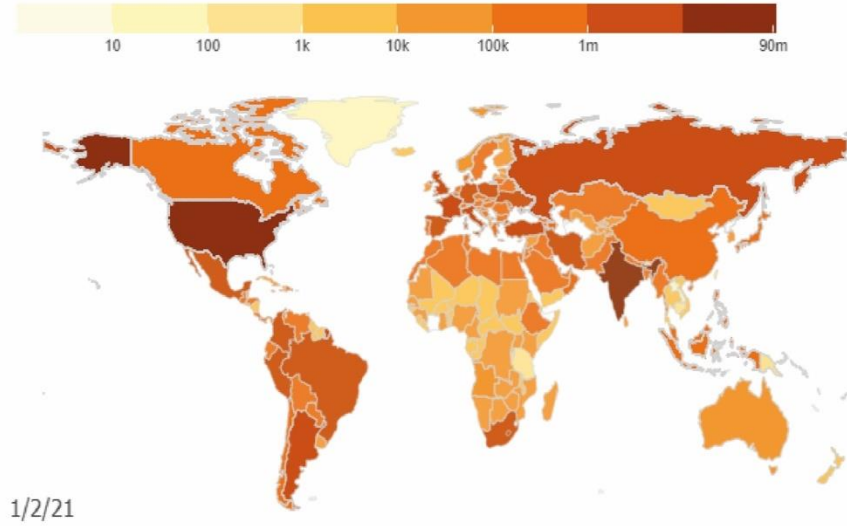
Covid-19 pandemisinin toplumlardaki “travma etkisi” salgın tarihindeki bugüne kadar olan salgınlardan daha geniş olmuştur (Demir vd., 2022: 185). Bunun sebeplerinden biri salgın tarihinin tüm olumsuzluklarının insanlar ve devletler tarafından biliniyor olmasıdır. Özellikle veba gibi uzun yıllar toplumlarda hüküm süren salgınların toplu ölümlere yol açması; gündelik, siyasal ve ekonomik değişimlerle toplumları politik anlamda etkilemesiyle, herhangi bir salgın riski tüm dünya tarafından ciddiye alınmış ve dünyada Covid-19'a dair birçok haber üretilmiştir. Bir başka sebep olarak ise yaşadığımız çağın uluslararası ticaret ve tedarik zinciri ile üretim-tüketim konusunda birbirlerine bağımlı olmasıdır. Özellikle gelişmiş ulaşım ağlarıyla insan hareketliliğinin hızlı bir şekilde sürekli olarak gerçekleşmesi, virüsün salgın tarihinde diğer tüm virüslerden çok daha hızlı yayılmasına sebep olmuştur. Tüm bunlar düşünüldüğünde Covid-19 pandemisi toplumda çok daha fazla görünür olmuş ve salgın kültürü; meta, insan ve haber akışıyla toplumlara hızlı bir şekilde yayılmıştır (Kuymulu, 2021: 64).

Şekil 3.1. Covid-19 Genel Yayılım Seyri (URL 2)

SARS-CoV-2 olarak adlandırılan virüsün neden olduğu hastalık Covid-19 olarak tanımlanmıştır. Covid-19 virüsünün başlangıç noktası Wuhan, Çin'in hem bilim ve teknoloji alanında önde gelen hem de sanayi ürünlerinin üretim merkezi konumundaki gelişmiş şehirlerinden biridir (Kuymulu, 2021: 63). Bu özelliğiyle virüsün çıkış noktasının çok merkezi olması, virüsün çok daha hızlı bir şekilde yayılmasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki ilk vakaların görülmesinden yaklaşık 3 ay sonra ilk resmi hasta Mart ayında Türkiye'ye kadar gelmiştir. Bunun yanı sıra Çin'in küresel pazarda dev ticaret ülkelerinden biri olarak yaptığı ürün akışı düşünüldüğünde, virüsün ticaret kanalları üzerinden yayılımının hızlanması da tesadüfi değildir.

İlk hastanın tam olarak ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili araştırmalar sürerken sıfır numaralı hasta 17 Kasım 2019 tarihinde kayda geçmiştir (Richard, 2021: 24). Giderek artan hasta sayısı ile 2021'in sonlarına doğru Çin'deki hasta sayısının 3 milyona yaklaştığı varsayılmıştır. 2022 Kasım ayıyla beraber dünyada toplam 632.544.669 vaka bulunurken toplam ölüm ise 6.600.380'dir (JHU). Vaka sayıları 2021 Şubat ayında yükselişe geçmiştir. (Şekil 3.2.).

Şekil 3.2: Ülke Bazlı Covid-19 Vaka Dağılımı - Şubat 2021 (URL 3)

Hastalık kendisini ilk olarak normal bir grip gibi göstermiştir. Hastalarda sık karşılaşılan semptomlar; eklem ağrıları, baş ağrısı, burun akıntısı, yüksek ateş, öksürük ve sonraki dönemler ishal, tat ve koku duyusunda kayıplar şeklinde devam etmiştir. Bazı durumlarda ise hastalar hiç semptom göstermemiş, bu gibi durumlarda antikor testlerinde çıkan sonuçlarla hastalığın geçirildiği anlaşılabilmektedir. Bunun tam tersi olarak bazı durumlarda hastalık şiddetli bir şekilde ilerleyerek kimi hastalar için ölümle sonuçlanmıştır (Rickards, 2021: 22). Böylece risk haritasını oluşturmak güç hale gelmiş ve önlemler zaman içerisinde değişkenlik göstermiştir. Virüsün sürekli mutasyona uğraması erken dönem araştırmalarını da olumsuz etkilemiştir. Hastalığın seyri ilk başlarda anlaşılamamış, gün geçtikçe hastalık hızlı bir şekilde dünyaya yayılmıştır (Jurich ve Işık: 2021 43).

Covid-19 süresince riske dair tanımlamaların değişimi, risk ortamının bir öncesinde olanlara uyum sağlama süreciyle gerçekleşmektedir. Zaman içerisinde riskin farklı toplumsal algıları oluşmuştur. Bu farkı temelde yaratan şey ise başta ekonomik farklılaşma olmak üzere; meslek-statü, yaşanılan yer, yaş, sağlık durumu, bilgiye ulaşılabilirlik gibi faktörlerdir. Böylece Covid-19 süreci herkes için farklı anlamlar taşımıştır. Riskin herkes için risk olması ve toplumun tümünü derinden etkilemesi bireyleri ortak bir risk kültüründe birleştirirse de salgın riskinin yarattığı pandemik durum farklı kategoriler ile pandeminin kazanan ve kaybeden sınıflarını oluştururken, bazı dezavantajlı grupların eşitsizliklerini ise daha fazla derinleştirmiştir.

3.2.1. Risk Yönetimi: İkincilleşen Kurumlar

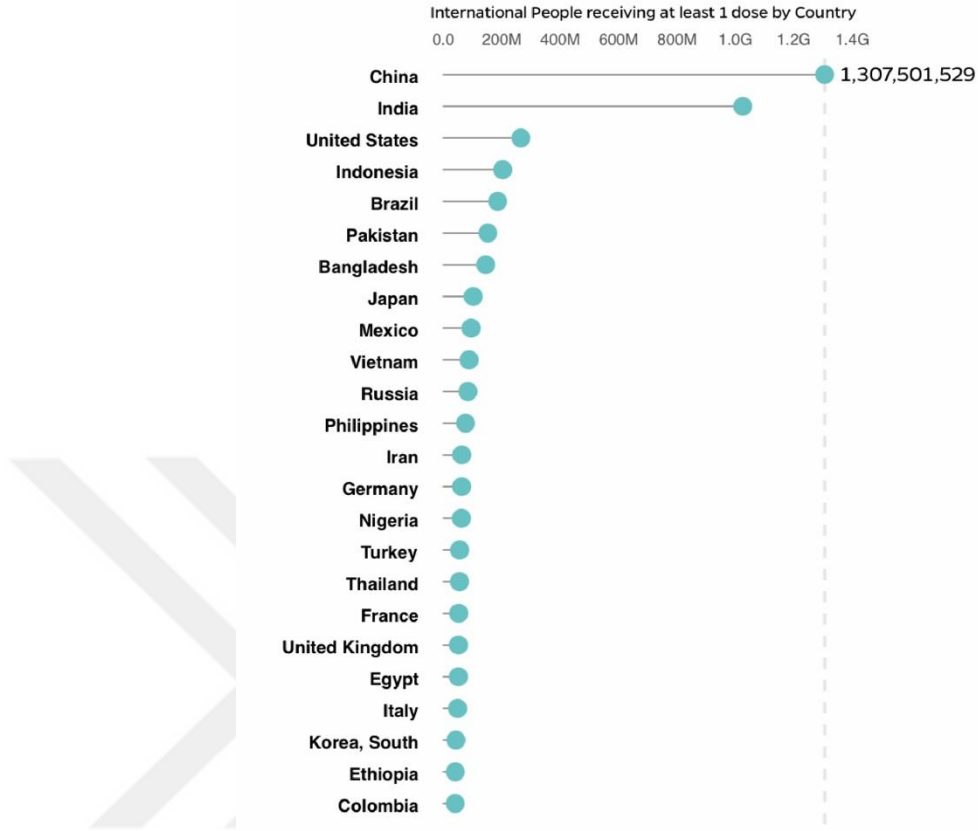
Covid-19 pandemisi ilk dönemde insanlar üzerinde bir şok etkisi yaratmış ve insanlar kendilerini güvensiz hissetmişlerdir. Toplumda ilk öncelik salgın olmuş, pandemi dışındaki diğer sağlık faaliyetleri de içinde olmak üzere ekonomiden siyasete, eğitimden turizme kadar birçok toplumsal kurum ikincilleşmiştir. Bir anda hızla akışta olan yaşam neredeyse durmuş ve yeni düzenlemelerle pandemi dönemine uyum sağlayarak hayat “yeni normal”de tekrar akışa geçmiştir. Pandeminin ilanı ile birlikte belirsizliğin getirmiş olduğu endişe verici yeni düzen ve bu durumun oluşturduğu güvensiz ortam, bireyleri korkuya sürüklemiştir. Covid-19’la ilgili sosyal bilimler araştırmalarında pandeminin yeni bir toplumsal düzenin başlangıcını yarattığı tartışılırken, bu yeni düzenin nasıl şekilleneceği konusunda ise net çıkarımlar belirsizliğini korumuştur (Keyman, 2022: 13-15).

Covid-19 önceden var olan sağlık koşulları üzerinden ilerlemektedir. Bu sebeple Covid-19’dan önceki hayatta insanların ne denli sağlıklı yaşadıkları önemli olmuştur. Kişilerin yeme-içme alışkanlıkları ve gıdaya ulaşabilmesi, bununla beraber sağlık hizmetlerinden eşit yararlanabilmesi gibi salgın öncesi durumlar salgının seyrini etkilemiş, bu yönden dezavantajlı olan kimseler salgın döneminde eşitsizlikleri daha derinden hissetmişlerdir (Ro, 2020).

Devletler pandemi sürecinin yönetilmesinde, salgının tedavi sürecinden toplumsal yansımalarına kadar karar verici ve yönlendirici bir rol oynamıştır. Devletlerin kaynaklarını nasıl kullandığı ve halka nasıl hizmet ettiğiyle beraber “devlet iktidarı” ön plana çıkmıştır. Hastane ve yatak sayıları, ilaç stokları, sağlık çalışanının niteliği ve niceliği gibi kaynaklar bu dönem önem arz ederken aynı zamanda devletin gıda güvencesi başta olmak üzere ekonomik gücünün devamlılığı da üzerinde durulan konulardandır (Keyman, 2022: 16).

Devletlerin aşı dağıtım süreci risk yönetimi açısından önem arz etmektedir. Özellikle kamuoyu sağlığı düşünüldüğünde aşılardan adil şekilde dağıtılmaması endişe oluştururken gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelere göre vatandaşlarını daha hızlı aşılamıştır. Aşı eşitsizliği dünya çapında bir sorun halini alırken, aşılara karşı güven sorunu bir başka sorunu oluşturmuştur. Özellikle halk sağlığı açısından devlet yaptırımları ile bir zorunluluk halini alan aşı sürecine karşı “aşı karşıtlığı” gündeme

gelmiştir. Aşının kısa sürede bulunması ve uzun vadede etkilerinin nasıl olacağına dair sorgulamalar aşı karşıtlığı düşüncesini beslemiştir (Keyman vd., 2022: 52-56).

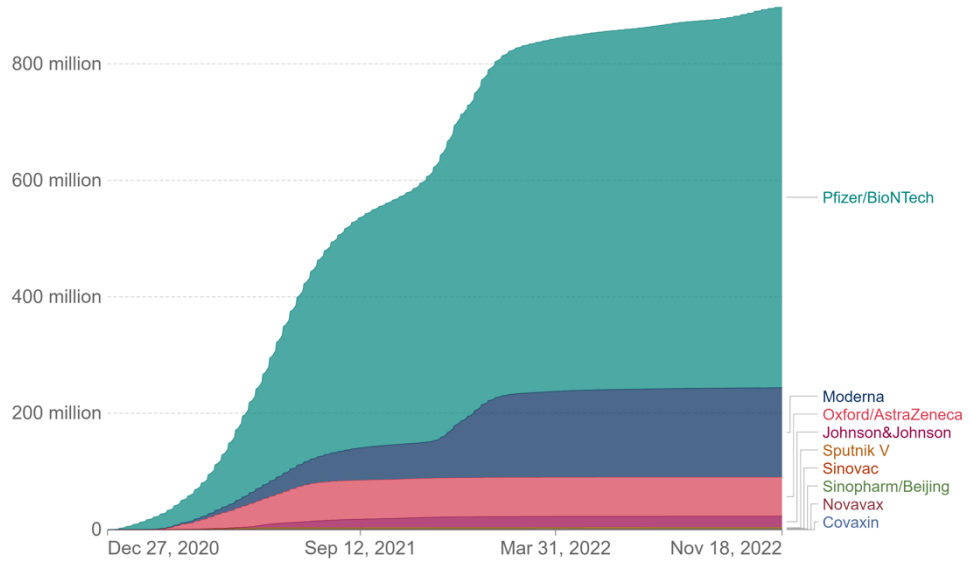

Şekil 3.3. En Az Bir Doz Aşı Olan Kişi Sayısı - 29 Kasım 2022 (URL 4)

Devletlerin aşı sürecini yönetmesi, iki farklı yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki aşı sürecinin devletler tarafından birey iradesi gözetilerek hızlı ve toplumun her kesimini eşit bir şekilde kapsamasıdır. İkincisi ise devletlerin halk sağlığını göz önünde bulundurarak aşı sürecini zorunluluk atfederek yönetmesidir. Bu ikinci düşünce toplumda ikilik yaratmış ve halk sağlığı için devletin bireye müdahalesi tartışma konusu haline gelmiştir. Devlet bu süreçte aşı yaptırmayı teşvik edici ve kimi zaman da çeşitli kısıtlamalar getirerek zorunluluk atfedici bir rol oynamıştır. Bunun karşısında bazı kimseler ise aşı olma durumunu bireylerin inisiyatifine bırakarak devletin daha az mücadeleci bir tavra girmesi gerektiğini düşünmüştür.

COVID-19 vaccine doses administered by manufacturer, European Union
All doses, including boosters, are counted individually.

Our World
in Data

Source: Official data collated by Our World in Data

OurWorldInData.org/covid-vaccinations • CC BY

Şekil 3.4. Avrupa Birliği Tarafından Uygulanan Aşı Dozları (URL 5)

Koronavirüs pandemisinin Türkiye’de görülmesinden kısa bir süre sonra toplumsal hayatın sınırları genelgeler ile birlikte düzenlenmiştir. İlk olarak 65 yaş ve üstü kişiler ile kronik rahatsızlığı bulunanlar sokağa çıkma yasağına tabii tutulmuştur. Daha sonra gelen bir genelge ile 20 yaş altının sokağa çıkmaları yasaklanmıştır. Kişilere yönelik kısıtlamalar mekâna yönelik sınırlandırmalarla devam etmiş; “Umuma Açık İstirahat ve Eğlence Yerleri” insanlar arası fiziki etkileşimin yoğun olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Oyun ve spor salonları, sanat merkezleri gibi insan temasının yoğun olduğu işletmelerin faaliyetleri geçici olarak durdurulmuştur. Böylece virüsün Türkiye’de görülmesinden kısa bir süre sonra 149.382 işletmenin faaliyetine ara verilmiştir (Karabıyık, 2022: 101-103). Sonrasında kısıtlamalar belirli saat aralıklarıyla sokağa çıkma yasakları şeklinde devam etmiştir. Hafta içleri 08.00-21.00 arasında dolaşım serbest olup, bu saatlerin dışında belirli çalışma grupları haricinde sokağa çıkma yasağı uygulanmıştır. Aynı şekilde belirli tarihlerdeki hafta sonları da tüm gün sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Mesire ve park alanlarının yanı sıra kişilerin şehirlerarası hareketliliği de sınırlandırılarak, genel çerçevede herkesin kendi şehir ve evinde kalması sağlanmıştır (URL 6).

Tüm bu kısıtlamalarla birlikte Covid-19 gündelik hayatımızı dönüştüren ve tüm yaşam faaliyetlerimize yön veren yegâne unsur haline gelmiştir. Eğitim, çalışma hayatı, ulaşım, turizm ve birçok sektör pandeminin ilk dönemlerinde ikinci plana

atılmış daha sonraki süreçlerde ise pandemiye uyumlu şekilde dönüşüme uğramıştır. Özellikle kent, gündelik hayat ve çalışma hayatındaki dönüşümlere iki başlık altında aşağıda yer verilmiştir.

3.2.2. Yalıtılmış Toplum: Kent Distopyasından Gündelik Hayata Covid-19 Pandemisi

Covid-19 virüsünün etkileriyle ilgili kısa sürede pek çok tartışma alanı oluşmuş, virüse karşı alınan önlemler ve riskin nasıl yönetileceği gibi baş tartışmaların yanı sıra virüsün toplumda hızlı şekilde yayılmasıyla hayatın nasıl şekilleneceği merak konusu olmuştur. Eğitim, çalışma hayatı, sağlık, gibi birçok temel parametreyi alan önlemler bazında yeniden düzenlemek gerekmiştir. Bununla beraber gündelik hayat dinamiklerimizdeki değişimle birlikte maske ve dezenfektan kullanımı, sokağa çıkma yasakları, pcr testi ve sosyal mesafe gibi pek çok yeni ritüel hayatlarımıza eklenmiştir. Yakın geçmişte insanların karşılaşmadığı türden yeni kısıtlamalarla Covid-19'dan önceki toplum düzeninden farklı olarak "yalıtılmış" bir düzenin içerisinde insanlar kendilerini buluştur (Başaran, 2020). Yalıtılmış düzende, kimin ne düzeyde ve nasıl organize edildiği ise farklı gruplar yaratmış, her devlet, her sektör, her insan ufak benzerlikler dışında süreç içerisinde aynı düzeyde etkilenmemiştir.

Pandemi riskiyle gelen sınırlandırmalarla birlikte ilk dönemlerde insanların evlerinde olması zorunlu kılınarak virüsün kontrol altına alınması amaçlanmıştır. İlk olarak sosyalleşme alanlarına düzenlemeler getirilmiş ve Covid-19'un erken döneminde kuaförler, restoran, eğlence merkezleri, spor salonları, sanatsal faaliyet gösteren mekânlar kapatılmıştır. Okullarda eğitim durdurulmuştur. Daha sonraki süreçte ise park ve mesire alanlarına giriş yasaklanmıştır. Mekâna yönelik bu kısıtlamalar şehirlerarası yolculuk yasaklarıyla devam etmiştir. Böylece insanlar kendi şehirlerinde kalmaya mecbur bırakılmış ve kalabalık sosyalleşme alanlarında bulunması engellemeye çalışılmıştır. Bu durum beraberinde "eve dönüşü" beraberinde getirmiş; okul, iş, yeme-içme ve sosyalleşme gibi çoğu insan için evin dışarısında geçen üretim-tüketim süreçleri ve boş zamanın geçirilmesine yönelik aktiviteler evin içerisine taşınmıştır. Bu durumda sadece hasta olan kişiler değil sağlıklı olan kişilerin tecridini de beraberinde getirmiş ve salgın tarihinde görülmemiş bir karantina süreci yaşanmıştır. Sağlıklı kişilerin hasta olma riski gözetilerek uygulanan "evde kal" çağrısıyla hayat, bireylerin evlerine sığdırılmaya

alışılmış; bu durum pandemi sürecinin temel mottolarundan olan “hayat eve sığar” tabiriyle pekiştirilmiştir. Aynı isimli dijital uygulama ile bireylerin akıllı cep telefonlarından, Covid-19 risk haritasını takip ederek içerisinde bulunduğu risk ortamına göre hareket etmesi beklenmiştir (Kuymulu, 2021: 68).

Öncelikli olan yaşam alanları; ofisler, fabrikalar, parklar, yollar, caddeler, sokaklar kısacası “kamusal alan” bir anlığına boşalmış, daha sonra kontrollü bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. QR kod sistemi ile kalabalık alanlara giriş denetlenmiş, pandemi sonrası ilk sosyalleşmelerde test sonucu gözetilmiştir. Maske kullanımı zorunlu tutulmuş, toplu taşımalarda, çalışma alanlarında, kafe vb. yerlerde 1,5 metrelik sosyal mesafe kuralı uygulanmıştır. Kamusal alan olarak kentler düşünöldüğünde, kentsel mekânı tanımlayan özelliklerinin eve taşınmasıyla kamusal alan-özel alan ayrımı karmaşıklıkmıştır. Richard Sennett’in kent kuramında kenti tanımlarken üzerinde durduğu sosyalleşme ve alışveriş imkânı sunan kentler, işlevini evin içerisine taşımıştır. Sennett’e göre mekân, içerisinde yaşayan kişilerin deneyimlerine göre şekillenmektedir. Sosyalleşme ve alışveriş imkânı sunan şehirler ona göre kamusaldır. Pandemiyle birlikte tüm sosyalleşme ve alışveriş alanları eve taşınmıştır. Salgınla beraber bariz bir şekilde gözlemlenen bu durum aslında ilk değildir. Endüstri 4.0’le birlikte hayatımıza dâhil olan soyut sistemler mekâna yönelik değişimi zaten başlatmıştır. Pandemi ise en nihayetinde bu süreci hızlandırarak insanları daha hızlı bir şekilde bu durumun sonuçlarıyla yaşamaya mecbur kılmıştır (Demir vd., 2022: 185).

Tüm bunların sonucunda izole olunan “ev” herkes için aynı anlamı ifade etmemiş, kalabalık aileler, bahçesiz-balkonsuz evler, küçük evler, aile içi şiddet vs. gibi pek çok etmen eve dönüşte kimi zaman yeni dezavantajlar yaratmış kimi zaman ise var olan dezavantajları derinleştirmiştir. Aynı zamanda birçok sürecin eve taşınmasıyla rol çatışmaları yaşanmıştır. Evin dışarısında gerçekleştirilen eğitim, çalışma ve sosyal eylemlerin birçoğunun, aynı zaman içerisinde eve taşınması bu rol çatışmalarını doğurmuştur (Sucu, 2021: 6-7).

Pandeminin 2021 yılı yeni normalleşme adımlarıyla, esnek çalışma saatleri, çeşitli devlet ödenekleri, yarı kapasitede açılan kafeler gibi düzenlemeler uygulanarak kamusal alan tekrar kent merkezlerine taşınmaya başlamıştır. Belirli bir süreliğine eve taşınan yaşamla beraber kentin dönüşümünü ve pandeminin ilerlemesinin birlikte düşünölmesi kaçınılmaz olmuştur (Kuymulu, 2021: 67).

Toplumsal değişimleri anlamak için kentsel değişimleri anlamak gereklidir. Şehirlerin topluma benzer olarak gelişen alt toplum gibi oldukları düşünöldüğünde pandemi sürecini kentler üzerinden yorumlamak toplumdaki değişimi okumak adına önem arz etmektedir. Toplumda makro anlamda gözlemlediğimiz değişimleri kentsel alana gelince deneyimleriz ya da ölçebiliriz. Önköl, bu durumda kentte gözlemlenen yeni sosyal ilişkilerin yeni bir kentlileşme yaratıp yaratmayacağı üzerinde bir tartışma yürötmüşür. Ona göre kentler sadece ekonomik sonuçlardan etkilenmemiş aynı zamanda “yaşamın anlamı ve niteliğı” üzerinden kentlerin bir sorgulama üzerinde olduğunu vurgulamıştır. Pandemi döneminde kentlerin “dev toplama” kamplarına dönüştüğünü belirtmiştir (Önköl, 2021: 253). Kente dair bu tarz yaklaşımlar riskin kent örneğliğinde insan yaşamını derinden etkilediğini, mekânsal değişimin ve mekân üzerindeki kısıtlamaların bireylerin içsel durumları başta olmak üzere hayat görüşlerini de etkilediğini de düşündörmektedir (Birekul, 2021: 297).

Pandemi, kente dair distopik düşönceleri besleyerek yoğun kalabalık şehirlerin nasıl büyük risk kentlerine dönüştüğünü gözler önüne sermiş ve sağlık sistemi başta olmak üzere modern kurumların çökme riski toplumda korkuya sebep olmuştur. Kent distopyası, gelecekte yoğun nüfuslu kentlerde yaşamının korkutucu yüzöyle bireyleri karşı karşıya bırakmıştır. Modern kentler, özellikle sosyo-demografik yapılarındaki zenginlikle büyük kentler, eşitsizliklerin hissedildiğı alanlardan olmuştur. Dolayısıyla pandemi sürecinin kentte geçirilmesinden kaynaklanan eşitsizlikler daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir (Akın, 2021: 192).

Gündelik hayatlarına pandemiyle birlikte devam eden insanlar, virüs riskiyle yaşamayı göze alarak ekonomik gelişimlerini öncelemeye başlamışlar, açlık riskindense salgın riskini göze almışlardır. Çalışma hayatında toplumun genelinin çıkarı için bazı kimseler için risk, göz ardı edilebilmiştir.

3.2.3. Göz Ardı Edilebilir Risk: Covid-19 ve Çalışma Hayatı

Covid-19 salgınının etkilediğı alanlardan biri de çalışma hayatı olmuştur. Çalışma hayatı pandemi dönemindeki eşitsizliğı derinden hissedildiğı alanların başında gelmektedir. Küresel salgınla beraber oluşan risk ortamında, kimlerin evde kalacağı ya da kimlerin virüse yakalanma riskini daha fazla hissederek çalışma hayatında yer alacağı tartışma konusu olmuş, her iki grup için de avantajlar ve

dezavantajlardan bahsedilmiştir. Sınırlamalar, salgının ilk zamanlarında yaşa yönelik kısıtlamalarla çizilmiş, bazı sektörlerin çalışma hayatına ara vermesiyle devam etmiştir.

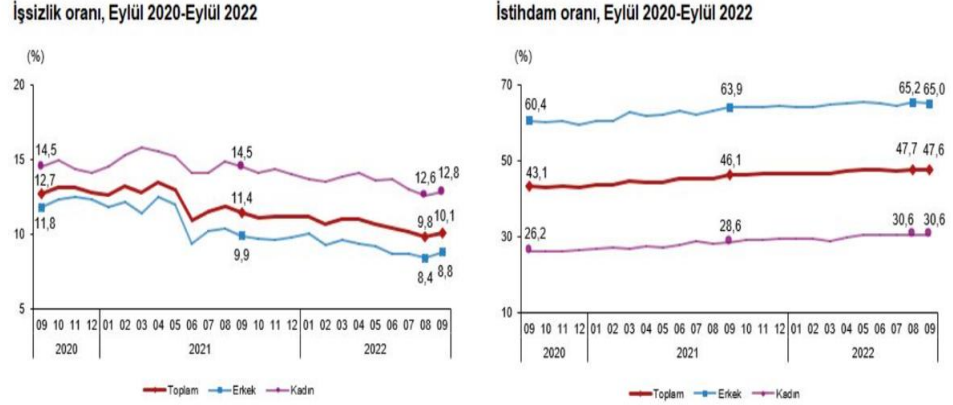
Salgın şokunun atıldığı ilk dönemlerden sonra hayatın devamı için çalışma hayatına yeni düzenlemeler getirilmiştir. Üretim işçileri, kargo şirketleri, market çalışanları, başta olmak üzere çalışma hayatında çeşitli ayrımlar gözlemlenmiş, bu ve benzeri iş kolları pandemi döneminde yoğun çalışmaya maruz kalmıştır. Bazı sektörler ise esnek çalışma modeline geçip fiziksel teması en aza indirmeye çalışmıştır. Evden çalışmak, zorunlu olarak işe gitmek, yarı zamanlı çalışmak vb. gibi pek çok farklılaşma görülmüş ve bu ayrımlar çalışma hayatı üzerine olan özellikle dijitalleşmedeki yeniliklerle oluşan bazı gelişmeleri hızlandırmıştır.

Kimlerin evde olacağı kimlerin ise sahada aktif olarak çalışacağını belirlemek şirketlerin, devletin ve bireylerin kendi tercihleri gibi faktörlerle belirlenmiştir. Bu ayrım pandeminin kazanan ve kaybeden sektörlerini belirlemede temel noktayı oluşturmuştur. Gıda, ilaç ve maske gibi sağlıkla ilgili stoklar, dijital mecralar, sanal oyunlar, konsol oyunları, e-ticaret ve bunun bir sonucu olarak kargo şirketleri ve lojistik firmaları bunlara ek olarak sağlık çalışanları ve kolluk kuvvetleri pandemi sürecinde yoğun iş temposuyla çalışmışlardır. Özellikle sürekli risk altında çalışan sağlık çalışanları ve güvenlik güçleri zaman zaman mesleki dezanformasyona uğramışlardır. E-ticaret ve dijitalleşen bazı büyük şirketler ise pandemiyle birlikte kârlılık oranlarını yükseltmiştir (Eşsiz ve Durucan, 2021: 194).

Riske dair çalışma durumuna göre bazı gruplar için risk sanki yokmuşçasına davranılmıştır. Her grup için Covid-19 farklı anlamlar taşımıştır. Önlemlerin esnekliğinin ya da katılığının gruplara göre değişkenlik göstermesi, toplumda başlı başına eşitsizliği oluştururken salgının sonucunda artan yoksullukla beraber var olan eşitsizlikler de derinleşmiştir (Jurich ve Işık, 2021: 19-20). Kimi zaman bu eşitsizlik bireylerin birebir çalışma hayatının içerisinde olma durumuyla oluşan risklerde kendi gösterirken kimi zamanlarda ise çalışamama ile oluşan istihdam eşitsizliğiyle kendini göstermiştir.

Covid-19 pandemisinin çalışma hayatında yarattığı bir başka problem ise işsizliktir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayınlanan verilere göre (2020) pandemi çalışan insanların %81'ini etkilemiştir. Bir milyardan üzerinde çalışan

insan işlerini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durumdan en çok yemek, perakende, eğlence, imalat ve enformel sektör etkilenmiştir. Özellikle enformel sektörün güvensiz çalışma koşulları pandemi süreci boyunca derinleşmiş, pandemi döneminde oluşturulan ödenekler gibi kaynaklara ulaşmak enformel sektörde çalışanlar için mümkün olmamıştır (Ersöz, 2021: 177, Misican, 2021: 23).

Şekil 3.5. İşsizlik ve İstihdam Oranı (URL 7)

Salgın riskini azaltmaya yönelik önlemler, en çok da işçi sınıfını etkilemiştir. Pandemi sürecinde çalışma hayatının durması ya da devam etmesi de işçiler tarafından bazı olumsuzluklar yaratmıştır. Çalışma hayatının pandemi döneminde devamlılığı işçiler için riskle karşı karşıya kalarak çalışmalarına sebep olurken; çalışma hayatının durması ve işe gidememek ise işçileri maddi anlamda eşitsizliklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bir yanda sağlık riskinin bir yanda ise açlık riskinin getirdiği korkuyla işçi sınıfı alınan önlemlerden en çok olumsuz etkilenen kimseler olmuştur (Ganioğlu, 2021: 269).

Pandemi ile birlikte çalışma hayatını dönüştüren ve yoğun pandemi sonrasında bu değişimin izlerinin hala görüldüğü uzaktan çalışma bir başka meseleyi yaratmaktadır. İşletmeler için çalışma tarihindeki en kapsamlı ve en hızlı uzaktan çalışma deneyimi gerçekleşmiştir. Uzaktan çalışma modelini hiç deneyimlemeyen işletmeler için pandemi bir ilki yaratmış ve uzaktan çalışmanın avantajlı ve dezavantajlı tarafları şirketler tarafından gözlenmiştir. Salgın sürecinde uzaktan çalışma modeline geçilmesi bir tercihten ziyade bir zorunluluk olarak işin devamı önceliğinde geçilen bir uygulama olmuştur (Misican, 2021: 20).

Uzaktan çalışma modelini çalışma motivasyonu üzerinden ele alan Tuna ve Türkmendağ (2020), uzaktan çalışmanın modelinin çalışan açısından çok yönlü bir şekilde ele almıştır. Araştırmanın bulgularına göre, uzaktan çalışanların hem virüs tehlikesinden uzak bir şekilde sağlıklı bir ortamda işlerine devam etmesi hem de işverenlerinin çalışanlarına önem verdiği düşüncesi çalışma motivasyonunu arttırmıştır. Evden çalışmak motive edici olduğu kadar bazı durumlarda mesai saatinin belirsizliği, takım çalışmasının yeteri kadar gerçekleşmemesi, bireysel sorumlulukların artması gibi sebeplerle motivasyon düşürücü sonuçlar da doğurmuştur (Tuna ve Türkmendağ, 2020: 3257).

Çalışma hayatının pandemi sürecindeki dönüşümü çok yönlü olmuş, risk bölüşümü bazında ele alındığında sağlık çalışanları, güvenlik güçleri, kargo çalışanları, gıda sektöründe çalışanlar vb. sektörlerde çalışan kişiler için risk göz ardı edilmiştir. Hem evden çalışmanın hem de risk altında yüz yüze çalışmanın dezavantajları gözlemlenmiştir. Evden sürece dâhil olan çalışanlar, rol çatışması, mesai saatinin belirsizliği, depresyon, yalnızlık vs. gibi sorunlarla karşı karşıya kalarak bu süre içerisinde demoralize olmuşlardır. Virüs riskini göze alarak çalışan kişiler ise hayatlarının devamlılığı için sağlıklarını riske atma tehlikesini göze almışlardır.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Katılımcıların Genel Özellikleri

Araştırma kapsamında toplam 25 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin demografik özellikleri aşağıdaki tabloda özetlendiği gibidir. Çeşitli yaş, meslek ve eğitim düzeyindeki katılımcılar seçilmiştir.

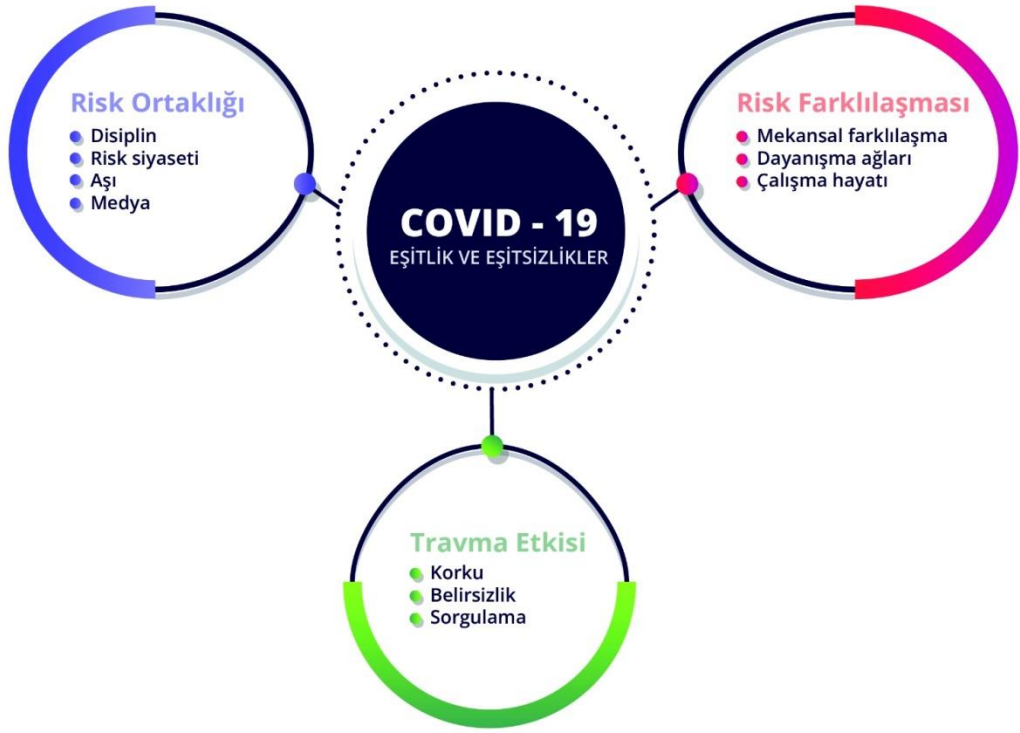
Tablo 4.1. Katılımcıların Genel Bilgileri

Kod	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek
K1	Kadın	52	İlkokul	Ev Hanımı
K2	Kadın	24	Yüksek lisans	Grafik Tasarımcı
K3	Erkek	67	Lise	Emekli Bankacı
K4	Erkek	29	Üniversite	Yurt Dışı Danışmanı
K5	Kadın	18	Üniversite-Öğrenci	Öğrenci
K6	Erkek	27	Yüksek lisans	Polis
K7	Erkek	27	Üniversite	İşletme Sahibi
K8	Kadın	31	Lise	Hemşire
K9	Kadın	24	Üniversite	Dış Ticaret Uzmanı
K10	Kadın	41	Lise	Satın Alma Uzmanı
K11	Kadın	24	Üniversite	Muhasebe
K12	Kadın	29	Üniversite	Makine Mühendisi
K13	Erkek	42	İlkokul	Yönetici
K14	Kadın	23	Üniversite-Öğrenci	Öğrenci
K15	Kadın	25	Lise	Ev Hanımı
K16	Kadın	24	Üniversite-Öğrenci	Öğrenci
K17	Erkek	63	İlkokul	Emekli İşçi
K18	Erkek	35	Ortaokul	Destinatör
K19	Kadın	33	Lise	Güzellik Uzmanı
K20	Erkek	32	Lise	Kameraman
K21	Erkek	56	Lise	Teknisyen
K22	Kadın	27	Üniversite	Kâtip
K23	Erkek	33	Üniversite	Bekçi
K24	Kadın	32	Üniversite	Hemşire
K25	Erkek	45	Üniversite	Mali Müşavir

Toplamda 11 erkek ve 14 kadın katılımcıdan oluşan 25 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. 25 kişi içerisinde 12 kişi Covid geçirmiş, bunlardan 2 kişi ağır semptomlar göstermiştir. Görüşmecilerden 7 kişi bir yakınını Covid tanısı konularak kaybetmiştir. Eğitim seviyelerindeki çeşitliliğe bakacak olursak toplamda katılımcılardan 9'u üniversite, 7'si lise, 4'ü ilkokul, 3'ü üniversite öğrencisi ve 2'si

yüksek lisans olmak üzere değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Görüşmecilerden 14’ü Biontech ve 9’u Sinovac olmak üzere toplamda 23 kişi aşı olurken 2 katılımcı aşı olmayı reddetmiştir. Katılımcılardan 3 tanesi pandemi sürecini İstanbul dışarısında kır mekânlarında geçirmiştir.

Tüm bu farklılıkların yanı sıra çalışan katılımcıların çalışma hayatları, kent-kır deneyimi, gündelik hayatları ve ekonomik düzeylerindeki farklılıklar düşünüldüğünde çoklu durum analizi mümkün olmuştur. Katılımcıların verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşan temalar risk bölüşümü ve korku kültürü bağlamında değerlendirilmiştir:

Şekil 4.1. Araştırmanın Tema ve Kategorileri

İlk olarak Covid-19’un insanlar tarafından algılanmasına ve pandemi sürecindeki hislerine yer verilmiştir. Katılımcıların cevaplarından doğan bulgularla ortak bir “travma etkisi” teması oluşturulmuştur. Bu temada ”korku”, “belirsizlik” ve “sorgulama” kavramları ön plana çıkmıştır.

İkinci temayı küresel bir risk olarak Covid-19’un risk ortaklığı oluşturmaktadır. Burada “disiplin”, “medya” ve “manipülasyon” kavramları ön plana

çıkılmıştır. Bu alt temaların altında, bireysel disiplin ve toplumsal bilinç, sınırlandırmalar ve risk yönetimi, aşya dair yaklaşımlar; medyanın pandemi sürecindeki rolü üzerinde açılımlarda bulunulmuştur.

Üçüncü olarak risk farklılaşması üzerinde durularak mekân, dayanışma ağları ve çalışma durumuna yönelik cevaplar incelenmiştir. Pandemi sürecini kııda veya kentte geçiren katılımcıların cevapları mekânsal farklılaşmayı öne çıkarırken; dayanışma ağlarındaki farklılaşma aile ve bireyselleşme alt kategorileri ile ele alınmıştır. Son olarak çalışma durumundaki farklılıklar değerlendirilmiştir. Zorunlu işe gitme, uzaktan çalışma, ücret eşitsizlikleri ve pandeminin fırsatları alt başlıklarıyla çalışma düzenindeki farklılaşmalar ön plana çıkarılmıştır.

4.2. Covid-19 Travma Etkisi: “Bu Kadarını Beklemiyorduk!”

Covid-19 salgını, toplumda panik ve endişe ortamı yaratmıştır. Hastalığın öngörülemez şekilde şiddetli ilerleyişi, kaygı ve stres düzeyini arttırmıştır (Bao vd., 2020). Özellikle salgının ilk dönemlerindeki belirsizliklerin ve vaka sayılarının giderek artması bireyler üzerindeki bu korku, endişe ve stres durumunu beslemiştir (Rajkumar, 2020).

Covid-19 virüsünün varlığını, ilk öğrenme durumunda neler hissedildiği katılımcılara sorulduğunda neredeyse hepsi “bu kadar uzun süreceğini beklemiyorduk”, “bize kadar geleceğini hiç düşünmemiştim”, “üç hafta içerisinde geçeceğini düşünmüştük” tarzında cevaplar vermişlerdir. Beklenmedik bir şekilde insanların hayatlarına giren Covid-19 virüsü, gündelik yaşantıdan çalışma hayatına insanların hayatlarını şekillendirerek salgın tarihine adını yazdırmıştır. Salgın sürecinin ülkemize kadar ulaşmasını beklemeyen bir görüşmeci salgın başlangıcındaki düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

“Böyle bir şey var insanlar yakalanıyor ve ölüyor. Onu yurtdışındakilerde gördük ama hiç düşünmemiştik Türkiye’ye geleceğini. İtalya’da vardı. Fransa’da vardı. Çin zaten o süreçte kapatmıştı. Yurtdışına herhangi bir açıklama da yapmadılar hangi durumda olduklarına dair. Sadece haberlerde görüyorduk. İşte insanları kapıya kilitliyorlar falan ölen ölüyordu falan kalan kalıyordu böyle korkunç şeyler. Genelde bakarsan insanlık adına korkunç şeylerdi. Sonuçta onlar da ne olduğunu bilmedikleri için. Çok uzak geliyordu yani buraya geleceğini tahmin etmiyordum.” (Kadın, 41 Yaşında, Satın Alma Uzmanı)

Toplumlar üzerinde şok etkisi yaratan Covid-19 virüsü, kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Virüse yakalanmak ve sonrasındaki sağlık koşulları üzerindeki etkisinin belirsiz oluşu, fizyolojik kökenli korkuları beslerken salgının ilerleyen

süreçlerindeki toplumsal değişimler insanlarda ekonomik ve sosyal kökenli korkuların oluşmasına neden olmuştur. Bu korkular katılımcıların verdiği cevaplarda da çeşitlenmiş; ölüm korkusu, bulaştırma korkusu, geçim korkusu gibi alt temalar ortaya çıkmıştır. Burada bu korku biçimleri bir başlık altında toplanarak korkuların içeriğinin farklı gruplarda nasıl şekillendiği üzerinde durulmuştur.

Covid-19 pandemisinin yarattığı korkular farklı yönlerden ele alınabilmektedir. Bunlardan ilki virüsün oluşturduğu sağlık problemleri kökenli; ölüm, bulaştırma, hastalığın belirsizliği gibi korkulardır. Bir diğeri ise salgınla beraber oluşan anksiyete, panik ve endişe gibi ruh sağlığının etkilenişi sonucu ortaya çıkan psikolojik korkulardır. Son olarak salgının toplumsal yansımalarından doğan ekonomik ve sosyal yaşam kaynaklı korkular vardır. Tüm farklı korku biçimleri toplumda pandemi korku kültürünü oluşturmuştur (Aşkın vd., 2020).

Katılımcılarla yapılan görüşmelerin genel seyrinde “ölüm korkusu” ve “kaybetme korkusu” ön plana çıkmıştır. Özellikle risk altında çalışan, toplu taşıma kullanmak zorunda olan, yaşları ve kronik rahatsızlığı sebebiyle risk grubunda olan katılımcılar Covid-19 döneminde ölüm korkusu ve bir yakınına kaybetme korkusunu yoğun bir şekilde hissetmişlerdir:

“Beklemedik bu kadar çok büyük boyutlara sıçrayacağını. İnsan işte ilk bir korkuyor. Toplu taşıma kullanıyoruz sürekli işe gidip gelirken. Önce bir otobüsün demirini tutarken bile korkuyor çekiniyor insan. Evdekilerden dolayı çocuklara bulaşacak falan diye korkuyor. Bir de dünyada sosyal medyada tuhaf görüntüler ortaya çıktığı için Allah korusun o tarz görüntülerle karşılaşmak istemedik. Özellikle ölüm. Ölümle sonuçlanan bir hastalık olduğu için önce bir tırtık tabi korktuk biraz. Ama ilerleyen süreçlerde biraz daha bununla yaşamaya alıştık. İşte sosyal mesafe temizlik maske vs. uyum sağladık. Ama ne kadar da uyum sağlasak da yakalandık tabi. Biz de geçirdik bunu.” (K23, 33 yaşında, Bekçi)

Sağlık ocağında hemşire olarak çalışan katılımcı pandemi dönemindeki çalışma koşullarından bahsederken virüsü birine bulaştırma korkusunun onu nasıl etkilediği üzerinde durmuştur. Pandemi döneminde risk altında çalışmanın onda panik atağa yol açtığından bahsetmiştir:

“Her gelen Covid vakası bile ürkütücü geliyordu herkese. Herkes korkuyordu. Serum taktığım oldu. Damar yolu açtım. Bayağı bir temas durumu olduğu zaman korkuyordum. Korku hissettim. Panik atak... Birine bulaştırma korkusu bendeki daha çok. Çünkü hastalığın yaşlı ve çocuklarda daha fazla etkileyeceğini düşünerekten kendimizden daha çok çevremizdekileri düşünüyorduk. Biz zaten sağlıkçı olarak bunu göze aldık. Viral enfeksiyonlarda ya da salgın dönemlerinde çalışacağımızı zaten hepimiz biliyoruz. Bir asker gibi ne zaman bir savaş durumunda çalışacaksa bizde o bilinçle zaten hastalara müdahale etmemiz gerektiğinin bilincindeyiz ama yine de çevremizdeki ailemize çocuklarımıza

zarar gelmesinden korkuyorduk. Çok istifa eden oldu bu süre zarfında ama ben öyle hissetmedim.” (K24, 32 yaşında, Hemşire)

32 yaşındaki hemşire pandemi döneminde hamilelik geçirmiş ve hamile sağlık çalışanı başka bir arkadaşını Covid sebebiyle kaybetmiştir. Bu durum onda hem bir travma etkisi yaratmış hem de kendi için korku beslemiştir:

“O an gerçekten tamamen hayat gitti gözümün önünden. Hayatın durduğunu bu virüsün çok tehlikeli olduğunu çünkü hamile bir anne bebeğini hiç göremeden bebek babasıyla kaldı. Bebek doğdu babayla kaldı. Hatta dedik bebekte gitseydi anneyle. Çünkü babayla kaldı. Baba yalnız bundan sonraki hayatına nasıl devam edecek. Hep bir sorumluluğu olacak bebek annesiz. Zor bir süreç yani tek başına.” (K24, 32 yaşında, Hemşire)

Pandemi döneminden en çok etkilenen bir grup ise yaşlılar olmuştur. Risk gruplarında önde gelen 65 yaş üstü bireyler, bu dönemde fazla korku beslemişlerdir. 67 yaşındaki banka emeklisi katılımcı Covid-19 sürecine yönelik korkularını şu şekilde anlatmıştır:

“Pandemi bizi biraz daha eve bağladı. Özellikle ilk sene ve ikinci sene yaş itibarıyla yasaklıydık zaten. Biz yaşlı olduğumuz için çok korkuyoruz. Gerçekten çok korkuyoruz. Hani bir de kronik rahatsızlıklar var eşimin de benim de bu yüzden bizi çabuk öldürebileceğini etkileyebileceğini düşünüyoruz. Çünkü bizim nefes almakta da zorluk çektiğimiz için haberlerden izlenim ettiğimize göre daha çok solunum yoluyla insanları ölüme götürdüğü için bu konuda korkuyoruz ama aşılarımızı tamamladık. Üç doz aşı olduk kendimizi koruyoruz. Çift maske takıyoruz. Maske takmadan asla evden dışarıya çıkmıyoruz. Kişilerden uzak duruyoruz.” (K3, 67 yaşında, Emekli Bankacı)

Covid-19’a yakalanıp ağır geçiren hastalar diğerlerine göre pandemi dönemini daha fazla ciddiye alarak daha fazla korku beslemişlerdir. 56 yaşındaki bir görüşmeci, 23 gün hastanede kalmış ve virüsle yaşam mücadelesi vermiştir. O günlerdeki hissiyatını şu şekilde paylaşmıştır:

“Çok ağır geçirdim. Anlatamam yani öyle bir şey. Allah düşmanımın başına vermesin. Ne çocuk çocuk ne eş dost dedim hayat bitti. Duyuyorsun çünkü coviddan ölenleri ve o zaman ilaç falan bir şey yok. Verdikleri ilaçta bir kısmı füzuli ilaç. Belirsiz ama şansa atıyorum 4 çeşit ilaç veriyse 3 tanesi füzuli ama tabi dünyada kimse bilmediği için şansa ilaç veriyorlar onu kullandık mecbur ama her zaman teşekkür ediyorum. Her zaman çok iyi baktılar. Bezen pencereyi havalandırma için açık tutuyorlar sirkülasyon olsun diye. Oradan nefes alışıma özlemiştim.” (K21, 56 yaşında, Tekniker)

33 yaşındaki işletme sahibi katılımcı sahip olduğu güzellik merkezini yasaklar gelmeden önlem amaçlı kapattığını ve yasaklarla birlikte uzun süreli olarak işletemediğini söylemiştir. Çocuğuyla birlikte tek yaşayan kadın katılımcı geçimini sağlamak için maddi endişelerinden bahsetmiştir:

“Şöyle korkularım oldu şimdi benim hiç başka gelirim olmadığı için hem ev geçindirip hem çocuk okuttuğum için hem dükkân kiralari aynı şekilde işledi vergiler aynı şekilde işledi. Bir kredi şansı verildi, esnaflara küçük bir kredi şansı verildi ama kredi borç vermek gibi, bu sefer borçlandırıldık o dönem.

Açıldığında dediğim gibi arayan kişi sayısı artsa da sen hizmet veremiyorsun. Çünkü belirli bir kurala uymak zorundasın. Eğer uymazsa bu sefer sağlığın riske girecek. E ben bir kere Koronavirüs olsam zaten iş yerimi kapatmak durumundayım çünkü ben çalışıyorum çünkü ben işe gidemediğim zaman dükkânın kapısına kilit vurmam zorundayım.” (K19, 33 yaşında, Güzellik Uzmanı)

Beck, risk toplumu kuramında, riskin bilgi çerçevesinde şekillendiğini ve sınırlarının bilime göre çizildiğini söylemektedir. Bilgi bir yandan riskin ana hatlarını çizerken bir yandan da riskin bilinmeyen yönlerini gölgede bırakmaktadır (Beck, 2019: 96-97). Covid-19 virüsünün belirsizlikleri de bilgi ve tecrübe sayesinde giderilirken virüse yönelik korku da azalmıştır. 18 yaşındaki üniversite öğrencisi bu durumu örnekleyen açıklamalarda bulunmuştur:

“İlk başlarda bence daha fazla korku vardı. Daha az biliyorduk ve insan bilmediği şeyden daha fazla korkar. Şimdi artık biraz daha öğrendiğimiz için ve aşı bulunduğu için korku daha azaldı ve insanlar bir tık daha bilinçli davranmaya başladı. İnsanlar artık öğrenmeye başladı. İlk başlarda kimse yokken bile maske takıyordum. Şimdi sadece çok kalabalıkta takmaya çalışıyorum. Nefes alamıyordum maskeyle çift maske takıyordum. Şimdi ise kendime nefes almam için bir alan bırakıyorum. Evet, insanın korona olmamasına ihtiyacı var ama oksijene de ihtiyacı var.” (K5, 18 yaşında, Üniversite Öğrencisi)

Covid-19 salgını, bireylerde tipik travma etkileri ortaya çıkarmıştır. İnkâr, şok ve şaşkınlık tepkileri bu süreç içerisinde gözlemlenmiştir (Aşkın vd., 2020: 307). Salgının başlarında ele aldığı yazısında Slavoj Žižek bu travmatik durumu, Elisabeth Kübler-Ross’un² ortaya attığı beş aşamalı şeması üzerinden analiz etmiştir. Ona göre Covid-19 salgını, diğer küresel riskler gibi (ekolojik kriz, dijitalleşme vb.) inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve son olarak kabul aşamalarından geçmektedir:

“Başta inkâr vardı (ciddi bir şey yok, bazı sorumsuz bireyler panik yayıyorlar); sonra öfke (genellikle ırkçı ya da devlet karşıtı biçimde pis Çinliler suçlu, devletimiz yeterince etkin değil); ardından pazarlık gelir (tamam, bazı mağdurlar var ama SARS'a göre daha az ve zararı sınırlayabiliriz); bu da işe yaramazsa, depresyon yükselir (bizi kandırmayın, hepimiz hapı yuttuk). Peki, bu durumda kabul neye benzer? Salgının son toplumsal eylemler dalgasına benzer özellikler göstermesi tuhaftır (Hong Kong ya da Fransa'daki gibi eylemlerin): bu eylemler bir an patlak verip sona ermiyor, daha ziyade kalıyor ve sebat ediyorlar, hayatlarımıza daimi bir korku ve kırılganlık getiriyorlar. Fakat bu kabul iki yönlü olabilir. Hastalığın yeniden normalleştirilmesi anlamına gelebilir: Tamam, insanlar ölmeye devam edecekler fakat hayat da devam edecek, hatta belki iyi etkileri bile olabilir. Ya da bu kabul bizi panik ve yanılsamalardan uzak harekete geçmeye, kolektif dayanışma içinde davranmaya sevk edebilir (ve etmelidir de)” (Žižek, 2020: 27).

² Elisabeth Kübler-Ross *Death and Dying* (1969) eserinde bahsettiği bu beş aşama ölümcül bir hastalığa sahip olan insanların bu durumu öğrendikten sonra nasıl tepki verdiğini anlatmaktadır. Bu beş aşamayı Kübler-Ross işsizlik, boşanma, madde bağımlılığı gibi herhangi bir kayba uyarlamaktadır. Aşamalar her zaman birbirini takip etmediği gibi sürekli olarak tüm durumlarda tecrübe edilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Covid-19 hastalık süreci gözlemlendiğinde de benzer aşamalar saha gözlemlerinde ortaya çıkmıştır. Beklenmedik bir şekilde hayatımızın merkezi haline gelen pandemiye insanlar ilk önce benimseyememiş, daha sonra hem hastalığa hem de hastalığın çıkış noktası olan Çin’e öfke duymuşlardır. Bu öfke hali sahada edinilen bulgularda net bir şekilde ortaya çıkmamış, daha çok küresel düzene güvensizlik ve belirli bir gücün bunu bilerek yaydığı düşüncesi kaygı durumu yaratmıştır. Diğer bir aşama olarak pazarlık açısından virüs “Grip gibi”, “kanserden daha fazla insan ölüyor” tarzı karşılaştırmalarla küçümsenmeye çalışılmıştır. Sonra hastalığa dair endişe, bıkkınlık ve buna bağlı olarak depresyon yaşanmıştır. Son olarak Covid-19 pandemisi kabullenışı ise Žižek’in bahsettiği gibi hem kolektif dayanışmayı beslemiş hem de hayat pandemiye göre şekillenerek yeni normalle devam etmiştir.

4.3. Risk Ortaklığı

Hastalığın ne olduğu, nasıl ilerleyeceği ve tedavi sürecinin nasıl şekilleneceği gibi belirsizlikler, hastalığın getirdiği şok etkisiyle birleşmiştir. Salgının tüm dünyayı etkisi altına almasıyla devletlerin benzer salgını yönetme biçimleriyle ortak bir dayanışma ağına ihtiyaç duyulmuştur.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) gibi küresel sağlık kuruluşlarının yanı sıra her ülke benzer olarak Covid-19’a karşı bilim ve toplum kurulları oluşturarak hem kamuoyu sağlığı açısından insanları bilgilendirmek hem de toplumsal kontrolü sağlamayı amaçlamıştır. Virüsün tüm dünya ülkeleri için benzer tehditler yaratması ve hastalığın tüm dünyada bitmeden yani insanların belirli bir bağışıklık kazanmadan bitmeyecek oluşu ortak bir dayanışma ağını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple devletlerin kendi sınırları içerisinde aldıkları kararlar, aynı zamanda tüm dünya üzerinde Covid-19’a karşı verilen ortak mücadeleyi beslemektedir (Aydın, 2021: 221). Ortak bir paydada virüsün tüm dünya üzerinde bitmesi gerekliliğini katılımcılar şu şekilde örneklendirmiştir:

“Bütün bu hastalık zaten bütün bir dünyada bitmediği sürece Türkiye’de bitse yine gelecekti her türlü.”(K.21, 56 yaşında, Tekniker)

“Bir de şöyle bir şey vardı biz ülkemizde salgını durdursaydık bile uluslararası bir salgın olduğu için dünyada bitmeden bizim ülkemizde de biteceğine inanmadım” (K.22, 27 yaşında, Kâtip)

Covid-19 pandemisi toplumları derinden etkilemiş ve kitlesel sonuçlar doğurmuştur. Geç modern dönem riskinin ayırt ediciliği kitlesel ve küresel etki

biçimlerinde yatmaktadır (Beck, 2019: 13-14). Covid-19 sınırları aşan küresel etkisiyle geç modern çağda kitlesel kriz ortamı yaratmıştır. Bu durumda Covid-19 pandemisine yönelik uluslararası dayanışma bilinci gerekli olmuştur. Riskleri bertaraf etmenin yolu devletlerarası antlaşmaların varlığı kadar bireysel bilincin devreye alınmasını da gerektirmektedir. Selim Badur *İstanbul Politikalar Merkezi Panelleri*'nde ele aldığı bu konu üzerine hükümetlerin salgın dönemlerindeki edindikleri tavır ve söylemler kadar toplum bilinci ve disiplinin de önemli olduğunu vurgulamıştır (Badur vd., 2021: 48). Bu doğrultuda bu temada bireysel disiplin ve toplumsal bilinç perspektifinde katılımcıların önlemlere yönelik faaliyetleri incelenmiştir.

4.3.1. Bireysel Disiplin ve Toplumsal Bilinç: “Bu Herkesin Sorunu”

Covid-19'un duyulmasından kısa bir süre sonra toplumsal ve bireysel birçok önlem alınmıştır. Mekân ve yaş üzerindeki kurumsal sınırlandırmaların yanı sıra maske kullanımı zorunluluğu ve 1,5 metre mesafe kuralı ile bireylerin kişisel olarak önlemlere uyması beklenmiştir. Katılımcıların bireysel önlemlere karşı hem çevreden edindikleri gözlemler hem de kendi yaşantıları üzerinden verdikleri örneklendirmelerle önlem alma konusunda farklı tipler oluşmuştur. Sürecin getirdiği yayılım çizgisine paralel şekilde önlemlere uyanlar; önlemlere baştan sıkı bir şekilde uyum sağlayıp salgın riski hala yüksekken önlem almayı bırakanlar ve hiç önlem almaya dikkat etmeyenler, önlemlere yönelik bu farklılıkları yaratmaktadır. Bulgular incelendiğinde önlemlere uyma davranışının çeşitli şekillerde gerçekleşmesinin ekonomik durum, çalışma durumu ve yaşla ilgili olarak şekillendiği kanısına varılmıştır. Özellikle bireyler bu dönem içerisinde hem toplumun belirleyici bir öznesi olarak hem de korkup, kaygılanan ve değiştiremeyen bir birey olarak varlığını sürdürmektedir (Keyman, 2022: 131).

Devamlı olarak önlemlere uyan 67 yaşındaki görüşmeci, yaşının ve var olan sağlık durumunun getirdiği riskle beraber kişisel önlemlerine dikkat ederken başka bir görüşmeci ise benzer şekilde uzaktan çalışmanın imkânını da kullanarak virüse yönelik önlemlere uymuş ve evden dışarıya çıkmadığını vurgulamıştır:

“Sağlık Bakanlığı'nın talimatlarını takip etmeye çalıştık. Ama biz onun talimatından daha çok kendimizi daha da çok korumaya aldık. Mesela hijyen konusunda çok titiz davrandık yani mutlaka ve mutlaka dışarıdan eve geldiğimizde elimizi 20 saniye değil de 30 saniye yıkıyoruz. Daha çok deterjanla yıkıyoruz. Mesafemizi koruyoruz. Ev içinde çocuklar okuldan gelince direkt onları banyoya yönlendirip banyolarını yaptırıp yıkayıp öyle içeriye alıyoruz.

Bu konuda kendimizi korumaya çalışıyoruz. Gerisi Allah'a kalmış.” (K3, 67 yaşında, Emekli Bankacı)

“Kendimle ilgili önlememim Mart’ın 15 inden itibaren ofis kapatılmasıyla başladı. 1 seneyi geçkin evden çalıştık. Evden çıktığımı hatırlamıyorum. Marketi bile internet üzerinden verdiğim siparişler ile yaptım.” (K4, 29 yaşında, Yurt Dışı Danışmanı)

Bu açıklamalarıyla katılımcıların cevapları incelendiğinde 67 yaşındaki katılımcının risk grubunda olması sebebiyle bir zorunluluk hissederek kurallara uyduğunu görmekteyiz. Diğer bir katılımcı ise mevcut imkânlarıyla önlemlere uymayı tercih etmiştir. Pandemi sürecinde evden çalışmak, risk grubunda olmak, nüfus yoğunluğunun az olduğu kırsal alana gidebilmek gibi imkânlar önlem almaya yönelik bireysel disiplini arttırmıştır.

Önlemlere uyma davranışının ortaklığının yanı sıra katılımcılar önlemlere uymayan ve bilinçsizce davranan insanları da bencillikle suçlamıştır. Toplumun tümünü ilgilendiren virüse karşı ortak bir bilinçle hareket edilmesi gerekliliğini bir görüşmeci şu şekilde ifade etmiştir:

“Önlemler kurallar hep var ama insanlar hep bunu çiğnedi. Hep insanlara sanki tek başına birey olarak yani bir kural koyulduysa o kurala herkes riayet etmek zorunda yani bu işte polis beni görecektir maske takayım polis bana şunu yapacak şunu yapayım diyerek değil de bunun bilincini kavrayamadan hep zorluk çıkartarak bencilce düşünen insanlar beni sinirlendirdi yani. Çünkü bu herkesin bir sorunu birey olarak herkes üstüne düşen görevi yapmak zorunda topluluk olmak toplum olmak ne gerektiriyorsa onu yapmak zorunda.” (K1, 52 Yaşında, Ev Hanımı)

“İnsanların, bunu kendi iradelerine bıraktığında sağlıklı olabileceğini düşünmüyorum. Bu kapanma sürecinde de böyleydi. Yani kapatılmasına rağmen insanlar dışarı çıkıyordu. Mecburen bunların katı kurallar içinde yapılması lazım. Çünkü bu olağanüstü bir durum. İnsanlar bencil çünkü covid olup dışarı çıkan, insanlarla bir arada duranları da biliyorum, duyuyorum.” (K12, 29 yaşında, Makine Mühendisi).

Farklı sınıflardan, meslek ve yaş gruplarından insanlar örgütlenerek yeni risk konumları yaratmaktadırlar. Beck’in kuramına göre risk konumları gereği mağdur olan sınıfın, mağduriyetlerinin tek bir kalıpta standartlaşması gerektiğine yönelik bir inanç beslenmektedir. Covid-19 riski toplumda çeşitli risk konumları yaratmış ve her risk konumu kendi içerisinde standardını zaman içerisinde yakalamıştır. Özellikle katılımcılarla yapılan görüşmelerde “standartlaşma” kavramı üzerinde çokça durulmuştur. Bazı katılımcıların bir zaman sonra virüsün varlığına alışma ve kabullenme göstererek gündelik hayatlarına devam ettikleri gözlemlenmiştir:

“Evet aldım. Başlarda tabi daha çok önem veriyorduk işte eve ne girdi ne çıktı her şeyi yıkıyorduk. Şu an ise daha çok standarda döndü.” (K8, 31 yaşında, Hemşire)

“İlk zamanlar tabi yaygınlaşmaya başladığında çok korku olduğu için ve alışmaya başlamadığımız ve başımıza gelen ilk bir durum olduğu için daha fazla tedbirler alıyorduk. Daha az sosyal ortamlara karışıyorduk. İş yerimize daha fazla dikkat ediyorduk. Ama daha sonrasında tabi hayatımıza bir şekilde devam ettiğimiz için ve bu sıkılmamı deyim sıkılma gibi oluyor aslında biraz yorulma gibi oluyor evet. Yine tabi ki devam ediyoruz, dikkat ediyoruz ama daha aza inebiliyor. Yine tatile gidebiliyoruz. İşte kalabalık ortamlara giriyoruz dikkat ederek. Ama ilk başlarda daha fazla dikkat edilme gereği duyulabiliyor.” (K9, 24 yaşında Dış Ticaret Uzmanı)

Çalışma hayatına devam etmek durumunda kalan katılımcıların yorgunluk, sıkılma, önlemlere artık gerek duymama gibi sebeplerle kuralları esnettiği ya da uyma davranışını bıraktığı gözlemlenmiştir. Her gün toplu taşımaya binerek işe gitmek zorunda kalan ve riskle her zaman karşı karşıya kalarak çalışan katılımcılar günden güne önlem almayı bırakmışlardır. Pandemi döneminde çalışmaya başlayan bir katılımcı, çalışma hayatı öncesi ve sonrasındaki önlemlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Önlemlere işe girene kadar aşırı dikkat ediyordum. Her şeye, dışarıya daha az çıkıyordum. Ama işe başlayınca artık bir rahatlık oluştu ve iş ortamında da daha fazla insanla görüştüğçe daha az dikkat etmeye başladım hani o dikkat sayısı azaldı.” (K2, 24 yaşında, Grafik Tasarımcı)

Covid-19 virüsüne yönelik bireylerin davranışı, toplumsal bilinç ve toplumsal iş birliğini gündeme getirmiş, bu durum bireyi toplumda davranışlarından sorumlu olan bir aktör konumunu daha çok vurgulamıştır. Covid-19 pandemisindeki vakaların seyri bireysel önlemlerin gidişatını da etkilemiştir. Genel olarak bulgular incelendiğinde çoğunluğun sert başlayan önlemleri, virüse karşı bilgi edinme, riskin ölçülebilir oluşu ve alışma durumuyla azalmıştır. Bazı gruplar içinse önlemler daha uzun süreli devam etmiştir. Bireysel önlemler, kişilerin yaşam koşullarına paralel olarak gelişmiştir. Çalışma durumu, pandemi sürecinin geçirildiği mekân ve yaş gibi faktörler virüse karşı bireysel önlemleri şekillendirerek hem bireysel disiplinsizlik örnekleriyle hem de toplumsal bilinci önceleyen bireysel disiplin örnekleriyle bizi karşı karşıya bırakmıştır. Bu ayrımın temelinde kişilik özellikleri olduğu kadar toplumsal parametrelerde belirleyici olmuştur. Genel olarak katılımcıların cevapları incelendiğinde yukarıda özetlediği çerçevede risk grubunda olanlar ve pandemi döneminde kendini koruma imkânına (uzaktan çalışmak, toplu taşıma kullanmamak, kent dışında süreci geçirmek gibi)sahip olan kişiler bireysel disiplin örneği göstererek uzun süreli önlemlere uymuşlardır. Bunun karşısında pandemi sürecini kentte geçiren, işe gitmek durumunda olan ve toplu taşıma kullanan katılımcılar

bireysel disiplinsizlik örneği olarak önlemlere uymayı bir zaman sonra bırakmışlardır.

Toplumsal dayanışma ve iş birliği, küresel risklerle girilen mücadelede başat bir rol oynamaktadır. Risk toplumu sınırları aşan yapısını risklere yönelik oluşturulan bilinçte de göstermektedir (Beck, 2019: 68-69). Uluslararası dayanışma için devletlerin kendi sınırları içerisinde aldığı önlemlerde önem arz etmektedir. Bundan sonraki başlıkta katılımcıların cevaplarından yola çıkarak risk yönetiminde devlet faktörü üzerinde durulmuştur.

4.3.2. Risk Siyaseti: Salgın Döneminde Devlet Yönetimi

Covid-19'un ilk ortaya çıktığı andan itibaren devletlerin nasıl bir yol izleyeceği merak konusu olmuştur. Ortak virüse karşı ortak mücadele devletlerin kendi bünyelerinde oluşturdukları risk politikalarının devamlılığıyla ilgilidir. Covid-19 nasıl ki insanların mevcut durumlarını devam ettirici ya da dönüştürücü roller üstlendiyse aynı şey devletler içinde geçerli olmuştur. Mevcut küresel düzen, ekonomik ve siyaset ekseninde değişime uğramıştır. Özellikle pandeminin küresel ticaretin önemli aktörlerinden olan Çin'de başlaması ekonomik anlamda dengeleri değiştirmiştir. Çin'de tedarik zincirinin sekteye uğraması bu zincirin devamında olan ABD ve AB ülkelerinin ekonomik anlamda daha erken etkilenmelerine sebep olmuştur. Bu kapanmalarla birlikte diğer üçüncü dünya ülkelerinin de olumsuz etkilenişi kaçınılmaz olmuştur (Adıgüzel ve Kayhan: 477). Pandemiyle birlikte Almanya ve Fransa gibi ülkeler sınırlarını kapatmıştır. Bu dönem içerisinde AB yeteri kadar dayanışma ortamı yaratmadığı için çeşitli AB ülkeleri tarafından eleştirilmiştir. AB gibi küresel dayanışma ağları, İtalya ve İspanya başta olmak üzere birçok ülkeyi kendi ulus sınırları içerisinde kaderleriyle baş başa bırakmıştır (Yeşilyurt, 2020: 430-431).

Küreselleşme ile beraber sınırların yok olduğu ve sermaye dolaşımının sınır ötesi şekillerde gerçekleştiği bir dünya düzeni devam ederken Covid-19 pandemisinin ortaya çıkması bu düzeni sekteye uğratmıştır. Ülke sınırlarının kapatılması, getirilen seyahat sınırlamaları, bireyin eve hapsoluşu ve sermayenin sınırlandırılması yeni bir düzen yaratmıştır.

Küresel dünya düzeni birçok düzeni birbirleriyle bağımlı hale getirmiştir. Bu düzeni sarsan Covid-19 pandemisi yarattığı küresel risk kültürü ile siyasetten

ekonomiye birçok alanı eş zamanlı olarak etkilemiştir. Piyasa değerlerinin giderek düşmesi virüsün Çin'in sorunu olmaktan çıkarmıştır. Özellikle piyasalardaki hisse senetlerinin 2020 yılında sırasıyla 24 Şubat, 9 ve 12 Mart tarihlerindeki beklenmedik düşüşü 1929 büyük buhranını hatırlatmıştır (Rickards, 2021: 52-53). Virüs kısa sürede ekonomik krize dönüşmüş böylece fizyolojik korku küresel ekonomilerin çökme riskine duyulan ekonomik korkuya dönüşmüştür. Devletler bu kerte de virüse yönelik stratejiler geliştirerek kendilerine has normalleşme adımları atmışlardır. Virüs böylece etki alanıyla birçok kurumu etkileyerek küresel dünya düzenine korku salmıştır:

“Daha küresel bakmak lazım bunlar birer araç birer tetikleyici olabilir Covid-19'un olması, bitcoinin çıkması vs. Ortadoğu'da Uzakdoğu'da yaşananlar Kuzey Kore'nin şuan yaptığı denemeler biz aslında bir çeşit üçüncü dünya savaşının içindeyiz Biz covid sonrasında birçok devlette darbe olduğunu gördük. Misal şuan İngiltere'de bir petrol krizi mevcut. Birçok böyle bütüne bakmak gerekli diye düşünüyorum. Covid 19 tek başına bir İspanyol gribi gibi değil. 10 milyonlarca insan ölmedi burada.” (K7, 27 yaşında, İşletme Sahibi)

Bu küresel etkilenişt en az hasarla çıkmak isteyen Türkiye, pandeminin başlarından itibaren süreci yönetmek adına adımlar atmıştır. Virüsün dünya üzerinde görülmesinden kısa süre sonra 10 Ocak'ta Sağlık Bakanlığı tarafından Koronavirüs Bilim Kurulu kurulmuştur. Havalimanlarında önlemler alınmış ve vakaların erken tespitine yönelik termal kameralar kullanılmıştır. Türkiye'de ilk vaka 11 Mart 2020'de tespit edilmiştir. Pandemi, başlangıcından itibaren ülke gündemine oturmuş ve önemsenmiştir. Alınan önlemler kimilerine göre yerinde bulunurken kimileri alınan önlemlerin kendi içerisinde tutarsızlıklar barındırdığını söylemişlerdir. Katılımcılardan çoğu virüse yönelik bilgi eksikliği olması sebebiyle devletin bu konuda elinden geleni yaptığını ve dünya üzerindeki diğer ülkelere göre sürecin Türkiye'de iyi yönetildiğini söylemişlerdir:

“Süreç gayet iyi yönetildi. Önlemlerde çok mükemmel. Ama tabi devlet herkesi menün edemez. Memnuniyetsiz olanlarda vardır ama dünyaya baktığında ülkemizin daha başarılı olduğunu görüyoruz. Ölümde olsun hasta sayılarında olsun tamam bizde de hasta sayıları çoğaldı ama ona rağmen ölümler o kadar fazla olmadı. Görüyoruz Avrupa'daki gelişmiş sayılan ülkeler bu konuda hep sınıfta kaldılar. Bizde hasta sayısı 3000 2000'ken orda 20.000 30.000'idi. Almanya gibi ülkeler bizden daha yüksek sayılar seyretti. O konuda devletimizin iyi yönettiğini düşünüyoruz. Şimdi şu var bu süreci yöneten bir bilim kurulu var. İyi eğitim almış iyi insanlar konularında tam eğitim almış uzman kişilerin yönettiği bir pandemiye biz ne gibi bir tavsiyede bulunabiliriz ki normal bir vatandaşız. Şimdi sağlık hakkında bir bilgimiz yok biz onların bildiklerini bilemiyoruz tıbbi bir birikimimiz yok. Bilmemizde mümkün değil. Onların aldığı tedbirlere bizim ek tedbir önermemiz saçma olur. Çünkü onlar enine boyuna düşünüp ona göre tedbir alıyorlar.” (K3, 67 yaşında, Emekli Bankacı)

“Bence devletlerde çok bilemedi ki yani çok güzel önlemler aldılar. Ama bu farklı bir şeydi. Bütün ülkeyi kapatmak zorunda kalıyorsun, tabi ki yanlışlar oldu içerisinde ama bu tecrübe yok bilgi yok neyin ne olduğunu bilmiyorsun hastalığın hala bile ne olduğu belli olmayan hastalığın, gidişatı nasıl olacak aşilar var ama doğru mu yapılıyor yanlış mı yapılıyor bence kimsenin kafasında net bir bilgi yok.” (K1, 52 yaşında, Ev Hanımı)

“Risk yönetimi olarak kendi alanımdan örnek vereyim öngörülebilir riskler var öngörülemez riskler var. Maalesef covid-19 takip edilebilir bir şey değil ki kimde var kimde yok belli değil. Hasta gelirse istatistik oluşuyor... devlet gelip kimsenin ağzına maskeyi takamaz bir ülkede cezaların uygulanması o ülkenin eğitim seviyesini gösterir bir ülkede boşanma avukatlarının çok olması o ülkedeki aile düzeninin bozulduğunu gösterir bende olaya böyle bakıyorum. Bir ülkede çok tedbir çok yasaklar onu yaparsanız şöyle olur böyle olur bu bireysel olarak insanların farkındalıkları ile alakalı sağduyulu olmamaları ile alakalı.” (K7, 27 yaşında, İşletme Sahibi)

Pandemiye yönelik alınan önlemler ilk başlarda direk sağlığı öncelerken daha sonraki süreçlerde hastane kapasitelerindeki artış ve vakaların kontrol altında tutulmasıyla önlemler ekonomiye göre düzenlenmiştir. Bu durum bazı katılımcılar açısından tutarsızlık olarak betimlenmiş ve özellikle ekonomiye diğer kurumların mukayesesine gidilmiştir:

“Önlemler alındı tabi ama öncelikler farklıydı diyelim. Eğitime bu kadar fazla öncelik tanınmadığını düşünüyorum. Misal turizme daha çok öncelik tanındı. Yani daha çok ülkenin hazinesine giren paraya odaklanıldı. Yani ilk kapanan şey okullar olmamalıydı. Önce ulaşım engellenmeliydi ne bileyim kesinlikle oteller hemen kapatılmalıydı. Dışarıdan göç alınmamalıydı. Hala göçlere devam edildi. Sonradan sonradan vakalar arttı ve baktılar insanlar ses çıkartmaya başladı işte o zaman artık biz şeyi yasaklayalım dışarıdan turist alınmasın dendi. Onun dışında hep oteller doluydu ama okullar boştu.” (K5, 18 yaşında, Üniversite Öğrencisi)

“Bu tamamen ekonomik güçle de bağlantılı olduğunu düşünüyorum tabi ama ekstra iyi olduğunu düşünmüyorum. Tamamen işlerine geldiği gibi oldu diye düşünüyorum ben. Bir şeye izin veriyor kısıtlıyor. Okulları açıyor ama öğrenciler otobüslere binemiyor. Tutarsızlıklar çok fazla vardı. Üretime açıyor diğerlerini kapatıyor.” (K10, 41 yaşında, Satın Alma Uzmanı)

“Aslında bu ekonomi ile alakalı bir durum devletin nasıl yönettiği ile alakalı değil de biraz maddi durumların azlığından dolayı aslında sürekli turizme bağlı açılıp kapanmalar olduğu için covid seyri bir an yükseldi patlamalar oldu. Tabi o zamanlar korkuyorduk.” (K.22, 27 yaşında, Kâtip)

Türkiye’de alınan önlemler ve katılımcı cevapları incelendiğinde sürecin ilk başlardan itibaren alınan önemlerle Türkiye’nin kendi sınırları içerisinde yönetildiği gözlemlenmiştir. Diğer ülkelere benzer şekilde risk yönetimi pandeminin ilerleyen süreçlerinde ekonomiyi referans alarak gerçekleşmiştir. Böylece atılan adımlar milli bir bilinçle yapılsa da ekonomide geri kalmışlık kaygısı ve piyasalardaki düşüş küresel boyutlarıyla riskin sadece ülke sınırları içerisinde yok edilmesine değil dünya üzerindeki güce göre şekillenmesini de gerekli kılmıştır. Özellikle katılımcılardan elde edilen cevaplar virüse yönelik başlangıçtaki tramvayla birlikte gelen inanama ve inkâr durumunun bir ilerisi olan öfkeye yönelik çağrışımında bulunmaktadır.

Katılımcılar virüsü küresel gücün bir oyunu, biyolojik bir savaş olarak tanımlayarak dünya düzenine kaygı ve öfke beslemişlerdir. Öfke halinin bir sonraki aşaması pazarlık ise bu çalışmada kendine aşı sürecinde yer bulmuştur. Aşı olup önlemlere uymayan ya da aşı olmayı reddeden insanlar pandemiyle ve onun yarattığı kurumsal eksenle yani devletle adeta bir pazarlık halindedirler. Bu başlık aşağıdaki haliyle detaylandırılmıştır.

4.3.3. Aşı Çekimserliği: “Aşıya zorunluluk olmamalı farkındalık olmalı”

Risk ortaklığında ele alınan bir başka tema ise aşı sürecidir. Tarihteki salgın hastalıkların tedavisi, toplumsal bağışıklığı elde etmekle mümkün olmuştur. Aşı, salgın sürecinde hastalığın önlenmesi ve toplumun tamamından virüsün daha hızlı bir şekilde silinmesi için önem arz etmektedir. Aşı, bireysel olduğu kadar toplumsal olarak da doğrudan bir etkiye sahiptir (Şirzad, 2022: 67). Covid-19’un tedavisine yönelik tartışmalar, aşının uygulanmaya başlamasıyla yönünü aşıya çevirmiştir. Aşının içeriğine duyulan güvensizlik ve aşı dayatmaları bazı grupların aşı karşıtı görüşlerini beslerken bazı gruplar ise aşı olmayı toplumsal bilinç ve işbirliğiyle bağdaştırmıştır. Katılımcılar arasından aşı olmayı tercih eden kimseler arasında sıkça “aşı çekimserliği” gözlemlenmiştir. Aşı çekimserliği aşının içeriği ve yan etkilerinden doğan belirsizliklere yönelik edinilen tutumu ifade etmek için kullanılmıştır (Arıcan, 2021: 65).

Aşırı toplumsal bilinçle birleştiren katılımcılar, sosyal bir sorumluluk olarak aşı olmayı tercih etmişlerdir. Fakat bazı gruplar için aşının zorunlu tutulmasını gerekli bulmamışlardır. Kendisi aşı olmayı tercih eden polis katılımcı, risk grubu dışındaki kişilerin aşı olmaya zorlanmasını eleştirerek aşı çekimserliğini şu sözlerle belirtmiştir:

“Bence gerekli değil. Risk grubundakilerin olması gerekli korona virüsünü atlatamayacak grupta olan kişilerin olması gerekli ama risk grubunda olmayanlar ya da daha önce korona virüsü geçirenler için çok gerekli olduğunu düşünmüyorum. Çünkü standart bir grip virüsüne benziyor. Bağışıklık sistemin kuvvetliyse aşı olmaya gerek olduğunu düşünmüyorum.” (K6, 27 yaşında, Polis)

Diğer bir katılımcı ise aşı karşıtlarını eleştirirken herkesin aşı olmasını fakat bunun zorunlulukla yapılmamasını şu sözleriyle ele almıştır:

“Bence herkes aşı olmalı. Devletin zorunlu tutmaması gerekirdi. Dediğim gibi biraz daha tarihi bilselerdi aşının bulunamadığı dönemlerde gerçekten 3, 4, 5 sene kadar yıllarca süren salgın felaketinden sonra ciddi işte ekonomik sıkıntılar yaşandı. Hani günümüzde hani daha çıkamadan aşı bulunsun diye ülkeye baskı yaptılar. Aşı bulununca da aşı karşıtları çıktı bence bu çok mantıksız hani her

şeyin artık bir tedavisi var. Sonuçta yani grip oluyoruz. Grip aşılarımız da var. Kızamık aşısı var. Aşıya karşı değilim asla. Ok çip takıldı falan öyle şeyler denildi ama bunlar karalama çalışması olduğunu düşünüyorum. Öyle hiçbir zaman düşünmedim.” (K19, 33 yaşında, Güzellik Uzmanı)

Bu söylemiyle katılımcı, salgın tarihindeki diğer hastalıkların aşının geç bulunmasıyla uzun sürdüğünü ve uzun süren salgının sonucunda toplumların ekonomik sıkıntılar çektiğine işaret etmiştir. Aşı olmayı toplumsal bir sorumluluk olarak gören 18 yaşındaki diğer bir katılımcı ise aşı olmayı belirsizliklerden kurtulmak olarak görmüş ve çevreye karşı duyarlı davrandığını söylemiştir:

“Aşı olmayı hiç düşünmedim olmadan önce. Ama olduktan sonra dedim kesin olacağım diye. Oldum da zaten iki doz aşımı. Aşı olduktan sonra korona olacak mıyım olmayacak mıyım düşünmekten çok ya da bu işe yarayacak mı ya da yaramayacak mı düşünmekten çok kendi üzerime düşen görevi tamamladım. Ben sorumluluğumu yerine getirdim. Bu yüzden içim rahat diye düşünüyorum. Evet, belki aşının yüzde yüz bir etkisi yok ama ben sonuçta kendime düşen sorumluluğu yerine getirdim. Yani insanlara bulaştırmamak için. Hem de kendim bir daha geçirirsem hafif atlatayım diye aşı oldum.” (K5, 18 yaşında, Üniversite Öğrencisi)

Devlet, belirli sınırlandırmalar getirerek aşı olmayı toplumda zorunlu hale getirmiştir. Küresel risklerde, riskin yönetiminde karar verici bir kurum olarak devletler sorumluluk almalı mı almamalı mı tartışması risk toplumu kuramında tartışılan konulardan biridir (Beck, 2019). Katılımcılardan bazıları devletin aşı müdahalesini gerekli bularak devletin bedene müdahalesini meşru bulmuşlardır. Zorunluluk olmadan uymanın olmayacağını katılımcılar şu sözlerle dile getirmektedir:

“Bu aşının zorunlu tutulması gerekiyor zorunlu tutulmazsa zaten dediğim gibi sosyal sorumluluk olmayacak. Kimisi olacak kimisi olmayacak olanla olmayan arasında bir fark olacak. Yani aslında her şey bireylerin tercihi bırakılması gerekiyor ama söz konusu sağlıksa ve toplumu ilgilendiren bir durumsa tabi ki zorunluluklar olmadan da maalesef uyulmuyor.” (K9, 24 yaşında, Dış Ticaret Uzmanı)

“Kasti değil bunun bir faydası olduğunu düşünüldüğü için zorunlu kılındı çünkü her kafadan ayrı bir ses çıkıp herkesin ayrı bir fikri olduğu için toplum psikolojisi olarak örnek veriyorum ben kendimi korumaya çalışıyorum. Bunun gerçekten bir koruması varsa neden bir diğer insanın bana zarar versin diye düşünüyorum. Bence gerekli bir şey. Kanıtlanmış faydası ve zararı var mı bilmiyorum. Tabi ki istatistikler var. Onlara da baktım hangi aşı kaç tane oldu işte oranları nedir entübe olanlar normal olanlar falan. Etrafımda birkaç kişi Covid olduğunda aşıları olanlar ayakta geçirdiğini gözümle gördüm. Aşısız olanların çok ağır geçirdiğini de gördüm. Şöyle düşünüyorum beden üzerinde yaptırım uygulamak ama aslında biz kendi bedenimizi korumuyorsak biz kendi bedenimiz üzerinde yaptırım uygulatıyormuşuz gibi düşünüyorum ben. Koruma seçeneğin varsa neden geri durduğunu anlamıyorum ben insanların.” (K12, 29 yaşında, Makine Mühendisi)

Salgının insanlar arasında yarattığı farklı yan etkiler ve salgının hızla yayılması hastalığın farklı şekillerde yansımalarına neden olmuştur. Çoğunluğun

“daha ağır geçen bir grip” olarak tanımladığı Covid-19, kimi hastalar için daha sancılı geçmiş, bazı hastalarda ölümle sonuçlanmıştır. Hastalığın insanlar üzerindeki farklı yansımaları, kesin bir tedaviyi bulmayı güçleştirmiştir. Covid-19 tedavisi için ilk olarak hâlihazırda var olan Sinovac aşısı kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra ise Almanya, aşı çalışmalarının sonuç verdiğini duyurarak Türk bilim insanlarının üzerinde çalıştığı Biontech aşısını piyasaya sürmüştür (Arıtürk, 2021: 216).

Katılımcıların 14’ü Biontech 9’u Sinovac olmayı tercih etmiş, iki katılımcı ise hiç aşı olmamıştır. Aşı olan katılımcılardan 8 tanesinin aşı tercihinin belli başlı bir nedeni bulunmazken (stokta hangisi varsa onu olduk, onda sıra daha azdı bu yüzden tercih ettik gibi) geri kalan 15 kişi aşı tercihinin belirli bir nedene bağlı olarak gerçekleşmiştir. Yakınlarının tavsiyelerine uyup çevresindeki insanların deneyimlerine güvenmek, ailesinin önerdiğini benimsemek, teknoloji ve bilim alanında değerlendirmelerde bulunmak gibi pek çok faktör katılımcıların aşı tercihinin etkilemiştir:

“Aşı Olduk. Biontech olduk. Eşim sağlıkçı olduğu için onun daha koruyucu olduğunu söylediği için benim de ona güvendiğim için olduk. Çünkü aşı olmak zorundasınız. Toplu taşımaya şehirlerarası yolculuk vs. gidemiyorsunuz.” (K23, 33 Yaşında, Bekçi)

Bazı katılımcılar daha uzun zamandır kullanılan bir aşı olması sebebiyle Sinovac’ı tercih ederken bazı katılımcılar ise Alman teknolojisine duydukları güvenle birlikte Biontech’i tercih etmişlerdir. Belirli alerjileri ve hastalıkları olan insanlar Sinovac’ı tercih etmişlerdir. Çünkü Sinovac daha uzun süreli denenmiş bir aşıyken Biontech’in yan etkileri daha belirsizdir:

“Çünkü Biontech’in çok daha fazla yan etkili olduğunu gördüm insanlarda o yüzden ben çok fazla cesaret edemedim. Sinovac olmak istedim.” (K9, 24 yaşında, Dış Ticaret Uzmanı)

“Var. Alman teknolojisi ile Çin arasındaki küresel fark. Çok çok daha gelişmiş bir ülke olduğu için. Ve Almanya yaklaşık 2012 yılından beri bu tür bir virüsün dünya genelinde yayılabileceği için planlamasını ve ön çalışmasını yapıyordu. Ondan dolayı diğer ülkelere oranla daha hızlı bir şekilde uygulanmasını sağladı.” (K13, 42 yaşında, Yönetici)

“Virüs Çin’den geldi. Çin aşısı olmayalım falan diyorlar ama ben o konuda açıkçası çıkan yerden gelecek aşının daha iyi olabileceğini düşünüyorum.” (K14, 23 yaşında, Üniversite Öğrencisi)

Aşı karşıtlığı, pandemi dönemiyle birlikte gündemde en çok yer bulan tartışmaların başında gelmekteydi. Aşının içeriğine duyulan güvensizlik ve yan etkilerinin neler olacağı konusundaki belirsizlikler, bu karşıt görüşlere dayanak oluşturmaktaydı. Özellikle aşı vurulmadan önce imzalanan onay belgesi, yan

etkilerinden sorumlu olarak hastayı öne çıkarmaktaydı. Devletin yasalarla belirlenmeyen fakat belirli kısıtlamalarla zorunluluk attığı aşıya dair tutumu biyopolitikayı yani disiplin iktidarını öne çıkartmıştır. Disiplin iktidarı insanları belirli normlarla sokarak her türlü sapmayı engellemeyi amaçlamaktadır (Han,2019: 29-30). Aşı süreci bedene müdahaleyi beraberinde getirirken bu müdahale disiplin iktidarına uyum sağlar şekilde toplumsal kontrol mekanizmalarıyla gerçekleşmiştir. Devletin aşı yapmaya dair zorunlu bir yasa çıkartmayıp aşılamaı belirli yaptırımlarla teşvik etmesi ve alıkoyması biyopolitik bir sonuçtur. Bauman toplumsal kontrolün toplumlarda iki şekilde gerçekleştiğini savunmaktadır. Toplumsal düzen için insanlar gerektiğinde yapılmamasını istenen şeyden alıkonulmaktadır. Bir diğeri olarak yine toplumsal düzenin sağlanması için yapılması gerekenin teşvik edilmesidir (Bauman, 2018: 19). Aşı süreci analiz edildiğinde devletin aşıya dair tutumu bazı kontrol mekanizmalarıyla düzenlenmeye çalışılmıştır. Özellikle kamusal kalabalık alanlara aşısız insanların alınmayışı, toplu taşımaya bineme gibi kısıtlamalar alıkonulan toplumsal kontrole örnek oluşturmaktadır. Üniversite öğrencisi katılımcı aşı olmayı reddetmiş ve aşı olmamanın aşı olan kişiler arasında PCR testi olmak açısından eşitsizlikler yarattığını söylemiştir:

“Bence koruyuculuğu yok. Covid’den koruyacağımı düşünmediğim için olmadım. Bunun yerine bağışıklığımı güçlendirmeyi tercih ettim. Aşı olan hiçbir insan PCR testi yaptırmıyor. Mesela ben aşı olmadım yani ben sürekli PCR testi yaptırmak zorundayım. Hani aşı yapan bir insanında bulaş riski varsa ki yani benim de var. Eşit şartlarda ise onların yaptırması lazım. Onların da yaptırması gerekiyor PCR testi. Çünkü biz hepimiz ortak bir alana giriyoruz. Eşitsizlik yarattı ve bence bu salgının boyutunu da değiştirdi. Yani aşıları olan da olmayan da PCR testini yaptırıp ortamlara yani sosyal ortama girseydi bu kadar vakalar artmazdı bence. Yani ben öyle düşünüyorum. Herkese eşit davranılmalıydı o süre zarfında.” (K16, 24 yaşında, Üniversite Öğrencisi)

Diğer aşı karşıtı katılımcılar doğruluğu ispatlanmamış aşı için bireylerin imzaladığı rıza belgesini bir suçlu bastırma onayı olarak algılamışlardı ve aşıya dair güvensizlik beslemişlerdir:

“%100 kobay olduğumuzu düşünüyorum. Bunu şuradan anlıyorum. Tamam, Sağlık Bakanlığı ve hükümet ilerleyen dönemde herhangi bir aksaklık, soru işareti çıktığı zaman muhatap olarak kendini güvenceye almak durumunda ama sosyal devlet anlayışı olarak baktığımız zaman aşı öncesinde imza alınıyor. İşte biz bunlardan sorumlu değiliz. Şundan sorumlu değiliz. Her şeyi kabul ediyorum ama her şeyi sunmuyorlar. Yani ben oluşabilecekleri, riskleri kabul ediyorum diye imza atıyorum ama oluşabilecek riskleri bana anlatmıyor. Yani bunun ucu açık. Adam iki aşı olmuş kalp krizi geçirmiş ama hiçbir hak iddia edemiyor. Burada ciddi bir baskı olduğunu düşünüyorum. Toplumsal ve devlet tarafından da yapılan baskı.” (K7, 27 yaşında, İş Yeri Sahibi)

“Aşı olmadım. Güvenmiyorum. Denek olarak kullanıldığını düşünüyorum. Ben aslında direkt aşıya karşıyım. Çocuğuma da aşı yaptırmadım. İmkânım olsa

kendime de aşı yaptırılmasına müsaade etmezdim. Sorumluluğu kabul ediyorum aşı yaptırmamanın sorumluluğunu.” (K15, 25 yaşında, Ev Hanımı)

Aşı süreci başından itibaren tartışmalara konu olmuş ve bireylerde farklı düşünceler yaratmıştır: Aşının devlet tarafından zorunlu tutulmasını savunanlar, aşının toplumsal bir bilinçle uygulanmasını gerektiğini savunan aşı çekimserleri ve aşıya güven beslemeyen aşı karşıtları. Bu gruplar içinde aşı olan katılımcıların aşı tercihleri ise yukarıda özetlendiği gibi farklı nedenlerden etkilenmiş, aşının çıkış ülkesi bu noktada en belirleyici faktör olmuştur. Zorunluluk olarak aşının olmasını savunan kişiler toplumsal bir sorumluluk olarak aşının gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Aşının zorunluluk olmadan bilinçli şekillerde gerçekleşmesi ve bunun yanı sıra aşıya dair güvensiz olup ama yine de aşı olan kişiler aşı çekimserliğini oluşturmuşlardır. Bir diğer grup olan aşı karşıtları ise aşının yan etkilerine yönelik rıza metninin her şeyden sorumlu olanın birey olarak gösterilmesinin onlarda güvensizlik yarattığı üzerinde durmuşlardır. Tüm bu ayrımlar disiplin iktidarının bir sonucu olarak devletin insanlar üzerinden belirli kontrol mekanizmalarıyla süreci yönettiğinin bir göstergesidir.

4.3.4. Manipülasyon Aracı Olarak Medya: “Viral Görüntüler Korku Saçtı”

2019’un son günlerinde Çin’de ortaya çıkan Covid-19’u, tüm dünya ilk olarak haber kaynaklarından, internetten ve televizyonlarda çıkan “viral” görüntüler üzerinden öğrenmişti. Titreyerek bayılan insanlar, kapatılmaya yönelik polis kontrolü, şehir giriş-çıkışındaki ve marketlerdeki yığılma görüntüleri; Çin’de yaşanan şeyin tam olarak ne olduğu konusunda insanlar üzerinde bilinmezlik ve korku yaratmıştır. Bu görüntüler, kaygı düzeyini yükseltmiştir (Aşkın vd., 2020: 308). Katılımcılara Covid-19 virüsünü nasıl öğrendikleri ve ilk hissiyatlarının ne olduğu sorulduğunda neredeyse yarısı Çin’de çıkan görüntülerin onları çok korkuttuğundan bahsetmiştir:

“Televizyonlardan öğrendim. Çin’de bir hastalığın başladığını, sonra o zamanki haberlerde ya da işte şeylerde çok daha farklı büyük insanlar bir anda yere yığılıp kalıyorlar, titriyor sonra çok hassas geçirenleri karantinaya alıyorlar sanki duvarla örülmüş insanlar kapılara tokmaklıyor kâbus gibi bir şeydi yani. Bu nasıl bir hastalık diye düşündüm. Hiç bize geleceğini düşünmedik de yani nasıl öyle... çok farklıydı yani hastalığın bize tanıtımları. Hastalığın ülkemize sıçraması bir kişiyle iki kişiyle başladı. Ondan sonrası kimi zaman kabus gibiydi kimi zaman bir oyun gibi çok fazla çözümleyemediğimiz bir andı. Sonra herkes evlerine kapandı, iş yerleri kapandı, evlerin içinde kaldık yani bilemiyorum değişik bir süreçti. Ve hala da devam eden bir süreç sonuçta.” (K1, 52 yaşında, Ev Hanımı)

Hastalığın başlangıcından tedavi sürecine kadar olan tüm aşamaları medyada yer bulmuştur. Salgının yarattığı belirsizliklere medyada çıkan doğruluğu ispatlanmamış haberlerde eklenince toplumda korku ve panik kaçınılmaz olmuştur. Toplumda salgından çok salgının ‘gösterge değeri’ ön plana çıkmıştır. Covid-19 pandemisinin gösterge değeri ve toplumdaki yeniden üretiminde kitle iletişim başat bir rol oynamıştır. Kitle iletişim araçlarıyla sürekli olarak haber üretimi toplumu bir anlam talebi krizine sokmuştur. Her şeye yönelik haberin oluşu neyin gerçek neyin gerçek olmadığı konusunda insanları belirsizliğe sürdürmektedir. Bu durum ise Jean Baudrillard’ın *Simülakrlar ve Simülasyon* kitabında bahsettiği kuramını hatırlatmaktadır. Baudrillard’a göre simülasyon çağına artık imgeler, gösteriler ve gösterge oyunlarının yarattığı hipergerçeklik hakimdir. Bu çağ da kullanım ya da değişim değeri değil ‘gösterge değeri’ nesne için önemlidir. Gösteren ile gösterge arasındaki sınır çizgisi ise bu süreçte görünmez olmuştur. Simülasyon evreninde gerçek ve imge karşılıklı olarak birbirlerini dönüştürmüş ve sonunda ikisi de yok olup gitmiştir. Gerçeğin yeniden üretimi ve hipergerçek haline gelmesi söz konusudur (Baudrillard, 2011). Kaynağı belirsiz ve gerçek dışı yapılan hem aşya dair paylaşımlar hem de virüse karşı birçok haberin medya kanallarıyla dolaşıma girmesi, halkın endişe düzeyini arttırırken bir yandan da bu deformeasyon süreci bilgi savaşına dönerek virüse karşı yanlış ve aldatıcı haberler üretilmektedir (Aydın, 2020: 78). Katılımcılar arasında medya güvensizliği şu şekillerde örneklendirilmiştir:

“En başında biraz mantıklı geliyordu. Ama sonra sürekli bir şeyin reklamı yapılıncı, reklamı yapılan şeyin kötü olduğunu ben mesleğimde öğrendiğim için sürekli aşı ol aşı ol aşı ol ve aşı olmayı da artık böyle bir kampanya haline dönüştürülmesi insanda bir güven problemi ortaya çıkartıyor. O güvenden dolayı da aşının bana zarar vereceğine inanıyordum. Hala aynı fikirdeyim. Olduğum halde.” (K2, 24 yaşında, Grafik Tasarımcı)

“Bir kere sosyal medyaya hiç güvenmiyorum. Çok yalan haberler var. Medyanın da bu işi biraz abarttığını düşünüyorum. Yani insanları fazla sıkıyorlar bu konuda. En basit örnek televizyonda izledim haberlerde şimdi karı koca el ele tutuşmuş yürüyor. Spiker diyor ki sosyal mesafeyi korumuyorsunuz. Adam da diyor ki biz karı-kocayız. Spiker hala diyor ki sosyal mesafe var. Yani bu insanlar sonuçta evde beraber yaşıyorlar. Abartıyorlar yani olayı habercilikten çıkartıyorlar. Medya biraz da bu işin üstüne fazla düştü. Sonra bazı doktorlarımız insanları fazla korkuttu ve kesinleşmiş bir delil olmadan insanlara şunu yapmayın bunu yapmayın işte evden çıkmayın gibi. İlk başlarda verilen bazı kararların sonradan doğru olmadığı ortaya çıktı. Kendileri itiraf ediyor. ‘İşte biz yaşlılarımıza evden çıkmayın dedik aslında yanlış yaptığımızın farkına vardık’ dediler. Aslında o zaman verilen her karar doğru bir karar değilmiş. Farkına vardılar. İnsanları bazı noktalarda abartılı bir şekilde yanlış yönlendirdiler. İyilik yapalım derken...” (K18, 35 yaşında, Destinatör)

Beck, risk toplumu anlatısında riski; bilim, bilgi ve medyayla ilişkisel olarak ele almaktadır. Ona göre risk toplumu aynı zamanda “bilim, medya ve bilgi toplumu”dur (Beck, 2019: 67). Bilim ve araştırmalar bilgiye form verirken kitle

iletişimiye bilgiyi yaymaktadır. Covid-19 pandemisine yönelik araştırmalar virüsün bilinmezlerini ortaya çıkarırken, kitle iletişim araçları virüse yönelik bilgileri kamuoyuna sunmuştur. Medyada çeşitli mecralar aracılığıyla Covid-19'a yönelik birçok haber üretilmiştir. Belirli bir filtreleme ve kontrolün olmadığı yeni internet kökenli medya kaynakları, pandemi döneminde birçok kökensiz haber üreterek dezenformasyon yaratmıştır. Bu dezenformasyon süreci hastalığa dair bilinmezliğin yarattığı korku ve paniği üst seviyelere çıkartmıştır. Özellikle pandeminin ilk başlarında hastalığın kasıtlı ve yapay olarak üretildiğine yönelik hipotezler tedavi sürecini ve devamında aşı provokasyonunu etkilemiştir (Altuntaş vd., 2022:19):

“İlk zamanlar bilgilendirici gibiydi ama daha sonra özellikle aşı konusunda manipüle ettiğini düşünüyorum. Aşı konusunda bir mahalle baskısı olduğunu düşünüyorum. Basın araçlarıyla siyasi düşünürlerle insanların paranoyalığıyla insanları dışlayarak bir manipüle süreci oluşturuluyor gibi. Süreci Twitter’den takip ediyordum. Direkt halkın nabzını takip ediyordum bir de ana akım medyada yer bulamayan uzmanların görüşlerini. Halkın ortak görüşüne ortak kararına da daha çok güveniyordum. Bir siyasi karardan ya da mahalle baskısından daha çok güveniyordum.” (K6, 27 yaşında, Polis)

“Burada ciddi bir baskı olduğunu düşünüyorum. Toplumsal ve devlet tarafından da yapılan baskı. Özellikle TV’lerde aman aşı olun aşı olmazsanız şöyle olur aşı olmanız lazım aşı vakaları şu kadar düşürdü vs. tamam düşürdüğünü ben de biliyorum doğru ama ilaç kullandınız. Tabi ki faydası var ama tabi ki bir yandan da götürüyor. Getirisi götürüsünden fazla ise bu bizim için makul bir seçenektir. Ama biz götürüsünü bilemiyoruz. Riskleri olan ciddi manada riskleri olan bir şey bunu söyleyen kişiler komplo teorisyenleri değil ben bunları Youtube üzerinden takip ediyorum haber kanallarını çok taraflı buluyorum. Oradan takip etmiyorum zaten o taraf da çok özgür olmadığı için olması mı gerek bu da farklı bir konu. Türkiye özgür medyaya ne kadar hazır? Ama takip ettiğim kişiler kalifiye yetkin kişiler hani bunların ortak noktası aşının riski getireceği aleni ortada.” (K7, 27 yaşında, İşletme Sahibi)

Pandemi sürecini medya üzerinden ele aldığımızda çeşitli medya araçlarıyla katılımcıların süreci takip ettiği görülmüştür. Medyanın bu süre içerisinde bilgi verici özelliğiyle insanların başvurduğu bir alan olması ve salgın yönetiminin herkese ulaşılabilir olması açısından olumlu sonuçlar doğurduğu gözlemlenirken yapılan haberlerin çokluğu ve doğruluğunun ölçülememesi toplumda bilgi kirliliğine yol açarak olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Katılımcıların neredeyse hepsi medyanın bu süre içerisinde manipüle edici bir rol oynadığını düşünerek bilginin kaynağını araştırmışlar ve kendilerince doğru gelen kaynaklardan(bilim insanları, haber kanalları, bakanlık açıklamaları gibi) süreci takip etmişlerdir. Medyaya yönelik bir bilincin olmasını ve haberlerin değil bireylerin inanışlarının toplumda gösterge değeri oluşturması gerektiğine yönelik bir inanç beslenmiştir.

4.4.Risk Farklılaşması

Pandemi dönemi insanlar arasında belirli farklılaşmalara neden olmuştur. Katılımcılarla yapılan görüşmeler de bu farklılıklar en çok mekân, dayanışma ağları ve çalışma hayatına yönelik ortaya çıkmıştır. Pandemi sürecinin geçirildiği mekândan doğan farklılaşmalar kır ve kentte olma durumuna göre farklı açılımlar yaratırken dayanışma ağlarındaki dönüşüm aile ve bireyselleşme ayrımıyla ele alınmıştır. Çalışma hayatında ise; zorunlu olarak işe gidenler, uzaktan çalışanlar, sektör bazlı daha fazla eşitsizliğe uğrayanlar ve pandemi döneminde avantaj yakalayan kişiler arasında farklılaşmalar gözlemlenmiştir. Risk farklılaşması böylece katılımcıların gündelik hayatlarına da yansımıştır.

4.4.1.Mekansal Farklılaşmanın Getirdiği Eşitsizlik

Pandeminin geçirildiği mekân, risk ortamı açısından önem arz etmektedir. Kent ve kır mekânlarında pandemi sürecini geçiren katılımcılar arasında mekân deneyimi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Süreci kentte deneyimlemek kimileri için olumlu kimileri için olumsuz olarak tanımlanırken benzer ikilik kır ve pandemi teması içinde geçerli olmuştur. Pandemi sürecinin geçirildiği mekân hem risk faktörü hem de gündelik hayat dinamikleri açısından belirli farklılaşmaları beraberinde getirmiştir.

4.4.1.1.Kentte Olmak

Katılımcılardan özellikle pandemiye kentte geçiren görüşmeciler, yaşadıkları ortamı yoğun risk mekânı olarak tanımlamışlardır. İstanbul'un risk haritasına bakıldığında her zaman risk yoğunluğunun fazla olduğu bir şehir olarak gözlemlenmiştir. Ölçülebilir risk açısından değerlendirildiğinde nüfus yoğunluğunun fazla olması, bulaş riski oranının İstanbul'da çok daha fazla olduğunu düşündürmektedir. Katılımcılar kalabalık ortamlarda bulunmanın zorluğundan ve özellikle toplu taşıma kullanma zorunluluğu olan kişilerin bu dönem içerisinde daha fazla risk ortamında kalmasından bahsetmiştir:

“İstanbul'da yine aynı evimizde geçirdik. Bir kere insan İstanbul'da yaşıyorsa dışarıya çıktıktan sonra bulaşma imkânı çok daha fazla. Çünkü çok kalabalık ve aşırı derecede kalabalık ve çoğu insan dışarıdan işlerini yürüttüğü için dışarıya çıkmak mecburiyetindeler. Şu dönemde bazı kişiler daha az riskli olmayı seçerek köylerine göç ettiler. Ama sonuçta köyde kazanılan maddiyatla burada kazanılan maddiyat bir değil bu yüzden de cebini düşünerek çoğu insan burada kalmayı tercih etti.” (K5, 18 yaşında Üniversite Öğrencisi)

“Kent tabi kalabalık olduğu için risk ortamı var. Sonuçta ister istemez bir yere kadar kendini koruyabiliyorsun. Sosyal mesafeyi bir yere kadar tutabiliyorsun.

Örneğin pazarlarda. Ya da iş ortamında yan yana olmak zorunda kalıyorsun ağzında maske olsa da. Sonuçta kalabalık bir ortam. Tabi bunlar dezavantaj. Kentin verdiği dezavantajlar. Memlekette köyde olsan her taraf ağaçlık zaten havadar olduğu için havası temiz. Yani gezme alanları daha fazla. Daha sosyal daha temiz daha açık, ferah. Bence kentte geçirmenin hiçbir avantajı yok. Zaten her yere otobüsle, metroyla, dolmuşla gittiğimiz için oralara da hep maskeyle gitmek zorunda maske takmak zorundasın. Arabanın içi sıcak boğuluyorsun. En büyük dezavantajlarından biriside bu.” (K18, 35 yaşında, Destinatör)

“Kent merkezi çok kalabalık. Kent merkezinde çalışmak da çok yoğun ve kalabalık. İnsanlarla çok temas halinde bulunmak zorunda kalıyorsun. Ve bu yoğunluğun vermiş olduğu stres. Yoğunluk. Mesela pandemi öncesinde herkes bir toplu taşıma kullanıyordu. Şu an mesela herkes daha çok kişisel araca döndü. Yoğun bir trafik haliyle. Herhangi bir yere ulaşmak, gitmek bu bayağı bir zorluk veriyor. Ufak bir şehirde daha kolay ulaşabilirsin. Daha kolay gidebilirsin. Büyük merkezlerde bu daha yorucu. Kalabalık, kafanı dinleyebileceğin hiçbir yer yok. Maddi manevi zorlayıcı oluyor.” (K24, 32 yaşında, Hemşire)

Bir diğer katılımcı ise semt bazında farklılıklardan bahsederek İstanbul’un farklı semtlerinde geçirilen pandemi deneyiminin eşitsiz yanlarını ele almıştır:

“Evinde kent merkezinde geçirdim. Bulunduğum bölge Küçükçekmece/Halkalı tarafında kendi aracım olduğu için rahatlıkla sahile ineildim. Bulduğum çamlık alanlarında sporumu yapabildim. Ama İstanbul’un başka köşelerinde olsam mesela bugün Esenler’de olsam bu durum aynı olmazdı. Bulunduğum ikametgâh ettiğim yerlere göre değişirdi. Bugün Etiler’de olsam benim için farklı olabilirdi. Ya da Cihangir’de olsam bambaşka olurdu.” (K4, 29 yaşında Yurt Dışı Danışmanı)

Pandemi dönemini kentte geçirmenin yarattığı eşitsizliklerin yanı sıra pandeminin “hangi evde?” geçtiği de eşitsiz ortamlar yaratmıştır. Pandemi deneyimi dört duvar arasında geçen ve pandemi sürecini hapis hayatı olarak değerlendiren kişiler doğaya karşı bu süreçte daha fazla özlem beslemişlerdir. Süreci kent dışında geçiren kişiler ise doğayla daha fazla etkileşim halinde olmuşlardır. Bu süreçte evden çalışan bir katılımcı, yaşadığı çevrenin çarpık kentleşme içerisinde olmasından dolayı pandemi döneminde çokça bunaldığından bahsetmiştir:

“Kentte olmak zorluktu. Evdesin evden çıkamıyorsun. İştesin ofisten çıkamıyorsun boğuluyor insan. Camı açamıyorsun. Nefes alamıyorsun. Evler zaten dip dibe oturduğum alan hep bitişik bina. İnsanlar balkona çıkarak konuşmaya çalışıyor. Balkona çıkıyor insanlar birbirleri ile sohbet ediyor. Evde teksin bir yandan çalışıyorsun. Çalışmaktan çok sıkılıyorsun. Arkadaşların ile görüşemiyorsun. Ailen zaten gitmiş dışarıda. Bir yandan aslında iyi oluyordu. Şöyle söyleyeyim tek kalıyorsun kendini dinleyebiliyorsun bu açıdan iyi oluyordu. Ama iş yükünün artması ve eve tıklamak zorunda olmak insanı yordu biraz.” (K11, 24 yaşında, Muhasebeci)

İşletme Sahibi katılımcı ise süreci site içerisinde yaşadığı evinde geçirmiştir. Site içerisinde açık sosyalleşme alanlarının olması bu süreci daha olumlu geçirmesine sebep olmuştur:

“Site içerisinde belirli bir alan olduğu için yasaklara rağmen çıktık dolaştık. Ben burada karantina yaşamadım. Biraz daha toprağa eriştim. Site içi kontrol

olmadığı için sitede yaşayan o kesim biraz daha ayrıcalıklı yaşadı diyebilirim.”
(K7, 27 yaşında, İşletme Sahibi)

Pandemi de sokağa çıkma kısıtlamalarıyla eve kapanan insanlar için ev ortamı önem arz etmiştir. Geniş bahçeli evler, site alanları, kırdaki müstakil evler insanların doğa deneyimini fazlalaştırmıştır. Bu tarz dezavantaja sahip olmayan ve İstanbul’un kalabalık semtlerinde iç içe geçmiş binalarda oturan insanlar doğayla etkileşim içinde olmayı hayal etmişlerdir. Beck risk toplumu kuramında küresel risklerin özellikle sanayileşmeyle tahrip olan doğa üzerinde farklı anlamlar yarattığı üzerinde durmuştur. Ona göre klasik sanayi toplumu doğa-toplum karşıtlığına dayanırken risk toplumu uygarlıkla bütünleşmiş bir toplum-doğa anlayışı üzerine kuruludur. Küresel bir risk olarak Covid-19 pandemisi insanın unuttuğu doğayla etkileşimini hatırlatmış ve doğanın insan yaşamıyla bütünlüğü bir kez daha küresel risk faktörüyle gözler önüne serilmiştir.

4.4.1.2. Kırdan Olmak

Covid-19 pandemisi kısa sürede Türkiye’nin birçok şehrine yayılmıştır. İstanbul’daki nüfus yoğunluğu göz önüne alan katılımcılardan imkânları olan kişiler hem hastalık bulaş riskinin daha az olduğu hem de kendini kentte olmaya göre daha az kapanmış hissedebileceği kır hayatını tercih etmişlerdir. Yoğun riskten kaçışın yanı sıra okulların kapanması, bazı sektörlerin evden çalışması, kentte yaşayan yaşlı nüfus ve tam kapanma dönemleri uygulamaları; kırla bağı olan insanların kenti terk etmesindeki sebepler olmuştur. Virüs riskinden kaçış olduğu kadar dört duvar arasında kapanmayı göze alamayan kişiler yazlıklarına ve köylerine gitmeyi tercih etmişlerdir. İstanbul’un en yoğun semtlerinden biri olan Esenler’de yaşayan bir katılımcı pandemi döneminin başlangıcında Ayvalık’taki yazlıklarına giderek burada kendilerini her şeyden soyutladıklarını anlatmıştır:

“Yazlıkta zaten herkesten uzaktık. Ve bizim binamız da şöyle söyleyeyim karşı komşumuz yok mesela. Onlar Almanya’da yaşıyor. İnsanlardan da soyutlamıştık kendimizi. Yazlık bir yer olduğu için yazlık olarak kullanılıyordu. Yani öyle insanlarla bir alışverişimiz yoktu. Bahçeye gidip geliyorduk. Orda bahçede, bahçe işlerini öğrendim annem babamdan. Doğayla hiç vakit geçirmediğim için doğayla yapılan aktiviteleri de hiç bilmiyordum açıkçası. En basiti biber domates soğan ekmeyi bile öğrendim yani. “ (K16, 24 yaşında, Üniversite Öğrencisi)

Bu katılımcı ailesi ile birlikte yazlığa gelerek sadece kendini korumamış aynı zamanda burada geçirdiği vakitlerde kırdan olmanın avantajıyla daha fazla doğa deneyimine sahip olmuştur. Kalabalık kent hayatını terk eden katılımcı yazlıkta olduğu zamanlarda da kimseyle görüşmemeye dikkat etmiştir. Benzer şekilde

pandemi dönemiyle birlikte eşi ve çocuğuyla beraber Zonguldak'taki ailesinin yanına giden ev hanımı katılımcı pandemiyi köy hayatında geçirmeyi aşağıdaki gibi özetlemektedir:

“Zonguldak’a kayınvalidem kayınbabamın evleri var onlara, onların yanına gittik. Şehirde çok fazla kısıtlandık. Maske tak, toplu taşımaya HES kodsuz almıyorlardı. Ben aşı yaptırmadım. Yaptırmayı da düşünmüyorum. Eşim de böyle, çok fazla kısıtlama için bana göre köy daha makuldü. Ben kır insanıyım. Maske takmamak. Benim için en büyük avantajı buydu açıkçası. Akrabalar arası görüşmeler vs. devam ettik. Onun dışında pek insan içine çıkmadık.” (K15, 25 yaşında, Ev Hanımı)

Bu açıklamalarıyla katılımcı, kentte sürekli kurallara uymanın kendisi için zor olduğunu ve aşı olmadığı için bu durumun onda güçlük yarattığını söylemektedir. Kent hayatı önlemlerinden sıkılan katılımcının köyde yakınlarıyla görüşmeye devam ederek önlemleri göz ardı ettiği gözlemlenmiştir. Bu da kır hayatında bulaş riskinin en az kentteki kadar riskli olduğunu gösteren bir başka boyuttur. Pandemi sürecini ailesinden uzakta, İstanbul’da geçiren bir diğer katılımcı, benzer şekilde bu süre içerisinde kırdaki olmanın risk açısından daha çok tehlike arz ettiği üzerinde durmaktadır:

“Aslında şöyle dedik bir yandan da hani iyi ki ayrı geçiriyoruz. Çünkü covid olma riskimiz düşük. Bir de şöyle küçük yerin avantajı ile büyük yerin avantajı ya da dezavantajı farklı oluyor. Şimdi büyük şehirdesin yakalanma oranı daha fazla. Ama dışarı çıkmadığımız için kendimiz de aslında şanslı sayıyorduk. Şöyle bir şey benim ailem küçük yerde yaşamasına rağmen hepsi covid oldu.” (K22, 27 yaşında, Kâtip)

Kırsal alanda pandeminin geçirilmesi, sıfır risk ortamı yaratmadığı gibi yüz yüze iletişim ve dayanışmanın devam etmesi kır hayatının da pandemi süreci için risk ortamı olduğunu göstergesidir. Aynı zamanda riske yönelik alınan bireysel önlemler ve toplumsal bilincin riskin geçirildiği mekân kadar önemli olduğu söylenebilir. Virüsün ilerleyen günlerinde vaka sayılarındaki fazlalık sebebiyle kapanan köyler kırdaki da risk oranının fazla olduğunu gözler önüne sermiştir. Kırdaki, insanlar arası etkileşimin birebir gerçekleşmesi risk haritalarını oluşturmada kültürün etkisini göstermektedir. Pandemiye kentte geçiren katılımcı kendi memleketinden örnek vererek kırdaki yüz yüze dayanışma ağının covid döneminde de devam ettiğini söylemektedir.

“Kırsalda olanlarda karantina daha güzel geçti yani. Adam şimdi birbirine süt vermedi mi yani. Komple köy Covid olmuş diyelim. Bence onlar kahvehaneye bile gitmişlerdir. Risk hissedilmedi ya. Memleketim benim Hatay/Dörtüol. Memlekete gittiğimde herkes sokakta. Sokağa çıkma yasağı olan günlerde bile. Polis arkadaşı, jandarma arkadaşı. Onu orada yargılayacak kimse yok. Burada kimse birbirini tanımıyor yani.” (K7, 27 yaşında, İşletme Sahibi)

Kır-kent üzerindeki riskin yansıması gözlemlendiğinde Covid-19 virüsünün herhangi bir mekânsal sınırlama olmaksızın tüm insanları etkilediği gözlemlenmiştir. Vaka sayılarının fazla olması sebebiyle kapatılan köyler risk oranının kırsalda da yüksek olduğunu göstermiştir. Bu durum kültürün ve bireysel bilincin virüsün bulaş riski üzerindeki etkisini göstermektedir. Aynı zamanda Beck'in risk toplumu kuramında belirttiği küresel risk tanımlamasına paralel şekilde Covid-19 pandemisi ayırım gözetmeksizin herkese ulaşabilmektedir. Kısıtlama dönemlerini kent dışında kırdan geçiren katılımcılar doğayla ilgilenmiş ve bu dönemde ruhani olarak daha iyi hissettiklerini paylaşmışlardır:

“Köye gitme açısından evet. Bahane gibi oldu. Sabah kalkardım tavuklardan yumurtayı alırım. Gayet organik bir hayat. Bahçede zaten domates biber salatalık ne istersen var.” (K15, 25 yaşında, Ev Hanımı)

“Bizim yazlıkta bahçemiz var. Zeytinliğimiz var. Oraya gidip geliyoruz. Orada çardağımız falan var. Yemek yiyebiliyoruz. Açık alanımız var çevresi kapalı olan. İsteddiğimiz kadar bahçemize çıktık. Hapishanede kalmadık yani. Zaten babamın çiftçi belgesinden dolayı yasak saatlerinden de muaftık. İstedğimiz zaman gidiyorduk geziyorduk. O konu da bir sorun yaşamadık ya. Ben çok güzel atlattım pandemiyi.” (K16, 24 yaşında, Üniversite Öğrencisi)

Risk ortamı olarak değerlendirilen kent ve kır mekânları, katılımcıların cevaplarından doğan bulgularla değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sonucunda kır ve kentte geçirilen pandemi deneyiminin avantajlı ve dezavantajlı yanları üzerinde durulmuştur. Pandeminin kırdan geçirilmesi çoğu katılımcı için avantaj kabul edilirken kent ise sağlık ve gıda hizmetleri gibi temel ihtiyaçlara erişilebilirlik açısından avantajlı bulunmuştur. Nüfus yoğunluğu ve kamusal hayatın devamlılığı kent hayatında pandemi deneyimini daha riskli hale getirmiş ve özellikle kapanma döneminde şehirdeki evlerinde geçiren katılımcılar kent pandemi deneyimini “hapis hayatı” olarak tanımlamışlardır. Kentte toplu taşıma kullanmak zorundan kalan katılımcılar bu sürecin onlar için daha dezavantajlı geçtiği üzerinde durmuşlardır. Bunun yanı sıra riskin kır ya da kent ayırımı gözetmeksizin ulaşılabilir olduğu üzerinde durulmuş, pandemi deneyiminin doğayla insan arasındaki bağı yeniden düşündürdüğü açıklanmıştır.

4.4.2. Dayanışma Ağlarının Getirdiği Eşitsizlik

Pandemi döneminde sosyal mesafe, kişinin çevresini etkilemiş ve bireyler evlerine kapanmıştır. Pandemi dönemi ve kapanma süreciyle beraber eve kapanma aileye dönüşü yaratırken dış hayatla sosyalleşme dijitalleşme üzerinden kurulmuştur. Çekirdek aile, akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri sosyal ilişkilerin

dönüşümü perspektifiyle ele alınmış, sosyal ilişkilerin dayanışma ağı üzerindeki görünürlüğü katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda analiz edilmiştir.

4.4.2.1. Aile ve Akrabalık Ağlarına Dönerler

Aile-salgın ilişkisi diğer tüm temalar gibi içerisinde farklı bakış açılarını barındırmaktadır. Bunlardan biri salgının biz olgusunu güçlendirerek aile olmaya dair olumlu iyileşmeler yaratmasıdır. Pandemi, hayatın yoğun akışında unutulmuş bazı alışkanlıkları insanlara kazandırmış, aileyle vakit geçirmek için zaman yaratmıştır. Dış ticaret uzmanı ve ev hanımı katılımcıları aile ilişkilerinin pandemide daha iyiye gittiğini ve birbirlerine daha fazla zaman yaratabildiklerini şu şekilde açıklamışlardır:

“Hep birlikte vakit geçirme şansımız oldu. Daha çok birbirimizle vakit geçirdik. Yemeklerimiz kalabalık oldu. Öğünlerimiz daha güzel oldu daha güzel şeyler yaşadık açıkçası. Birliktelik yaşadık bir evin içinde, kendi kendimize yaşadık yedik içtik, hayatın daha kısa olduğunu ondan sonra birbirimizin değerini bilmemiz gerektiğini bence şey geçti yani korkular endişeler olsa bile birlikte yaşadığımız için güzel geçti. Sıkılmadık açıkçası.” (K1, 51 yaşında, Ev Hanımı)

“Bizim aile ilişkilerimiz zaten çok güçlüydü. Ama tabi çok daha fazla geçirerek daha fazla güçlendiğini düşünüyorum ben. Daha çok birbirimize vakit ayırdığımızı düşünüyorum. Örnek vereyim hafta içi çalıştığımız için hafta sonu da arkadaşlarımızla eşimle dostumuzla geçiriyoruz çoğunlukla ama pandemi döneminde hafta sonlarını daha çok aile içi geçirdik. Daha fazla birlikte oturup sohbet etme imkânı bulduk. Daha çok şey paylaştığımızı düşünüyorum ben.” (K9, 24 yaşında, Dış Ticaret Uzmanı)

Grafik tasarımcı katılımcı ise pandemi öncesi ve sonrası ayrımıyla aile ilişkilerini gözlemlemiştir. Ailecek vakit geçirmenin pandemi öncesinde pek mümkün olmadığı üzerinde duran katılımcı, pandemi öncesi alışagelmış hayat dinamiklerinin aynı evin içerisinde aileyle baş başa vakit geçirmeyi kısıtladığını söylemiştir. Pandemide ise gündelik hayat aile anlayışının aksine herkesi eve kapatmış bu da aileyle bir arada vakit geçirmeyi arttırmıştır:

“Güzeldi aslında çok kavga falan olmadı çok fazla birbirimizi görsek rahatsız olsak da ama yine de iyi anlaştık birde birbirimizle daha fazla vakit geçirdik Aslında bir nevi beraber Hani bir şeyler yaptık Akşamları daha fazla vakit geçirdik Çünkü işten gelince ya da okuldan gelince daha az vaktimiz oluyordu. Yorgun oluyorduk ama mesela ben okul döneminin bir kısmını evde geçirdiğim için dersten çıktığın zaman yan odada annemi babamı görebiliyordum Bu biraz mutluluk veriyordu.” (K2, 24 yaşında, Grafik Tasarımcı).

Buna karşın aileyle vakit geçirmek bazı katılımcılar için bunalma, stres, anlaşmazlık ve huzursuzluk yaratmıştır. Pandemi döneminde evden çalışan muhasebeci katılımcı, bu süre zarfında ailesinin ve iş hayatının üzerinde kurduğu baskı arasında ezildiğini söylemiştir. İş hayatının ve ev işlerinin birbirine girdiği üzerinde katılımcı, bu süre zarfında ailesiyle çatışmalar yaşadığı üzerinde durmuştur:

“Zor geçti o dönem çünkü sürekli evde olmadığım için sürekli iletişim halinde değildim. Sürekli iletişim halinde olunca kardeş sonuçta kavga ediyorsun. Mesela ev dağılıyor dağılmasını istemiyorsun. Ya da temizlik yaparken onların da yardım etmesini istiyorsun. Ama en büyük sen olduğun için onlar seni gördüğünde hep bir köşeye oturuyor. İşte evi o süpürsün kıyafetleri o toplansın. Annem bakıyor işte bu akşamda yemeği sen yapsan. Patronun bir yandan arıyor şu beyannameyi de sen versen. Bide sürekli evdesin akşamları canın sıkılıyor çayın yanına tatlı mı yapsak her yer kapalı. Evde ne var ne yapılabilir. Aktivite yok evde. Soru şu hep ne yesek? Yapılabilecek hiçbir şey yok çünkü ne yapabiliriz ki başka.” (K11, 24 yaşında, Muhasebeci)

Özellikle komşuluk ilişkileri devam eden mahallelerde yaşayan katılımcıların hemen hemen hepsi komşularına bu süre zarfında yardım ettiklerini ya da komşularından yardım aldıklarını söylemişlerdir:

“Mesela geçen sene üst kattaki komşum olmuştu yaşlı bir çift. Bu süreç boyunca onlara dışarıdan plastik kaplardan aldım atılan, onlara yemek yaptım yapılabilecek tüm yemeklerden yapıp götürüyordum. Maddi manevi elimden geldiğinde yardımcı olmaya çalıştım.” (K10, 41 yaşında, Satın Alma Uzmanı)

Benzer dayanışma ağları aile içi ilişkilerde de görülmüştür. Özel bir kuruluştan çalışan hemşire katılımcı çalışmadığı ve maaş kesintisi yaşadığı dönemlerde ailesinden maddi yardım almış, ev sahibinden kira desteği görerek pandeminin bazı aylarında hiç kira ödememiştir:

“Yok çalışmadık. Hala daha aktif şekilde çalışmıyoruz. Maddi olarak etkiledi tabi ki de. Bu süreçte ev sahibimiz sağ olsun iki ay kira almadı. Ailemizden destek geldi. O dönemde baya bir sıkıntı çektik. Maddi olarak yardımcı oldular. Hem eşimin ailesi hem benim ailem o süre içerisinde bize destek oldular.” (K8, 31 yaşında, Hemşire)

Bu dönemde en çok gıda yardımı açısından bir dayanışma ağı ortaya çıkmıştır. Komşu, eş, dost akraba arasında gıdaya yönelik etkileşimler yaşanmıştır. Özellikle covid geçiren kişilerin dışarıya çıkamaması dışarı işlerini yapacak kişilere ihtiyacı yaratmıştır. Market alışverişi yapmak, sağlıklı besinler götürmek ve paylaşmak bu dönemde katılımcıların çevresiyle oluşturduğu dayanışma ağını gözler önüne sermektedir:

“Bulunduk. Pandemide biz ilçemizde Ortaköy Mahallesi bekçileri olarak maddi ortak havuzda para topladık. Çalışmayan işini kaybeden insanlara yardım kolisi hazırladık. Bireysel olarak devletten bağımsız herhangi bir devlet dernek vs. olmadan 120 koliye ulaştık. 120 koli demek 120 hane inşallah dualarını almışsındır.” (K23, 33 yaşında, Bekçi)

Dayanışma ağı çalışma hayatında da devam etmiştir. Polis ve bekçi katılımcı bu dönemde yoğun iş temposunda mesai arkadaşlarını idare ettiklerini ve bazı zamanlarda arkadaşları için tolerans gösterdiklerini söylemişlerdir. Yurtdışı danışmanı katılımcı ise bu dönemde iş ortaklarıyla maddi olarak birbirlerine yardımda bulunduklarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Şu şekilde kendi ofisimizde maaşımızı aldık bir aksama olmadı. Bunun yanında şöyle bir şey oldu. Kendi şirketim için demiyorum ama kendi ortaklarımla aralarımızda paslaştık. İki aracım vardı birini sattım hem dükkâna kullandım hem diğer ortağıma verdim. O da aynı şekilde durumunu düzeltince aynı imkânı bana yarattı.” (K4, 29 yaşında, Yurtdışı Danışmanı)

Sağlık çalışanı katılımcı bu süre zarfında mesleğiyle ilgili olarak çevresine fayda sağlamaya çalıştığını söylemiştir. Bu dönemde çokça soruya cevap vererek mesleki bilgisini çevresiyle paylaşmıştır:

“Evet tabi. Ne ilaç kullanabiliriz. Bu durumda ne yapabiliriz vs. gibi daha çok bilgi açısından yardımda bulundum. Psikolojik olarak destek sağladığım arkadaşlarım oldu. Hani yalnız bırakmayalım diye. Bir şeyler yapıp komşulara akrabalara gönderdiğimiz oldu.” (K24, 32 yaşında, Hemşire)

Sosyal ilişkiler pandemi döneminde derinden etkilenen alanlardan biridir. Bireyin eve kapanması sosyal ilişkilere de yansımıştır. Katılımcılar bu dönemde en çok aile fertleri ve komşularıyla yardımlaşmışlardır. Dayanışma ağları akrabalık, komşuluk ve aile fertleri üzerinden gerçekleşmiştir.

4.4.2.2. Gittikçe Yalnızlaşanlar

Pandemi döneminde fiziki ve sosyal teması azaltmak için yapılan sosyal izolasyon ve kısıtlamalar, insanların zamanlarının çoğunu evde geçirmelerine neden olmuştur. Özellikle pandemiye yönelik yoğun karantina önlemlerinin alındığı dönemlerde sağlıklı olan ya da olmayan herkes toplumdan soyutlanmıştır. Uzaktan eğitim ve evden çalışma durumları ile hayatın büyük bir bölümü evde geçmiştir. Sosyalleşme alanlarının kapalı olması insanların boş zamanlarının çoğunu evde geçirmelerine sebep olmuştur. Bu durum boş zaman aktivitelerinin dönüşümünü beraberinde getirirken bazı ruhani ve sosyal etkiler yaratmıştır (Özel ve Can, 2021: 66). Yalnızlık, ölüm korkusu, hayatın anlamsızlığı gibi ruhani sıkıntılar pandemi sürecinde bireylerin karşı karşıya kaldığı içsel problemlerdendir. Covid-19, toplumda endişe ve korkuya sebep olmuş bireyleri “değiştiremeyen”, “içine kapanıklık” “kaygılanan” özellikleriyle karşı karşıya bırakmıştır (Keyman, 2022: 131):

“En başta korkuyordum evde artık ne yapabilirim, sosyallik açısından. Çünkü mesleğim açısından, sanatla ilgileniyordum ama resim çizmek bile bana korkutucu geliyordu. Evde çünkü devamını bilmiyorsun yaşam tarzın yani yarın başına ölüm de gelebilir. O korkuyu artık daha net hissediyorsun Covidten dolayı, o yüzden mesleğimle alakalı bir şey yapmak da korkutuyordu. Kitap okumak da korkutuyordu ama sonra yavaş yavaş işte biraz arkadaşlarımla konuşarak motive olarak şunu yapalım onu yapalım telefonda konuşarak biraz daha kendim evin içerisinde bireysel olarak sosyalleşmeye başladım ahlamlı falan” (K2, 24 yaşında, Grafik Tasarımcı)

“Pandemiden önce kitap okuyordum kitap okumayı bıraktım. Tam tersi oldu bende. Belirsizlik çünkü. Pandemi dönemi hayatıma girince etamine başladım. Kitap okumayı bıraktım. Çünkü artık sıkılıyordum kitap okumaktan. Bilmiyorum

garip bir şey oldu. Daraltıyordu. Daha sonra yazıya başladım. Defter tutuyordum. Daha çok sorguladığım bir dönemdi. İşte insanların nasıl olduğu, benim nasıl olduğum. Bir de işte şey ne olmak istediğim ve ne olduğum. Kendimi karşılaştırdığım bir dönemdi. Sonuç yok. Pandemiden sonra her şey yarım zaten. Örgüye başladım örgü yarım, etamine başladım o yarım, defterlerim yarım. Kitaplarım yarım.” (K11, 24 yaşında, Muhasebeci)

Katılımcılar özellikle pandeminin ilerleyen dönemlerinde kendilerinde ve çevrelerindeki sosyal kopuşu dile getirmişlerdir:

“O ilk üç aydan sonra işlerin artık açılmayacağı çok bariz belli ve evdekilerden uzaklaşıyorsunuz artık. Odanıza çekiliyorsunuz. İşte filmi tek başınıza izliyorsunuz. Dışarıdan aldığınız siparişler bile belli bir dakikadan sonra bireyselleşiyor. Hani evdekilere bile sormuyorsunuz sipariş vereceğim siz de bir şeyler istiyor musunuz diye. Çünkü hep böyle motive düşük yani iş olmadığı için sabah 9’da kalkıyorsunuz kahvenizi alıp tekrar odaya geçiyorsunuz herhangi bir şey yok havalar soğuk dışarıya çıkamıyorsunuz. Ne yapacaksınız spor yapamıyorsunuz bir şey yapamayınca hayatınız odada geçiyor.” (K4, 29 Yaşında, Yurt Dışı Danışmanı)

“Tabi ki etkiledi etkilemez mi? Herkes koptu birbirinden. Eskiden çok samimiydik. Endişe duymadan bir araya geliyorduk. Sonra hepimiz herkes kabuğuna çekildi. Aile içine çekirdek ailesiyle yaşamaya alıştı. Sonra bu zamanla sanki alışkanlık mı yaptı? Yani kendini, kendimizi soyutladık. Her şeyden soyutladık. Yani şu anda bile çok ruhi bir sıkıntı içindeyiz ama kalabalığa bir şekilde gitmek istiyoruz, gittiğimiz zaman rahat edemiyoruz. Akrabalarla da işte iki akrabayla bir araya gelersen üçüncüsünde çağırmak istesen korkuyoruz çağırmaya. Yine hala devam eden bir sıkıntı. Virüsün beyinsel olarak bizde psikolojik bıraktığı etkiden kaynaklı bence.” (K1, 52 yaşında, Ev Hanımı)

Bu kendi kabuğuna dönüş, insanlarda yalnızlaşmayı ve yalnızlaşmanın getirdiği korkularla yüz yüze kalmaya neden olmuştur:

“Pandemi bende herhangi bir korku yaratmadı. İnsan evde tekken korkar. Ve artık insanların bu başına geldi. İnsanlar evde yalnız. Bunu her şeye bağlayabiliriz. İnsan yalnızken mutlu değildir. İnsan yalnızken konuşmaz. Konuşmayınca da içinde şişer. Depresyona girer. İnsan yalnızken üreyemez. İnsan yalnızken üretim yapamaz. İnsan tekken birken hiçbir şeye yaramaz bir bütündür her şey. İnsanın en büyük korkusu artık başına geldi. Tek kalma korkusu. Ailenle yaşıyorsun evde bunu benlik olarak düşün. Tek başına yaşıyorsun. Tek kaldın mesela. Bir arkadaşınla oturup sohbet edemiyorsun. Tavra oynayamıyorsun. Her şey online. Korktun mesela bir ses geldi. Mesela onun depresyonunu yaşamak sorundasın. Çünkü ona mecbur bıraktılar. Mecbur kaldın. Korktun bunun depresyonunu yaşadım. Önceden hemen birini çağırırdım hemen kanka geliyorum der gelirlerdi. Ama o dönem birini çağıramadığın için birçok şeye gebe olabilir yani bu durum.” (K7,27 yaşında, İşletme Sahibi)

Pandemi bireyi yalnızlığa iterek sadece psikolojik anlamda bir yalnızlık yaratmamış bunun yanı sıra toplumsal yalnızlık dayanışma ağlarında da kendini göstermiştir. Yukarıda katılımcının özetlediği yalnızlık teması insanın “kendi başına” vurgulamaktadır. Pandemi döneminde kendiyi baş başa kalan insan yalnızlık korkusu çekerek depresyonla karşı karşıya kalabilmektedir. Yalnızlık, kimi bireyler tarafından olumlu kimileri içinse olumsuz olarak deneyimlenmektedir (Çetin ve Anuk, 2020: 172). Katılımcının vurguladığı gibi pandeminin getirdiği yalnızlık,

tek başınlığın verdiği korkunun kaynağını oluşturmaktadır. Bu katılımcının pandemi dönemi öncesinde yalnız yaşadığı ve pandemiyle birlikte bu yalnızlaşmayı daha fazla hissettiği gözlemlenmiştir.

Yalnızlık bu dönemde katılımcılar arasında zorunlu bir tercih olmuştur. Virüsün bulaşma riskine yönelik kendisini çevresinden soyutlayan kişiler aynı zamanda toplumda tanımadığı “öteki”ne karşı da kaçma eğiliminde bulunmuşlardır:

“Şuan yolda yardıma muhtaç birini görsem çekinirim. Yardım etmeye çekinirim. Çünkü insanlarla uzak mesafede olmaya çalışıyorum ve yakınına girmeyi tercih etmem ya da uzaktan sorarım.” (K5, 18 yaşında, Üniversite Öğrencisi)

“Hatta dışarıda karşı kaldırımdan maskesiz biri yürüdüğünde caddeye yani yola iniyorum. Arabalardan korkmuyorum insanlardan korkuyorum. Maskesiz insanlardan...” (K3, 67 yaşında, Emekli Bankacı)

İnsanlardan kendini geri çekme hali Erving Goffman’ın “uygar ilgisizlik” söylemini hatırlatmaktadır. Goffman’a göre iki veya daha fazla aktörün bağlantı kurmaktan kaçınması uygar ilgisizliği oluşturmaktadır. Buradaki kaçınma bilinçli bir şekilde iletişime ve etkileşime girmemektir (Bauman, 2018: 22). Pandemi döneminde insanlar fiziki ve sosyal mesafeyle birbirlerinden kaçmışlardır ve iletişime girmekten bilinçli bir şekilde geri durmuşlardır.

4.4.3. Çalışma Hayatının Getirdiği Eşitsizlik

Çalışma hayatı, pandemi sürecinde en çok etkilenen ve değişime uğrayan alanlardan biri olmuştur. Saha görüşmeleri sonucunda Covid-19 pandemisinin çalışma düzenine farklı etkileri gözlemlenmiş ve bu etkiler farklı gruplar üzerinden tahlil edilmiştir. Çalışan ya da iş yeri sahibi olan katılımcılarla yapılan görüşmelerde her katılımcı kendi iş deneyimini yaşadığı avantajlar ve dezavantajlar eşiğinde değerlendirmiştir. Bunun sonucunda ortaya farklı temalar çıkarak korku ve riskin çalışma düzenindeki farklılıklara göre nasıl şekillendiği üzerinde durulmuştur. Pandemi döneminde çalışma hayatına yönelik düzenlemeler ve iş alanlarının pandemiye uyum süreçlerindeki farklılıklar çalışanlar arasında ayrım yaratmıştır. Bu durum çalışma hayatına yönelik farklı grupları ortaya çıkartmıştır. Pandemi döneminde çalışanlar, uzaktan çalışanlar, fırsat yakalayanlar ve daha fazla eşitsizliği hissedenler arasında farklar gözlemlenmiştir. Farklı kategoriler arasında risk bölüşümü ve korku düzeyi de aynı olmamıştır.

4.4.3.1. Zorunlu İşe Gitmek

Bu kategorideki katılımcılar, pandemi döneminde yoğun bir şekilde çalıştıklarını ve riske dair gözlemlerini belirtmişlerdir. Pandemi döneminde çalışmak özellikle sağlık alanında çalışan kişiler ve kolluk kuvvetleri için hem çifte mesaiyi hem de riskle daha fazla iç içe olmayı beraberinde getirmiştir. Sağlık ocağında hemşire olarak çalışan katılımcı pandemi dönemindeki çalışmanı üzerinde yarattığı korkudan bahsetmiştir:

“İlk çıkan birinci vaka ile beraber baya hani korkutucu ölümcül olduğunu düşünerek baya etkilendik. Çevremizdeki ölümler yakın tanıdıklarımızdan dolayı. Daha derinden etkilendim hem gebeyim hem çalışıyorum hem yakın arkadaşlarımızdan yakalananlar vefat edenler oldu. Daha derinden etkilendik.” (K24, 32 yaşında, Hemşire)

Sağlık çalışanı olan katılımcı, kendi sektörüne yönelik zorluklardan bahsetmiş, bu dönemde çalışmayı bir vatani görevi yerine getirmek olarak tanımlamıştır. Sağlık çalışanı istifalarına değinerek yaptıkları işin sadece kendilerini değil çevresindeki sevdiği insanları da etkilediklerini söyleyen katılımcı sevdiği insanlar için endişelenmiştir.

Çalışma hayatının pandemiyle birlikte daha zor geçtiğini belirten bekçi olan katılımcı bu süreçte daha fazla çalıştığını ve herkesin evde olduğu dönemde kendinin dışarıda olduğunu belirtmiştir. Bu durumun onda içsel sıkıntılar yarattığını ve olumsuz etkilediğini anlatmıştır. Psikolojik olarak yorulmanın yanı sıra Bekçi katılımcıya iş deneyimi sorulduğunda iş yükünün pandemi de iki kat arttığını söylemiştir. Denetlemelerin artmasıyla çifte mesaiye kaldığını belirterek hem insanların hem kendi sağlığının sorumluluğunu üstlenmenin zorluklarından bahsetmiştir:

“Çalışma sürecinde çok zorlandım. İnsanları uyarmak insanla uğraşmak zor. E bi de çalıştığımız yerlerin kapatılması onların denetlenmesi bizim meslek içindeki kurallar vs. o konuda daha çok zorlandık. Birçok iş yükümüz var ekstradan bir iş yükü daha bindi üzerine. Bunla uğraşmak zor oldu haliyle. Hem insanların sağlığını koruyacaksınız hem kendi sağlığınızı burada çift iş yükü oldu. Burada zorlandık biraz.” (K23, 33 yaşında, Bekçi)

Benzer şekilde polis katılımcı, denetimlerdeki yorgunluğunu ve vatandaşlarda gözlemlediği sıkıntılardan bahsetmiştir. Pandemi sürecinde çalışmanın en zor yanı ne oldu diye sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir:

“Sokağa çıkma yasaklarında laftan anlamayan vatandaş oldu. İnsanlar suiistimal ediyordu. Mesela insanlar ekmek almaya çıktığını iddia ederek bir saat sokakta geziyordu. Bunun gibi. Evlerine yolluyorduk ya da ikna edemezsek evine dönmesine dair idari yaptırım uyguluyorduk. Para cezası uyguluyorduk vatandaşlara. İnsanlara telkin ediyorduk genellikle, maske kullanımı vs. gibi.

İkinci olarak cezaya başvuru yapıyorduk. Bunun dışında kafelerin ilk açılmaya başladığı dönemlerde nargile içmek mekânlarda yasaklanmıştı. Ama mesela bazı kafeler sadece nargile üzerinde kurulu olduğu için yasa dışı yani kaçak bir şekilde nargile sunumu yapıyorlardı. Mesela onlara idari yaptırım yapıyorduk.” (K6, 27 yaşında, Polis)

Polis katılımcı, pandemide çalışmanın getirdiği avantaj ve dezavantajları kendi mesleği çerçevesinde yorumlamıştır. Polis katılımcının bu yorumuyla suçun da diğer tüm toplumsal faaliyetler gibi pandemi döneminde daha az yaşandığını ya da eve taşındığından bahsedebiliriz:

“Dezantajı sürekli işe gidiyor olmamızdı. Avantajı da asayiş polisliği yaptığımız için sokaklarda insanların olmaması rutin asayiş konuları getiriyordu mesela hırsızlık gibi kavga gibi, insanların hepsi evdeydi ondan dolayı yaralanmalı trafik kazaları olmuyordu. Silahlı yaralanma kavga konuları olmuyordu. O yüzden rahatlıktı yani tek işimiz korona sürecinde tam kapanma zamanlarında sadece sokağa çıkma yasaklarını denetlemektir. Onun haricinde rutin asayiş konuları gelmiyordu. Biraz da rahatlık diyebiliriz.” (K6, 27 yaşında, Polis)

Bir lojistik firmasında uzman olarak çalışan bir diğer katılımcı ise sektörünün pandemi döneminde çok daha fazla çalıştığını ve bu sebeple daha fazla mesaiye kaldığını belirtmiştir:

“Evet, biz home office dönmedik yine aynı şekilde ofislerimizde devam ettik. bizim sektörümüz taşıma ve gıda olduğu için, lojistik olduğu için biz pandemi döneminde ekstra iki kat çalıştık. Çok fazla çalışma gereği duyduk. İş stresi daha fazlaydı ikiye katlandı diyebiliriz.” (K9, 24 yaşında, Dış Ticaret Uzmanı)

İş yükünün pandemide daha fazla artması katılımcıda normale oranla daha fazla stresi beraberinde getirmiştir. Bununla beraber kalabalık bir ortamda çalışmanın riskiyle birlikte daha fazla endişe duymuştur. Özellikle gıda ve tedarik zinciri pandemi döneminde çifte mesaiye uğrayan sektörlerin başında gelmektedir. Tedarik zincirinin stok, envanter, talep ve dağıtım süreçlerinde dijitalleşen teknolojiden faydalandığı bir dönemde Covid-19 pandemisi yaşanmıştır. Bir anda tüketimin, üretimin, alışverişin ve birçok işlevin eve dönüşü başta e-ticaret olmak üzere birçok dijital faaliyetin dijitalleşme süreçlerini hızlandırmıştır (Akkartal, 2022: 5).

4.4.3.2. Uzaktan Çalışma

Uzaktan çalışma, iş hayatında giderek artan ve gelişen bir çalışma modeliyken yayılımını pandemi döneminde hızlandırmıştır. Hiç uzaktan çalışmayan işletmeler kendilerini uzaktan çalışmaya uyarlamış ve uzaktan çalışma modelini deneme fırsatı yakalamıştır. Çalışanlar perspektifinden değerlendirildiğinde pandemi döneminde uzaktan çalışmayı avantaj ve dezavantaj olarak deneyimleyen katılımcılar olmuştur (Baycık vd., 2021).

Uzaktan çalışma, pandemi döneminde çoğu katılımcı için avantaj olarak tanımlanmıştır. Riskten uzakta olmanın yanı sıra uzaktan çalışan kişiler evde olmayı kafa dağıtmak ve tatil gibi düşünmüşlerdir. Bu düşüncelere sahip kişilerin evde iş yükünün az olduğu ve çalışmanın eve taşınmasıyla daha az mesai yaptığı gözlemlenmiştir. Özel bir şirkette satın alma pozisyonunda çalışan katılımcı 10, satın alma süreçlerinin şirkette yüz yüze olması gerektiği için evde fazla çalışmadığını bu sebeple de evden çalışmanın iş yükünü azalttığını ve avantajlı olduğunu dile getirmiştir:

“Esnek çalışma modelinde çalıştık. Yani bir dönem evden çalıştık. Yaklaşık bir sene sürdü. Daha avantajlıydı bence. Biraz da zaten insanların dinlenmeye ihtiyaçları vardı. Keşke insanlar ölmeseydi tabi ki de bu tarz olumlu yanları da oldu.” (K10, 41 yaşında, Satın Alma Uzmanı)

Ticarette uğraşan katılımcı 7, pandemi dönemindeki değişimle çalışma hayatında zorlandıklarını fakat daha sonra e-ticarete yönelip işlerini dijital olarak uzaktan yürüttüklerini dile getirmiştir. Uzaktan çalışma ile ilgili genel görüşlerini bildirmiş ve tanık olduğu bir anı itibariyle bunu örneklendirmiştir:

“Pandemi bizim açımızdan ilk etapta olumsuz geçen bir süreç oldu. Çünkü biz AVM’ler ile birlikte çalışıp oralara ürün pazarlayan bir firmayız. AVM’ler kapatıldığı anda bizim için bir hüsrana oldu. Ancak bunu yanında e-ticaret bu dönemde çok popülerleşti. Evden çalışma home office çalışma çok popülerleşti ve halk bu tarz çalışma düzenine bir zemin oluşturmuş oldu. Yani firmalar artık hayır illa ofise gelecek, ofisten çalışması lazım, mesai yapacak bakış açısından daha esnek çalışma saatlerine geçiş yaptı. Self disiplin, kendine disipline edebilme çalışma akımı doğmuş gözüküyor. Ancak bu Covid’in negatif yanlarının yanında çok küçük bir pozitif fayda olarak kalır. Üretim eve geçti birçok firma evden çalışıyor. Geçen gün bir firmayı ziyaret ettik. Büyük bir distribütör. Koskoca ofis birçok masa var. Ama hepsi bomboş. 10 tane adam yok. Belki 100 masa vardır ama hepsi bomboş. Bu bir yerde insan etkileşimini de etkiledi.” (K7, 27 yaşında, İşletme Sahibi)

İşletme sahibi katılımcının özellikle değiştiği ofislerin boş olması durumu pandemi dönemi uzaktan çalışma modeliyle artmış ve adeta ofisler hayalet ofislere dönmüşlerdir. Dijitalleşmeyle internet ön planda olmuş ve e-ticaret başta olmak üzere bazı sektörler pandemi döneminde karlılık oranlarını yükseltmiştir.

Muhasebeci katılımcı, bu dönemde evden çalışma hayatına dâhil olmuş ve yoğun bir çalışma dönemi geçirmiştir. Uzaktan çalışmayı diğer katılımcıların aksine olumsuz bir süreç olarak görmektedir. Evden çalışmanın yarattığı eşitsizlikler üzerine konuşmuştur:

“Avantajını göremedim diyebilirim. Daha çok dezavantajlı benim için çünkü şöyle bazı müşterilerimiz çalışıyordu. Mesela onlardan evrak alıyorduk, Evrakları eve getirmek istemiyordum şahsen. Çünkü dışarıdan gelen bir mikrop. Makbuz geliyordu mesela bankadan sadece kendim için değil evdekiler için de

mesela iş yerinde olsa kullandığım masamın üzerine evrakları kullandıktan sonra masamı bir silip ellerimi yıkadıktan sonra olay bitiyor. Ama evde öyle değil masam zaten küçük bir masa. Masa yetmiyor. Koltuğun üzerine koy sonra o koltukta yat. Birincisi evden çalışırken çok zorlandım. Ev işlerinden ve aile ilişkisinden dolayı zorlandım biraz. Bir de şey var evde hani sürekli bir ev işi yapman gerekiyor. Bir andan ev işi bir yandan kendi işlerin yani yetiştiremiyorduk. Tabi internette sıkıntı. O dönemde online dersler falan olduğu için işte kardeşim bağlanıyor diğer kardeşim bağlanıyor. Diğer yandan babam maç izliyor. Mesela ben orda çalışmaya çalışıyorum. Ve yani muhasebe programı da ağır bir program her internet açmıyor. İnternet mesela çalışmıyordu. Bu benim için büyük bir sorundu. İş yürütemiyordum. O dönem bir de benim işe yeni başladığım dönemlerdi sürekli patronumla birlikte çalışıyordum. Yanımda kimse olmadan çoğu işi yapmak zorunda kaldım. Sorumluluk almak zorunda kaldım. Bir yandan onun baskısı bir yandan evin baskısı çok zorlandım o dönemde ve her gün şey yapıyordum. Artık ofise dönelim, artık ofise dönelim diye.” (K11, 24 yaşında, Muhasebeci)

Katılımcı virüsün iş dolayısıyla evin içerisine taşınma riskinin yanı sıra iş hayatı ve evdeki gündelik hayatının birbirine karışmasının yarattığı olumsuzluklar üzerinde durmuştur. Evde mesai saatini ayarlayamamak zaman yönetimi konusunda zorlarken ailesinin beklentileri ve iş beklentisi arasında sıkışmış bir çalışan profili çizmektedir. Aynı zamanda iş yeri imkânlarının, evde aynı şekilde olmaması (internet çekmemesi gibi) işlerini yürütmede yetersiz kalmıştır. Evden çalışan kimseler birçok işi evden yürütmenin verdiği zorlukla rol çatışması yaşamışlardır. İmkânsızlık, çok çalışma, zaman yönetimini ayarlayamamak gibi zorluklar evden çalışmanın dezavantajını oluşturmuştur.

4.4.3.3. Aynı Risk Farklı Ücret

Covid-19 pandemisi herkes için aynı anlamı ifade etmemiş bazı kişiler için toplumda hissedilen eşitsizlikleri daha görünür kılarken aynı zaman da derinleştirmiştir. Bauman insanların yaşadıkları zorlukları ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki insanların doğuşlarından itibaren onlarla olan ve alışkın oldukları zorluklardır. Bir diğeri ise bu var olan zorluklara eklenen yeni ve alışılmışın dışında gelişenlerdir. Bu “normal”in dışındaki zorluklar toplumda “haksızlık olarak algılanır” ve harekete geçme çağrısı hissettirir (Bauman, 2018: 95). Covid-19 pandemisi devam ettirdiği ya da yeniden yarattığı eşitsizliklerle normal olanın dışında gelişen bir süreç olarak bireylerin hayatlarına tezahür etmiştir. Bu durum gündelik yaşantılarına devam eden insanlar için ani ve hızlı gelişen bir olay olmuştur. Pandemi dönemindeki kısıtlamalar ve yeni düzen bazı grupların toplumdaki konumlarını sorgulatmaya ve var olan eşitsizliklerini daha görünür kılmaya sebep olurken; bazıları için çok daha yeni eşitsizlik parametreleri yaratmıştır. Katılımcılar kendi sektörleri içerisinde hissettikleri eşitsizlikleri dile getirmişlerdir:

“Bir dönem kuaförler açık kaldı güzellik salonları kapatıldı. Ama şöyle bir şey var maalesef denetim sistemi çok zayıf olduğu için aslında bunlar yasalarla korunur. Bir kuaförde lazer operasyon yapılmaması gerekirken birçoğu yapıyor. Denetlenmediğimiz için bunlarda bizim işimizi düşürüyor. Nasıl ki ben saç fön çekemezsem yasaksa onun da o işi yapması aslında yasak ama denetim az olduğu için bizler maddi kayıplara uğruyoruz. İşimiz basitleştiriliyor. O dönemde onu daha çok hissettik. Müşteri kaybına neden oluyor. Çünkü kuaför açık gidip orada yaptırarak benim müşterim ona gitmiş oluyor. Bize yasaklıyorsun riskli gruptayız diye ama hastanelerde epilasyon cilt bakımı kalıcı makyaj serbest. Yani bizim ciddi maddi kaybımız oldu.” (K19, 33 yaşında, Güzellik Uzmanı)

“Sağlık çalışanları açısından değerlendirdiğimde tamam biz esnek çalışma saatleri geçirdik fakat hastanede çalışan hiçbir personel bu tarz esnek şartlarda çalışmadı. Çok zorluydu. İki üç ay otellerde kaldılar ya da yurtlarda kaldılar. Çocuklarını göremediler. Ailelerine kavuşamadılar. Bizim yine haftada bir işe gittiğimiz oldu. Ölümle burun burunasın. Psikolojik olarak çok yıprandılar. Maddi açıdan da, Hastanın her şeyiyle hemşire ilgilenirken 3 bin belki 5-10 bin bir doktora verirken ve o uzaktan hastaya bakıyorken bir hemşire hasta ile yakın temas halindeydi. Bütün bakımlarını, kişisel hijyen her şeyiyle ilgilendi. Hemşire yaptı fakat bunun maddi bir karşılığı da olmadı. Doktorlara oldu. Yani şöyle diyeyim doktora 3 bin verirken mesela hemşireye 500 verildi. Bir tatminsizlik oldu. Ekstra nöbetler oldu, uykusuzluk oldu. İnsanlar hiç dinlenemediler. Dinlenemeyince ne oluyor bağışıklık düşüyor. Polisler de aynı şekilde çalışıyorlar ülkemizde. O yüzden ne oldu bu dönemde insanların psikolojileri özellikle polis, doktor, hemşire yıprandı.” (K24, 32 yaşında, Hemşire)

İşletme sahibi katılımcı ise yoksulluğun bu dönemde daha fazla arttığını ve pandeminin bir “mülksüzleşme” yarattığı üzerine konuşmuştur:

“Değişim öyle bir anda olmaması lazım ki para akışı devam ediyor. Birçok dengeler kuruldu. Pandeminin bunun tamamen bir kilit taşı olduğunu düşünüyorum. Çünkü pandemi de insanlar evlerine kapandılar. Bir, yalnızlaştılar. İki, fakirleştiler. Fakirleşme mülkiyetsizlik kavramının öne sürülmesi ile ortaya çıkacak. Ki insanlar bir şey alamıyorlar. Ev alamıyorlar, araba alamıyorlar, telefon alamıyorlar. Telefon konusunda geçtiğimiz günlerde ciddi bir habere rastladım. Oda suydı Iphone artık telefon satmayacak. İnsanlar telefon alamadığı için telefon kiralayacak. Mülkiyetsizlik kavramı tamamen küreselcilerin bize dayattığı şey.” (K7, 27 yaşında, İşletme Sahibi)

Riskin kendisi bazı zamanlarda hayatın kendisini doğrudan etkilemese de temsili araçlarda kendini gösterebilir. “Para, mülk ve meşruiyette” kendini gösterebilen küresel riskler Covid-19 döneminde de böylesi etkiler yaratmıştır. Virüsle birlikte gelen ekonomik kriz yoksulluğu daha görünür hale getirirken mülksüzleşmeye insanları maruz bırakmıştır (Beck, 2019: 52-53). Birçok sektör pandemiyle birlikte daha fazla kayba uğramıştır. İşletmeleri kapanan işyeri sahipleri, kendi sektörü içerisindeki hiyerarşiye göre daha az ücret alan sağlık çalışanları pandemi sürecinde kendilerini en çok kaybeden kişiler aynı riskle daha fazla kayıp veren kimseler olmuşlardır.

4.4.3.4. Pandeminin Kazananları

Pandemi bazı sektörler için ekonomik sıkıntılar yaratsa da bazı sektörler için olumlu bir ilerlemeyi beraberinde getirmiştir. Özellikle e-ticaret ve buna bağlı olarak

kargo şirketleri, sosyal medya gibi yeni nesil mesleki alanlar yükselişe geçmiştir. Kendi işlerini pandemi dönemiyle beraber e-ticaret üzerinden yürüten katılımcı 7, dijitalleşmeyle ilgili şunları söylemiştir:

“Tabi bizim dijitalleşmemizin önünü açtı. Açacak olursam misal önceden bayi ağına genişletmek için internet kanallarını çok aktif kullanmaz iken daha zor yollardan işte gidip tek tek kapısını dolanmak yaparken şimdi e-ticaret modellerinin genişlemesiyle işte Covid’le birlikte bugün aslında internet sektörü bir artışa uğradı yani. Hangi sektör yükselişe geçti dersiniz internet sektörü derim. Kurye firmaları, kargo firmaları parladı. Gerçi kargo firmaları tek başına iş yapmıyor. Dolaylı olarak onlar parlamış oluyor. E-ticaretin bir yansıması olarak. Bir yerde iyi bir şey dijitalleşmenin önü açılıyor” (K7, 27 yaşında, İşletme Sahibi)

Dijitalleşmeyle birlikte kendine yeni bir iş alanı oluşturan katılımcı 20 pandeminin yeni bir iş düşüncesini oluşturmada bir fırsat yarattığını anlatmıştır. Bu dönemde bir Youtube kanalı açan kameraman katılımcı bu durumu şöyle özetlemektedir:

“Youtube sayfası açmaya karar verdim. Daha önceden düşünmüyordum. Zaten biz sürekli kamp falan yapıyorduk. Böyle bir sayfa açıp da yayınlayayım diye düşünmüyordum. Pandemide düşündüm, pandemide başladım. O hayatımı şu anda bile değiştirdi aslında. Pandemi yokken dışarıdayız. İşim olmasa bile arkadaşlarla vakit geçiriyorsun. Bir şey düşünemiyorsun. Evde olunca bir hayli zaman geçirince ne yapabilirim diye düşündüm. Dedim hani youtuberlar çıkıyor fenomenler oluyor. Ciddi bir gelir sağlıyorlar. Hani ben böyle bir şey yapsam ne olur, nasıl olur diye düşündüm. Pandemide başladım. Hatta ormanlar boş, her yer boş. Yasak var ya onu değerlendirdim. Ekipmanları aldık başladık yani. O tarihten bu yana devam ediyor.” (K20, 32 yaşında, Kameraman)

Buna ek olarak oyun tasarımıyla da ilgilendiğini ve pandeminin onun için fırsat olduğunu söylemektedir:

“Oyun tasarımı yapıyorum mesela. O dönemlerde yaptığım tasarımı şu an hayata geçiriyorum. Pandemi benim açımdan daha üretken olduğum bir dönemdi. Birilerini eve tıktı ama benim için iyi oldu o anlamda. Normalde oraya çıkıyoruz buraya gidiyoruz olmuyordu bir şeyler. Fırsat yarattı.” (K20, 32 yaşında, Kameraman)

Dijitalleşmeden bağımsız olarak avantaj yakalayan başka sektörler de olmuştur. Bunlardan biri ise tekstil alanıdır. Tekstil sektöründe çalışan K18, pandemi döneminde kendi işini kurmuş ve tekstil sektörünün pandemi sürecinde daha olumlu etkilendiği çıkarımında bulunmuştur:

“Aslında bizim işlerimiz açısından işlerimizin artmasında dolayı tekstil sektörü olduğu için. Çin’deki durumlar da belli ister istemez. Avrupa’dan Türkiye’ye çok büyük bir akın oldu tekstille alakalı. Bu da bizim işlerimiz mesela faaliyete geçti. İş açısından kesinlikle daha olumlu oldu. (K18, 35 yaşında, Destinatör)

Covid-19 pandemisi her grup için farklı anlamlar yaratarak risk farklılaşmasını beraberinde getirmiştir. risk bölüşümünden doğan eşitsizlikler Covid-19 pandemi sürecinde görünür olmuştur.

5. SONUÇ

Geç modern dönem küresel risklerin etkileri ve yarattığı endişe ortamı Covid-19 pandemi süreciyle bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Küresel risk toplumu anlatısının bir örneği olarak tecrübe ettiğimiz pandemi süreci, sosyal bilimler açısından birçok perspektifle ve alt alanla ele alınmıştır. Bu çalışma ise pandemi sürecinin toplumdaki eşitleyici ve eşitsizleştirici unsurları üzerinde durarak risk toplumu ve korku kültürünün pandemiyle birlikte nasıl şekillendiğini araştırmıştır. Yapılan saha çalışması ve pandemi süreciyle ilgili literatür tarandığında eşitlik meselesi üç ana tema üzerinden gidilerek analiz edilmiştir. Virüsün travma etkisi, risk ortaklığı ve risk farklılaşması olarak ayrılan bu ana temalarla süreç eşitlik meselesi üzerinden analiz edilmiştir.

Virüsün beklenmedik bir şekilde dünyaya kısa sürede yayılması, hem etkilerinin ne olduğu hem de bulaş hızının nasıl gerçekleştiği konusundaki belirsizliğiyle toplumda bir travma etkisi yaratmıştır. Pandeminin ilk günlerinden itibaren toplumda korku ön plana çıkmıştır. Pandemiyle birlikte oluşan korku kültürü katılımcıların cevaplarında yer bulmuş, ölüm korkusu ve maddi korkular bu süreç içerisinde insanları endişeye sürüklemiştir. Pandemi korku düzeyi salgının ilk zamanlarında ortaya çıkan medyadaki görüntülerle artmış, sürecin devamında korku ve endişe durumu medyada özellikle dijital platformlarda oluşan bilgi kirliliğiyle ilerlemiştir. Medya ortaklığı ve sınırları aşan dijitalleşme dünya risk ortaklığını besleyerek tüm dünya üzerinde ortak korku kültürünü beslemiştir.

Covid-19 pandemisi 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru tüm dünyanın karşı karşıya kaldığı küresel bir risktir. Modern sonrası dünyanın insanlar arasında yarattığı bağımlılıklar ve tüketim toplumunun dünya kaynaklarını günbegün daha fazla tükettiği düzende böylesi bir riski tanımlamak ve onun toplumsal göstergelerle okumak önemlidir. Çünkü Covid-19'a yönelik oluşturulan çıkarımlar bundan sonra gerçekleşebilecek tüm küresel riskler için devletler ve insanlar için bir ön hazırlık yaratmıştır. Dünya risk toplumunda hangi risk olursa olsun riskler küresel düzenle birleştiğinde kendine has parametrelerinin yanı sıra toplumda benzer etkiler ortaya çıkarmaktadır. Küresel ortaklıklar, ekonomik bağımlılıklar, dijitalleşme, enformasyon krizi, insan-doğa ilişkisi vs. gibi faktörler bundan önce ekolojik krizle bağlantılı olarak ele alınırken Covid-19'la birlikte bu ortaklıkların odak noktası pandemi olmuştur. Aynı zamanda risk toplumu kuramında Beck'in ele aldığı

risklerin bertaraf edilmesinde devletlerin, bireylerin ve uluslararası kuruluşların nasıl bir rol üstleneceği, pandemi döneminde üzerine tartışılan önemli konulardan olmuştur. Covid-19 pandemisinin bu küresel bağlantılarda yarattığı etkileşimle toplumlarda ortak bir risk algısı yarattığı gözlemlenmiştir.

Pandemi sürecinde devletlerin etkin rol oynaması iktidar-birey etkileşimini değerlendirmeyi gerekli kılmıştır. Covid-19 pandemisinin disipline edici iktidar perspektifiyle ele alınması özellikle aşı ve sınırlandırmalar eşiğinde biyopolitika tartışmalarını gündeme getirmiştir. Pandemiye yönelik önlemlerle bedenin eve hapsi ve aşıya zorunluluk atfedilmesiyle devletin bedene müdahalesi bazı katılımcılar için gerekli bulunurken bazı katılımcılar bu durumu gereksiz bulmuşlardır. Özneye yönelik bu durum, bireyin hareketlerinden sorumlu tutulduğu, her ne kadar değiştiremeyen olsa dahi bir aktör olarak üzerine düşeni yapılması beklenen bir konuma getirmiştir.

Riske yönelik bir başka boyut ise pandeminin geçirildiği mekâna yöneliktir. Pandemi sürecini İstanbul'daki evlerinde geçiren katılımcılar kentsel mekânın kalabalığından ve özellikle sürekli evde olmanın getirdiği hapis hayatı hissini olumsuzluğundan bahsetmişlerdir. Evde kısıtlı sosyalleşme imkânlarıyla zaman geçirmek, sürekli ev dışı hayatta sosyalleşmeyi sağlayan bireyler için zor olmuştur. Bu dönem insanların yüz yüze iletişimini sıfıra indirirken aileyle bir arada evde vakit geçirmek için zaman yaratmıştır. Pandemiyle birlikte çekirdek aileye dönüş söz konusu olmuş ve bireyin ailesiyle vakit geçirmek için alan yaratmıştır. Pandemi dönemi ev hayatı, bir zaman sonra kısır döngüye girmesiyle ve özellikle bu sürecin uzun sürmesiyle birlikte insanlarda yalnızlaşma, depresyon, anlamsızlaşma ve hiçbir şey yapmamaya dönmüştür. Bu durum insanları sorgulamaya sevk etmiş ve doğa özlemi bu süre içerisinde ön plana çıkmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılar erişilebilirlik alan açısından kent deneyimini olumlu görerek bir kabul sürecine girmişlerdir. Kent dışında katılımcıların köylerinde ve yazlıklarında pandemiye geçirmeleri katılımcılara doğayla iç içe geçmiş bir pandemi deneyimi sunmuştur. Pandeminin kente göre daha az nüfus yoğunluğuna sahip kırsal alanlarda geçirilmesi, kente göre daha fazla soyutlanmış bir alan olarak kırsal yaşamı tercih edilebilir kılmıştır. Fakat pandeminin ilerleyen günleri göstermiştir ki Covid-19 virüsü Türkiye'nin en ücra köylerinde bile görülmüş hatta bazı köyleri kapatma noktasına kadar gitmiştir. Bu durum Beck'in risk toplumu kuramında üzerinde durduğu

risklerin sınır tanımadığı ve herkes için geçerli risk anlayışına örnek niteliğindedir. Riskin kendisi kadar riskin kültürle birleşimi de riskin etkileyciliğini arttırmıştır. Kalabalık kent mekânlarında hissedilen korku kentte yaşayan insanlar için bir korku kültürü oluştururken; kırsal alanda nasılsa virüs bize gelmez görüşünden doğan korkmama hali de bir korku kültürüdür.

İnsanların dijitalleşmeyle olan bağı bir başka etkileşimi beraberinde getirmiştir. Zihinsel süreçleri önceleyen ve üretimde dijitalleşmeyi (3d yazıcılar, yapay zeka vb.) ön plana çıkartan Endüstri 4.0'ün ayırt edici özellikleri bu dönem içerisinde gelişmiş ve hatta bir sonraki basamağa devletleri yaklaştırmıştır. Özellikle kapanma dönemiyle eve kapanan birey düşünme için fırsat yakalamış ve üretimde zihinsel süreçlerle nasıl var olacağı üzerine kafa yormuştur. Katılımcılardan bazıları bu sürenin eğitimleri için fırsat yarattığını söylerken bazı katılımcılar pandemi öncesi dönemde zaman yaratamadığı yeni iş kurma hayallerine pandemi ile birlikte zaman yaratmıştır. Böylece pandemi kimileri için zihinsel boyutlarda iyileştirmeler için imkan oluşturmuştur.

Pandeminin zihinsel boyutlarda gelişim yaratma imkânına sahip olan katılımcıların karşısında; zorunlu olarak işe giden, ruhsal ve bedenen kendini iyi hissetmeyen kişiler yer almıştır. Pandemi döneminde daha fazla çalışan kişilerin virüsle beraber yaşamaya daha çabuk adapte olduğu görülmüştür. Sürekli işe gitmek zorunda kalan kişiler bir zaman sonra pandemiye dair besledikleri korkunun ve virüse yakalanma endişelerinin azaldığının söylemişlerdir. Bu durum ise bireylerin önlemlerini etkilemiş ve kişisel önlemlerin seyrinde düşüş yaşatmıştır.

Pandemi sadece yeniden eşitsizlikler yaratmamış bazı kişiler ve bazı sektörler için var olan eşitsizlik parametrelerini derinleştirmiştir. Önceden çok göz önünde olmayan ve insanlar arasında daha az tepkiye yol açan eşitsizlikler bu dönemde çok daha fazla görünür olmuştur. İşletmelerde uygulanan haksız rekabet, alınan ücret eşitsizlikleri bu süre içerisinde daha fazla eşitsizlik yaratıyor hissi yaratmıştır. Bu durumlar katılımcıların cevaplarında yer bulmuş ve katılımcılar bu doğrultuda harekete geçme isteğinde bulunmuşlardır.

Pandemi ortaklığı virüse karşı yapılan dayanışma ağlarında da kendini göstermiştir. Özellikle aile içi dayanışma ağının pandemide arttığını katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda ulaşılabilmektedir. Özellikle pandeminin evde

geçirilmesi eski komşuluk ilişkilerini hatırlatmış ve komşular arası yardımlaşmalar gözlemlenmiştir. Dayanışma ağının gerçekleştiği bir başka alan ise çalışma durumu olmuştur. Çalışan katılımcılar işyerlerinde birbirlerini idare etmişlerdir. İş ortakları arasında maddi yardımlaşmalar olmuştur.

Sonuç olarak küresel risk olarak gerçekleşen Covid-19 pandemisi, gerçekleşmesi itibariyle başlı başına ortak bir korku kültürü yaratmışken, toplumdaki farklılıklar ve pandeminin kendine özel düzenlemeleri risk bölüşümünden doğan eşitsizlikleri oluşturmuştur. Sınır tanımayan bir risk olarak Covid-19 pandemisi küresel etkiye sahip olmuştur. Pandemi gündelik hayatı maske, mesafe, hayat eve sığar gibi kavramlara toplumda yeni bir normal yaratmıştır. Bu yeni normal hükümetlerin virüs krizindense ekonomik krizi önleyerek attıkları adımlardır. Yeni normalleşme adımları ve toplumsal işbirliği Zizek'in üzerinde durduğu pandemi kabul sürecini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş Tuna, A., Türkmendağ, Z. (2020).Covid-19 Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma Uygulamaları ve Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 12 (3), 3246-3260.
- Akkartal, G. R. (2022). Covid 19'un Küresel Tedarik Zincirine Olan Etkisi Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 4(6), 1-10.
- Akkaya, M. (2022). Kripto Para İşlemlerini Yönlendiren Ekonomik Ve Finansal Faktörler: Bitcoin Fiyat Oluşumu. *Tesam Akademi Dergisi*, 9(1), 209-226.
- Aksoy, S. (2018). Sermaye Birikimi, Teknoloji Ve Uluslararasılaşma Olgularını Endüstri 4.0 Döneminde Yeniden Düşünmek. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.23, 1697-1706.
- Altundere E. (2016). *Risk Toplumu Bağlamında Lise Öğrencilerinin Sosyal Korkuları: Balıkesir Örneği*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Balıkesir.
- Arıcan, I., Badur, S., Keyman, E.F., Üresin, Y. A.Köse Badur (ed.). (2022). COVID-19 ve Aşılar: Beklentiler ve Gerçekler. *Salgın, İklim, Toplum: İstanbul Politikalar Merkezi Panelleri* (s. 52-67). İstanbul: Metis.
- Arıkan, E. (2020). Küresel Salgın Sonrası Bilişim Teknolojilerindeki Gelişmeler ve Yapay Zekâ. (Ed. M. şeker & A. Özer & C. Korkut) *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* (s. 889-902) içinde. Ankara: TÜBA.
- Arıtürk, M., (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Köy Yönetimi: Yozgat/şefaattli İlçesi Köy Örnekleri ile Bir Alan Araştırması. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 13(2): 210-229.
- Arslan, A. (2020). *Salgın Hastalıkların Tarihi Dönüşümü ve Korona Kartı*. İstanbul: İskenderiye.
- Avcı, C. (2020). Bir Mizah Virüsü Olarak Kovid-19: Ağ Toplumunda Siber Mizah Yaratmak. *Turkish Studies*, 15(3), 1-18.
- Aydemir, U.(2021). Ölümün Tazeleyen Nefesi: Salgınların Psikolojik Etkisiyle Politik Yeni Başlangıç Arayışları. D. Ülke Arıboğın ve H. Yılmaz Odabaşı (ed.). *Pandeminin Psikopolitiği*. (s.109-132). İstanbul: İnkılap.
- Aydın, A. F. (2020). Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies*, 4(12), 76-90.
- Aydın, A. F. (2020). Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*:4(12), 76-90.
- Babacan, E.M. (2020).COVID-19 Sonrası Teknoloji ve İnsanın Durumu. (Ed. M. şeker & A. Özer & C. Korkut) *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* (s. 737-754). Ankara: TÜBA.
- Badur, S. (2022). Pandeminin Üçüncü Yılında Yorgun ve Hasarlı Dünyaya Bakış. A.Köse Badur (ed.). *Salgın, İklim, Toplum: İstanbul Politikalar Merkezi Panelleri* (s. 21-26). İstanbul: Metis.
- Bao, Y., Sun, Y., Meng, S., Shi, J., Lu, L. (2020). 2019-nCoV Epidemic: Address Mental Health Care To Empower Society. *The Lancet Discovery Science*, 10224, [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30309-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30309-3).
- Baudrillard, J. (2011). *Simulakrlar ve Simülasyon*. Oğuz Adanır (Çev). Ankara: Doğı Batı.

- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*. Y. Alogan (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme*. Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2017). *Retrotopya*. Ali Karatay (Çev.) İstanbul: Sel.
- Bauman, Z. (2018). *Özgürlük*. Kübra Eren (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2020a). *Akışkan Korku*. Cumhuriyet Atay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2020b). *Kimlik*. Mesut Hazır (Çev.). Ankara: Heretik.
- Baygöl S. (2020). Küreselleşme Ve Teknoloji Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Beşeri Bilimler Ve Eğitim Dergisi* (6)13, 395 – 411.
- Beck, U. (2019). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliği Doğru*. Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan (Çev.) İstanbul: İthaki.
- Beck, U. (2005). *Siyasallığın İcadı*. Nihat Ülner (Çev.) İstanbul: İletişim.
- Berk, F.M. (2021). Tarih Boyunca Salgın Hastalıklar. F. Kaleci ve E. Başaran (ed.). *Pandemi Sürecinde Sosyoekonomik Değişim ve Dönüşümler: Fırsatlar, Tehditler, Yeni Normaller* (s. 55-100). Konya: NEU.
- Berman, M. (2013). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Best, S. & Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bulduklu, Y. (2020). COVID-19 Süreci ve Sonrası: Medya-Eğlence ve Spor Sektörü. (Ed. M. Şeker & A. Özer & C. Korkut) *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* (s. 1035-1066). Ankara: TÜBA.
- Creswell, J.W. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir (Çev.). Ankara: Siyasal.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çaman, Ö. K. Ve Karabey, S. (2020). *Bir Pandeminin Su Yüzüne Çıkardıkları: Sağlıkta Eşitsizlikler ve Politikalara Yansımaları*. TESEV Değerlendirme Notları. https://www.tesev.org.tr/wpcontent/uploads/rapor_bir_pandeminin_su_yuzune_cikardiklari_saglikta_esitsizlikler_ve_politikalara_yansimalari.pdf (13.05.2021).
- Çebi, S.S. (2020). “Ekoloji, İdeoloji, Özneleşme ve Hukuk”. E. Malçok (ed.) *Son Dönemeç: Ekonomik Kriz* (s.11-44). Ankara: DOĞUBATI.
- Çetin, C. & Anuk, Ö. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, COVID-19 ÖZEL SAYISI 2, 170-189. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/54658/733121>
- Çetin, E. (2021). Covid-19 Pandemi Süreci Gündelik Hayat Pratikleri ve Yeni Ritüeller. F. Kaleci ve E. Başaran (ed.). *Pandemi Sürecinde Sosyoekonomik Değişim ve Dönüşümler: Fırsatlar, Tehditler, Yeni Normaller* (s. 101-124). Konya: NEU.
- Çevik, D. (2017). *Sanayi Devrimlerinin Süreci ve 4. Sanayi Devrimi*. Erişim 20 Mayıs 2021 <https://www.alomaliye.com/2017/05/29/sanayi-devrimlerinin-sureci-4-sanayi-devrimi/>.
- Demir, İ.H., Doğan M.C., Doğan A. (2022). Covid-19 Karantina Sürecinde Kentsel Kamusal Mekânların Heterotopyalara Dönüşümü. *Online Journal of Art and Design*, 10 (2).
- Duhm, D. (2002). *Kapitalizmde Korku*. Sargut Şölçün (Çev.). Ankara: Ayraç.

- Düzgüt, S., Balta, E., Keyman, E.F., Şahin, Ü. (2022) “Salgın Başladığında”. A.Köse Badur (ed.). *Salgın, İklim, Toplum: İstanbul Politikalar Merkezi Panelleri* (s. 27-42). İstanbul: Metis.
- Er, S. ve Sayım, F. (2009). Risk Kavramı ve Bankacılıkta Risk. *TMSF Çatı*. (4)22. 7-17.
- Erbas, O. (2020). COVID-19 Döneminde Hareketlilik: İstanbul Kent içi Toplu Ulaşım. *Kent Akademisi*, 13(3) , 431-442.
- Ersöz, B. (2021). “COVID-19 Sürecinde Enformel Sektör ve Yaratıcı Emek: Müzisyenler Üzerine Bir Değerlendirme”. Ö. Demir (ed.) *COVID-19 ve Sosyal Politika: Pandemi Sürecinde Yaşanan Sosyo-Politik Sorunlar*, (s.163-196). Bursa: Ekin.
- Estrela, F. M., Soares, C. F. S., Cruz, M. A. D., Silva, A. F. D., Santos, J. R. L., Moreira, T. M. D. O. Silva, M. G. (2020). “Covid-19 Pandemic: Reflecting Vulnerabilities in the Light of Gender, Race and Class.” *Ciencia & Saude Coletiva*, 25, 3431-3436.
- Eşsiz, F. P. & Durucan, A. (2021). “Covid-19 Salgınının Seçilmiş Sektörler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme”, *International Journal of Public Finance*, 6(2), 193-210.
- Furedi, F. (2017). *Korku Kültürü*. Barış Yıldırım (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları*. Ersin Kuşdil (Çev).İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (2019). *Modernite ve Bireysel Kimlik*. Ümit Tatlıcan (Çev). Ankara: Say.
- Gökhan, İ. (2022). *Felaketler Çağı: Orta Doğu’da Kıtık. Kara Veba ve Salgın Hastalıklar(1200-1405)*. Ankara: Timaş Akademi.
- Görgün, T. (2020). *Koronavirüs ve Post-Truth’un Sonu*. İstanbul: İlmi Etüdler Derneği.
- Gumus, B. (2021). TVI’den Netflix’e : Pandemi’de Netflix’i Twitter Üzerinden Anlamak . *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 35, 91-111.
- Güçlü, M. (2019). *The Culture Of Fear In Contemporary British Drama: Zinnie Harris’ How To Hold Your Breath, Dennis Kelly’s Osama The Hero And Ali Taylor’s Overspill*. Ankara University Graduate School Of Social Sciences Department Of Western Languages And Literatures Department Of English Language And Literature. Ankara.
- Güneş, S.B. (2018). *İnsan-Doğa İlişkisinde Merkez Sorunu: Kıyım ya da Kıyam*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı. Ankara.
- Han, B.C. (2019). *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. Haluk Barışcan (Çev.). İstanbul: Metis.
- İlter, E. (2019). Küreselleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Toplumsal Sorunlar ve Sosyal Politikalarındaki Değişimlerin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 989-1003.
- Jurich, K.E., Işık İ.B. (2021). “Risk ve Nüfus Tartışmaları Bağlamında Türkiye’de COVID-19 Pandemisi”. A. Bahar ve O. Bilginer (ed.) *Salgın Halleri: COVID-19 ve Toplumsal Eşitsizlikler* (s. 19-50). Ankara: Nika.
- Kahraman, Ü. (2019). *Okul Yöneticilerinin Yönetim Tarzı, Örgüt Dna’sı ve Örgütsel Değişimin Okullardaki Korku Kültürüne Etkisi*. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Bilim Dalı. Denizli.
- Karabıyık, R. (2021). *Michel Foucault’nun ‘Disipline Edici İktidar’ Kuramı Çerçevesinde Türkiye’de Alınan Covid-19 Tedbirlerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul Sabahattin

- Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 4(1), 3-15.
- Kaynak, B. (2021). “Salgınların Ekonomi Politikası: Piyasaların Sürü Psikolojisiyle İmtihanı”. D. Ülke Arıboğan ve H. Yılmaz Odabaşı (ed.) *Pandeminin Psikopolitisi*. (s. 173-200). İstanbul: İnkılap.
- Kırık, A.M., Özkoçak, V. (2020). Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Sosyal Medya ve Yeni Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi. *SOBİDER (Sosyal Bilimler Dergisi)*, 7(45), 133-154.
- Kırık, A.M., Özkoçak, V., Altıntaş Var, S. S., Darıcı S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim Ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(104), 36-57.
- Koçak, H. ve Memiş, K. (2017). Ulrich Beck’in Risk Toplum Teorisi Bağlamında Güvenlik ve Özgürlük İkilemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2). 251-265.
- Korkusuz, A.Y. (2020). Çalışma Hayatında Covid-19 Pandemisine Maruz Kalanların Sosyal Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 673-693.
- Kuymulu, M.B. (2021). “Mikroskobik Küresel Coğrafya: Pandemi ve Coğrafi Ölçeğin Yeniden Üretimi”. A. Bahar ve O. Bilginer (ed.) *Salgın Halleri: COVID-19 ve Toplumsal Eşitsizlikler* (s. 51-76). Ankara: Nika.
- Mannoni, P. (1992). *Korku*. Işın Gürbüz (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Mataracıoğlu T., Kalıpcıoğlu K.C., Arıkan S.M., Işık G., Demiral, Y., Cincioğlu D., Mantar, H.A. (2020). Küresel Salgın Sonrasında Ulusal Bilişim Güvenliği. (Ed. M. Şeker & A. Özer & C. Korkut) *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* (s. 933-936). Ankara: TÜBA.
- Misican, Ö.D. (2021). “Pandemi Sürecinde Çalışma Kavramının Değişen Anlamı”. Ö. Demir (ed.). *COVID-19 ve Sosyal Politika: Pandemi Sürecinde Yaşanan Sosyo-Politik Sorunlar* (s. 1-52). Bursa: Ekin.
- Özalp, Z. (2020). Covid-19 Bağlamında Devletlerin Hak ve Sorumlulukları. *Social Sciences Research Journal*, 9(2), 127-132.
- Özden, K. & Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları. *İdealkent*, 5(12), 60-87.
- Özel, Ç. H. & Can, İ. I. (2021). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Boş Zaman Aktivitelerinin Dönüşümü. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 10(2), 63-98.
- Özer, S. (2020). İklim Değişikliği ve Çatışmalar. *Son Dönemeç: Ekolojik Kriz* (s. 45-74). Ankara: Doğu Batı.
- Özsoylu, F. A. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. 21(1). 41-64.
- Rajkumar, R. P., (2020). COVID-19 and Mental Health: A Review of the Existing Literature, *Asian Journal of Psychiatry*, 52.
- Rickards, J. (2021). *Büyük Çöküş: Pandemi Sonrası Dünyanın Kazanan ve Kaybedenleri*. Ali Perşembe (Çev.). İstanbul: Scala.
- Ro, C. (2020). Coronavirus: Why some racial groups are more vulnerable. <https://www.bbc.com/future/article/20200420-coronavirus-why-someracial-groups-are-more-vulnerable> (25.05.2021).

- Rousseau, J.J. (2006). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. R. Nuri İleri (Çev.). İstanbul: Say.
- Saldana, J. (2022). *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*. Aysel Tüfekci, Süleyman Nihat Şad (Çev.). Ankara: Pegem Akademi Akademi.
- Sayın, Ö., Bozkurt V.(2020). “Pandemide Küresel Kentte Yaşamak: İstanbul’un Covid-19 Deneyimi”. D. Demirbaş, V. Bozkurt ve S. Yorğun (ed.). *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Etkileri* (s. 203-216). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Serdar, Z. (2001). *Postmodernizm ve Öteki Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi*. İstanbul: Söylem Yayınları.
- Smith, R.D. (2020). *What Type of Governmentality is This? Or, how do we govern unknowns*. Somatosphere. <http://somatosphere.net/2020/governmentality-covid19.html/>.
- Sucu, İ. (2021). Hayat Eve Sığar mı ya da Hayat Hangi Eve Sığar? *Yolcu Dergisi*. 101, 6-7.
- Şirzad, N. (2022). Kovid-19 Sürecinde Aşı Kararsızlığı: Aşı Karşıtı Tweetlere İlişkin Bir Analiz. *TRT Akademi*, 7(14), 58-81.
- Taştan, C., Tekin H. H., Çetinöz E., Demirden A. (2020). *Kovid-19 Salgını ve Sonrası Psikolojik ve Sosyolojik Değerlendirmeler*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Tırış G., Oğuz C.U. (2020). “İklim Adaletine Demokrasi Perspektifi ile Bakmak: Ekolojik Demokrasi”. E. Malçok(ed.). *Son Dönemeç: Ekonomik Kriz* (s. 75-98). Ankara: DOĞUBATI.
- Turan, N.S. (2021). “Akdeniz ve Osmanlı Dünyasında Tarihin Seyrini Biçimlendiren Süreçler Olarak Salgın Hastalıklar”. D. Ülke Arıboğan ve H. Yılmaz Odabaşı (ed.). *Pandeminin Psikopolitiği* (s. 15-76). İstanbul: İnkılap.
- Turgut, T., Okur S. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Ortaya Çıkan Yeni Bir Kavram: Zoom Yorgunluğu. *İnsan & toplum*, 12(3), 47-71.
- Turner, H.J., vd. (2015). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*. Ümit Tatlıcan (çev.). Bursa: Sentez.
- URL1: Covid-19 Önemli Basamakları-Wikipedia Önemli Gazete Haberleri https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_COVID-19_pandemisi_zaman_%C3%A7izelgesi
- URL2: Covid-19 Genel Yayılım Seyri. <https://sarkac.org/category/covid-19/>
- URL3: Ülke Bazlı Covid-19 Vaka Dağılımı. Erişim: 01.02.2021. <https://coronavirus.jhu.edu/data/animated-world-map>
- URL4: En Az bir doz aşı olan kişi sayısı. Erişim: 29.11.2022. <https://Coronavirus.Jhu.Edu/Vaccines/İnternational>
- URL5: Avrupa Birliği Tarafından uygulanan aşı dozları. Erişim: 18.10.2022. <https://ourworldindata.org/grapher/covid-vaccine-doses-by-manufacturer>
- URL6: Genelgeler. <https://www.icisleri.gov.tr/arama/ara/genelgeler>
- URL7: İşsizlik ve İstihdam Oranı. Erişim: 10.10.2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-Eyl%C3%BCl-2022-45655&dil=1>
- Valiyeva, K. (2020). Covid-19 İle Ulus Devleti Yeniden Düşünmek. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar (Covid19-Özel Ek), 390-403. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/55168/752938>.

- Varlık, N., Gümüş, Y.C.(2022). “COVID-19 Zamanında Vebanın Tarihini Yeniden Düşünmek”. İ. Yaşayanlar (ed.). *Bitmeyen Hikaye: Küresel Salgın Çağında Tarihe Yeniden Bakmak* (s. 19-36). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Yaşa F., Abacı Z.D. (2022). “Azrail’in Kara Eli: 1. Yüzyılda Kırım’da Veba Salgınları, Tacirler ve Köleler”. İ. Yaşayanlar (ed.). *Bitmeyen Hikaye: Küresel Salgın Çağında Tarihe Yeniden Bakmak* (s. 37-58). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Yaşayanlar, İ. (2022). “Bir Hastalık Olarak Kolera ve Tarihte Kolera Pandemileri”. İ. Yaşayanlar (ed.). *Bitmeyen Hikaye: Küresel Salgın Çağında Tarihe Yeniden Bakmak* (s. 59-70). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Yeşilyurt, Y. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Ulus Devletler: Küreselleşmenin Sonu Mu?. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi*, 6(3), 424-435.
- Yıldız, Z. (2015). *Korku Kültürü İle Kent İlişkisi Üzerine Kuramsal Tartışma*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Ankara.
- Yılmaz, Ö. (2022). “Yabancı Hekimlerin Gözüyle İstanbul’da Büyük Kolera: 1865 Salgını Hakkında Bazı Yeni Bilgiler”. İ. Yaşayanlar (ed.). *Bitmeyen Hikaye: Küresel Salgın Çağında Tarihe Yeniden Bakmak* (s. 71-114). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.
- Yolun, M. (2022). “Tarihin En Ölümcül Virüsünün(H1N1) Yeniden Hatırlanması: İspanyol Gribinin Kısa Bir Öyküsü”. İ. Yaşayanlar (ed.). *Bitmeyen Hikaye: Küresel Salgın Çağında Tarihe Yeniden Bakmak* (s. 251-266). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

EKLER

Ek-1: Mülakat Soru Formu

MÜLAKAT SORU FORMU

Covid-19 pandemi sürecinin yarattığı risklerin ve korkuların toplumsal eşitlik ve eşitsizliğe nasıl yansıdığı üzerine yapılan bu yüksek lisans tez araştırması, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi İlyas SUCU'nun danışmanlığında yürütülmektedir. Görüşme boyunca verdiğiniz cevapların tümü sadece bu araştırma kapsamında kullanılacak, kimseyle paylaşılmayacak ve gizli kalacaktır. Araştırma gönüllüğe dayalıdır ve yaklaşık 30-45 dakika arası sürmesi planlanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul ettiğinizden ve katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür ederim.

Sevcan DEMİR

1. Demografik Sorular

1. Kaç yaşındasınız?
2. Eğitim durumunuz nedir?
3. Çalışıyor musunuz, mesleğiniz nedir?
4. Aylık ortalama bireysel-hane geliriniz nedir?
5. Nerede yaşıyorsunuz? Kent merkezi/kasaba/köy.
6. Hanenizde tek mi yaşıyorsunuz? Tek değilseniz kimlerle yaşıyorsunuz?
7. Salgın sürecini nerede geçirdiniz?

2. Pandemi sürecine dair genel sorular

8. Covid-19 virüsünün varlığını ilk ne zaman öğrendiniz ve neler düşündünüz?
9. Virüse karşı kişisel önlemler aldınız mı? Aldıysanız bunlar nelerdir? Bu önlemler dönemsel olarak nasıl bir seyrinde ilerledi? Değişiklik gösterdi mi?
10. Devletin aldığı önlemler hakkında neler düşünüyorsunuz? Sizce bu süreç nasıl yürütüldü? (Devletin risk yönetimi nasıldı?)
11. Aşı oldunuz mu? Aşı yönelik görüşleriniz nelerdir?
12. Süreci nereden takip ettiniz? Medyanın bu süreçteki rolü üzerini nasıl anlatırsınız?
13. Covid-19 virüsüne yakalandınız mı?
 - a. Yakalandıysanız ne hissettiniz?
 - b. Hastalık süreci nasıl ilerledi?
 - c. Karantina süreci nasıl geçti?
 - d. Kimlerden yardım istediniz?
14. Çevrenizde bu virüse yakalanan kişiler oldu mu?
 - a. Olduysa kimler ve yakınlık dereceleri nedir?

- b. Virüse yakalanan kişilerle iletişim halinde miydiniz?
- c. Çevrenizde virüse yakalanan kişilere yardımda bulundunuz mu?

3. Sürecin geçirilmesine yönelik sorular

- 15. Pandemi dönemi ev içi yaşantınızdan bahsedebilir misiniz?
 - a. Evde nasıl vakit geçirdiniz?
 - b. Aile bireyleri ile ilişkileriniz nasıldı?
 - c. Resmi tatillerde ve izin günlerinizde neler yaptınız?
- 16. Sokağa çıkma yasağının olduğu günler ne hissettiniz? Nasıl vakit geçirdiniz?
- 17. Kendinizi çaresiz ve yalnız hissettiğiniz oldu mu?
- 18. Covid-19 sizde ne gibi korkular oluşturdu? Hissettiğiniz maddi ve manevi korkularınızdan bahseder misiniz?
- 19. Kaygı-korku durumunda veya kişisel hayatınızla ilgili bir sorun anında yardım almak için kime başvurursunuz? (Aile / Akrabalar / Sosyal Çevre / Resmi Kurumlar / Sivil Toplum Kuruluşları)

4. Covid-19 sonrası değişimi anlamaya yönelik sorular (Bu bölüm örneklem kategorilerine göre değişkenlik gösteren farklı gruplar için hazırlanmış özel sorulardan oluşmaktadır.)

Birinci kategori: Pandemi dönemindeki çalışma durumuna yönelik sorular

- 1. İş yerinizde pandemiye yönelik ne gibi önlemler alındı?
 - a. Sizce bu önlemler yeterli mi?
- 2. Pandemi sürecinde iş hayatınıza yönelik dışarıdan destek aldınız mı?
 - a. Aldıysanız kimlerden ve nasıl (maddi-manevi)?
- 3. Hiç evden çalıştınız mı?
(Evet)
 - a. Evden çalışmanın avantajları ve dezavantajları oldu mu? Açıklar mısınız?
 - b. Evden çalıştığınız herhangi bir günlük iş rutininizi anlatır mısınız?
(Hayır)
 - a. Pandemi döneminin neredeyse tamamında (sokağa çıkma yasakları hariç) işe gitmenin avantajlarından ve dezavantajlarından bahseder misiniz?
 - b. Pandemi dönemi günlük iş rutininizi anlatır mısınız?

İkinci kategori: Yaşa yönelik sorular

- 1. Kısıtlamaların olduğu günler de arkadaşlarınız ve akrabalarınızla nasıl iletişime geçtiniz?
 - 2. Kısıtlama dönemlerinde en çok hangi alanlarda zorlandınız?
(sosyalleşme, ev içi iş bölümü, alışveriş vs.)
- 65 yaş üstü kişiler:
- 3. Risk grubunda olmanızdan kaynaklı çevrenizden korumacı ya da dışlayıcı tepkiler aldığınız oldu mu?

65 yaş altı kişiler:

4. Çevrenizde 65 yaş üstü risk grubunda olan kişiler var mı? Varsa onlara yönelik telkinleriniz neler oldu?

Pandemi döneminin geçirildiği mekâna yönelik sorular

1. Pandemi sürecini nerede geçirdiniz? Pandemi sürecini geçirdiğiniz mekânı betimler misiniz?
2. Pandemiyle birlikte günlük yaşantınızda ve sosyal çevrenizde ne gibi değişimler oldu?

Kent merkezinde geçirenler:

3. Şehir hayatındaki önlemlere yönelik neler düşünüyorsunuz?
4. Pandemi dönemini kentte geçirmenin avantajlarından ve dezavantajlarından bahseder misiniz?
5. Kentteki geçirdiğiniz süre zarfında dışarıdan yardım aldığınız oldu mu?

Pandemi sürecini belirli bir zaman ya da tümünden kırsal alanda geçirenler:

6. Kırsal alandaki önlemlere dair neler düşünüyorsunuz?
7. Pandemi dönemini kırsal alanda geçirmenin avantajlarından ve dezavantajlarından bahseder misiniz?
8. Kentteki yaşantınızdan kırsala gelirken geride bıraktığınız şeyler için (aile, evcil hayvan, iş vs.) birinden yardım aldınız mı?

Ekleme istediğiniz şeyler varsa lütfen paylaşınız.

Ek-2: Etik Kurul Kararı

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
29.01.2021	01	2021/78

KARAR NO:

2021/78

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Sevcan DEMİR'in Dr. Öğr. Üyesi İlyas SUCU danışmanlığında "Risk Toplumu ve Korku Kültürü Bağlamında Eşitlik ve Eşitsizlik: Covid-19 Pandemisi Örneği" isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin mülakat, gözlem, veri kaynak taraması ve ses kaydı analizi çalışmasını içeren 2731 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi Sevcan DEMİR' in Dr. Öğr. Üyesi İlyas SUCU danışmanlığında "Risk Toplumu ve Korku Kültürü Bağlamında Eşitlik ve Eşitsizlik: Covid-19 Pandemisi Örneği" isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin mülakat, gözlem, veri kaynak taraması ve ses kaydı analizi çalışmasının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

ÖZ GEÇMİŞ

Sevcan Demir İstanbul Bağcılar İbni Sina Anadolu Lisesi’ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü lisans programından 2019 yılında mezun oldu. Aynı sene Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Yüksek Lisans programına başladı. (2023).

İletişim Bilgileri

ORCID: 0000-0002-5709-1842

Yayınlar

1. Demir S. (2021). “Geç Modern Dönem Risk Bölüşümünden Doğan Eşitsizlik Örneği Olarak Covid-19 Pandemisi.” *Ulusal Toplum ve Değişme Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı* (s. 355-363) içinde. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
<https://toplumvedegisme.atauni.edu.tr/wp-content/uploads/2021/11/Ulusal-Toplum-ve-Degisme-Kongresi-Tam-Metin-Bildiriler.pdf>